מושגים באגרות הראי"ה

תשובה

מושגים באגרות הראי"ה

נזכר ב-16 אגרות

דברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

הרב שלמה אבינר על תשובה

ש: מה הנקודה המרכזית של מרן הרב קוק? ת: תשובה. הקדמת אורות התשובה. אך תשובה במובן הרחב והעמוק, כמבואר באותו ספר. (מקור: מרן הרב קוק (אבינרפדיה))

ש: מה לקרוא קודם - הלכות תשובה לרמב"ם או אורות התשובה למרן הרב קוק? ת: ודאי הלכות תשובה לרמב"ם, המסכם הכל בתמציתיות, ואחר כך אורות התשובה שהוא קומה מצטרפת עבור הדור שלנו: תשובה בעוז ובשמחה. (מקור: מרן הרב קוק (אבינרפדיה))

נוסח האגרות

16 האגרות שבהן המושג נזכר, לפי סדר הכרכים

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ג כסלו תרס"ז - יפו **נמען:** הרב שמואל אלכסנדרוב

הרב קוק מבאר שהתכונה העמוקה של ישראל היא אהבת ה' אלוהי ישראל, שאינה תלויה בחקירה או בפילוסופיה, וההשכלה רק מרחיבה את גילויה. מי שמנותק מן היסוד הזה מנסה לבנות את האמונה בדברים חיצוניים, ואינו מצליח. השמירה על התכונה הפנימית נעשית על ידי אהבת המצוות המעשיות. לאומיות ישראלית צריכה להיות בצורתה האלוהית, ולא לאומיות סתמית. לבסוף הרב קוק מציע להקים בארץ ישראל ישיבה קטנה ללימודי פנימיות התורה, לצד הצמיחה של היישוב החדש.

עיקרי הדברים

- אהבת ה' - יסוד הנשמה הישראלית.
- לאומיות בצורתה האלוהית.
- ישיבה לפנימיות התורה בארץ ישראל.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ג כסלו תרס"ז[4].

לכבוד ידידי הרב הגדול החכם הנעלה מו"ה[5] שמואל אלכסנדרוב נ"י[6], שלו'[7] וברכה.

מכתביו הנכבדים מאז הגיעוני. ומה מאד חפצתי להשיבו, מפני הכבוד ומפני התועלת, אבל נאחזתי בסבך טרדות תמידיות, וחפץ לבבי הי'[8] להשיב לכבודו באריכות, בבאור מספיק, וע"ז[9] צריך זמן פנוי, ע"כ[10] נתעכבתי. אמנם בראותי כי אין לדבר סוף, וכבר נתחייבתי בתשובה שני', אמרתי לא אחכה עוד, ואכתב במהירות, כפי אשר יעלה בידי, על סדר מכתביו. אע"פ[11] שהנני צריך לקצר הרבה, אקוה שיספיק לחכם שכמותו.

הנני מוכרח להקדים הקדמה, לבאר את תכונת ההבדל שבין העומדים בפנימיות האורה האלהית, שהיא האורה האנושית בכללה המתגלה באורן של ישראל, ובין אותם שנמעדו מעט קרסוליהם, והנם רפויים ומטים לנפול וצריכים חזוק ורפואה וסעד לתמכם, כדי שנהיה יכולים להיות נכנסים בכל הוייתנו אל הטרקלין בבית ישראל פנימה, לחזות בנעם ד' ולבקר בהיכלו, וממילא יתגרשו מפנינו כל הרוחות הרעות, שמבקשות להוציא אותנו חוץ לתחום של קדושת השי"ת[12] המקדש את ישראל,

התכונה הישראלית האמיתית, הקבועה בעמק הנשמה העברית, היא ברכת אברהם אבינו ע"ה[13], שהעיד עליו הכתוב: "זרע אברהם אוהבי", עצם החיים הישראליים הם כלולים רק בנקודת אהבת השי"ת, ואהבת שמו יתי'[14] דוקא בשם ד' אלהי ישראל. כל יתר תנאי החיים, הרבים והרחבים, הפרטיים והכלליים, הנם רק תוצאות ומילואים ליסוד החיים העקריים. זאת היא התכונה העיקרית שלנו, שנתגברה בנו בראשית טל ילדותנו, והיא הולכת עמנו עדי עד. ואע"פ[15] שלפעמים היא מתעלמת, היא עומדת דוקא בשביל זה לחזור ולהגלות בכח יותר גדול, כחק כח כביר ואדיר שסבל זמן רב מכח עוצר ומונע, שכשמתגבר עליו הוא ברעם וכח אמיץ בנפץ וזרם. זאת התכונה לא השתנתה ולא תשתנה.

תהלוכות החיים וצורתם החיצונה הן מקבלות לפעמים איזה שינוי, אבל לא התוכן הפנימי. "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". והזכרון הזה הוא עומד וקיים לעד, "לא איש אל ויכזב, ובן אדם ויתנחם". זאת היא התכונה שלנו הקבועה והקיימת, שהיא אינה צריכה לא מחקר ולא פילוסופיא, ולא שום תבלין שבעולם, לקיומה ולעצם הוייתה. וכל מה שאנו מרחיבים ומשכללים את הדעה וההכרה אינה כ"א[16] כדי ליתן מקום ומרחב להתכונה האלהית העצמית הזאת, שתתפשט ותתגלה ביותר, וע"י[17] גילוייה החיצונים, שאינם דומים כלל ואינם עולים בערכם לעצם מעלת חזקת ובהירות התכונה הפנימית של אהבת ד' אלהי ישראל הגנוזה בנו, דוקא מצד קלישותם ומיעוט אורם הננו יכולים להכניסם לפעמים בדבורים הגיוניים, ולהשתתף על ידם עם המצויינים השרידים שבכל הציבור האנושי. כי אע"פ שיוכלו להיות אנשי אלקים ג"כ[18] בכל עם ולשון, מ"מ[19] מוכרח הוא, שכל איש ואיש מאיזה אומה שתהיה, יכיל בקרבו את תוכן הנשא וגם את התוכן השפל של אומתו, כי אין אפשרות לשום אדם להיות מחלץ את עצמו לגמרי ממסגר האומה, שכבר קבעה לה תכונה נפשית מיוחדת, בזה עצמה שעלתה על במת העמים בתולדה. ע"כ הניצוץ הישראלי שבנו הוא באמת כל עוזנו ואשרנו, כל עושר רוחנו ועצם חיינו, ויתר הרכוש הרוחני הנהו רק טפל אליו ומשמשו, ואפילו אם יהיו רבים ממנו בכמות המדומה, הנם בטלים ומבוטלים אליו מצד העצם והאיכות, כמו שכל עשרנו החמרי מכסף וזהב, בתים והיכלות, וממשלת ותענוגות מלכים, הנם רק טפלים לעצם החיים שמתגלים במרכז החיים שלנו בפנימיותנו, במרכז המח או בכל מקום שהוא, לכל מר מחוקרי החיים כדאית להו. זה מרגיש בחזקה ובכל עז-הנשמה מי שהוא רוצה להיות בן ישראל באמת, ובזה יושע ישראל תשועת הפרט ותשועת הכלל. וכל אותם שנוקשו ונסחפו מחוץ לאהלי יעקב אינם חפצים להרגיש את זה היסוד העקרי, ואם לפעמים מתעוררת גם בלבבם הרגשת האהבה האלהית, או הלאומית, או שתיהן ביחד, אינם מכירים את גודל עז יחודם ואחדותם, והם חפצים לבנות את עצם החיים, את יסוד האהבה האלהית עצמה, אהבת ד' אלהי ישראל, שהיא נשמת האומה ועצם חייה, בדברים חיצוניים ומלאכותיים. ע"כ אינם מצליחים כלל בחפצם, והם הולכים ומצטערים, עד שיבאו לידי כריתה ונתיקה אם הם רקובים ביסודם, או לידי הכרה והתפרצות החיים הפנימיים לטובה, אם יש להם יסוד ישראלי בריא והגון. ואח"כ[20] מתוך עצמה של הנקודה הפנימית, החזקה ואיתנה מכל, ירחיבו דברים, יבנו בנינים, יפארו פארות, יחזו משאות, יחקרו ויתפלספו, "מגדל עז שם ד' בו ירוץ צדיק ונשגב", ובזה יחיו את כל הראויים לקבל תחיה. התכונה הפנימית אינה נשמרת בעזה וטהרתה כ"א ע"י[21] אותה ההדרכה והתכונה ההיגינית, הצריכה לשמירתה, ע"כ היא כוללת בעזה אהבה עצומה ונפלאה, חמה ונלהבה, לכל המצות המעשיות שבתורה, שבכתב ושבע"פ[22], שכבר נשרשו יפה באהבה פנימית, כמו שמקורן הוא שם, "מימינו אש דת למו". הדעת והחשבון, והמחקר הפילוסופי הטהור, צריך הוא רק לצרף ולזכך את הרעיונות והמושגים מן הסיגים המוסריים והמדעיים שלהם, ולהעמידם על אופים הטהור והבריא ממקורו. ע"כ לא יוכל לעולם להיות נבנה ומשתכלל דבר רוחני יסודי, שיקומם את הסוכה הנופלת, סוכת דוד, כ"א בשני תנאים הללו המחוברים זה בזה: תכונת תמימות הלב לאהבת מצותיה של תורה, באהבת שם ד' אלהי ישראל, הקשור בהן בהרגשתנו פנימה, והעמדת יסוד החיים בעצם התכונה האלהית הקלוטה בנו באהבת עולמים. וכל מה שנראה כמתנגד לאלו

היסודות, בין במדע, בין בחיי המעשה, בין בחיי הפרט, בין בחיי החברה והכלל, תעז תמיד יד ד' העליונה, השלוחה "מחגוי הסלע מסתר המדרגה", מתוך עצמתה של נקודת חיינו, לישבם ולהיטיבם, באופן שלא די שלא יהיה נמצא שום גרעון וחלישות, בדעת ובחיים, ע"י הפגישה הסתירית המדומה, כ"א תוספת אמץ יבא לה ע"י התגברות ונצחון אמת, שיהי'[23] יוצא לאור בפועל בחיי האיש והאומה, ומתפשט והולך לחיי האנושיות.

ע"כ יודע אני ברור, שאם נבא בתכונה פורמלית להעמיד "בית מדרש גבוה" ישתבש הענין הרבה, והקליפה תתרבה על התוך, ויהיו לנו ממנו חכמי היהדות מה שהיו והנם לנו הרבנים של "בתי מדרש הרבנים" שברוסיא מכבר ושבאשכנז עכשיו. ע"כ איני מוצא תרופה למחלתנו כ"א ע"י כינוס, שיהי' בתחלתו קטן בכמותו, ובלא שום כחל ושרק של פורמליות, רק בהכרה פנימית אדירה, שהחובה עלינו עכשיו ביותר להשיב לתחיה את רוח עמנו, המתעלף מעצר רעה וצמאון, והמכונסים המעטים יהיו אנשים לא זקנים, שיש להם כישרון של קדושה אלהית, מחוברת בדעה בהירה וטהרת לב במוסר אמת, והם יסכימו לעשות קבע את הלמוד של כל מה שנוגע לרעיון ומחשבה שבתורה, עם כל התרחבותו הגדולה, בצירוף חינוך והנהגה של בריאות הגוף והרוח, ובצירוף השתמשות נכונה בידיעות המדעים לפי מרום הזמן, לכל ענפיהם ולכל הרגשותיהם, המסתעפים והרחבים, כדי שיתחדד יפה סגנונם ותתרחב דעתם, לכונן ברוח נכון ספרות טובה וחיה ממקור ישראל ביסודו ובהרחבה כללית בשכלולו. אז יראו בנינו את עזנו וכבודנו, את אמתתנו ועשרנו הרוחני, וע"י זה יטהר וירומם רוחם ויחזק לבבם, להשגב בעז עמנו ובהרמת קרן ארץ חמדתנו, שהיא בית חיינו ותקותנו לדור דורים. ע"י ההתחלה הקטנה הזאת, שתעשה ע"י כחות שעומדים הם כולם בפנים, יוכל עץ חיים גדול לצמח להצמיח קרן ישועה, ויוכלו הדברים ללכת ולהרחב באופן מוצלח כזה, עד שאפילו העמים הנאורים כולם יקיצו לחידור קרני האור הגדולים, שיהיו נוצצים ממקום ששם מאז יצאה האורה. "וחכיתי לד' המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו, הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד' לאותות ולמופתים בישראל מעם ד' צבאות השוכן בהר ציון", וקודם לזה אמר "צור תעודה חתום תורה בלמודי".

העז הגדול הפנימי שלנו, לכשיתעורר ויתברר, לא ייראא כלל משום כפירה והתיאשות. הוא לוקח יפה מכל דבר את התוך הטוב שלו, לא מפני שהוא מחדש אותו בקרבו משם, כ"א מפני שכל הטוב וכל האמת כבר נטוע הוא בכנסת ישראל פנימה, זאת היא נצחיותנו וחיי עולם הנטועים בתוכנו מתורת אמת. כל ההחלשות הרוחניות, שבאו לעולם, לא פגעו כ"א היסוד החיצוני, שבו מתלבשת הדעה הרוחנית העליונה והמוחלטת. ומתוך שכל העולם כולו אין לו מהרוחניות כ"א הלבוש והקליפה, שהרי האליליות היא כולה קליפה בתוך מועט וכהה מאוד, והדתות, שהתאמצו לעשות מעמים אליליים בעלי מוסר יהדות ומתקדשים ברגש קדושה אלהית, לא יכלו להחליף את עצמותה של התכונה האלילית, הדבקה בכנסיות של כל הקיבוצים החברותיים של האנושיות, "בקש (משה) שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, ובקש שלא תשרה שכינה על אוה"ע[24] ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר ע"פ[25] האדמה" (ברכות). אנחנו, אין אנחנו מכירים את ד' מן העולם וע"י העולם, כ"א מתוך נפשנו פנימה, מתוך תכונתנו האלהית, הננו מתחילים והננו הולכים בה לתכונה הכללית של האומה כולה, ומצרפים

את האורה ההיסתורית והתולדתית שלה, וכשכבר אנו חמושים בכל הננו יוצאים עם זה להכרה העולמית הרחבה. אין אנו מצטערים אם תוכל איזו תכונה של צדק חברותי להבנות בלא שום ניצוץ של הזכרה אלהית, מפני שאנחנו יודעים שעצם שאיפת הצדק, באיזו צורה שתהיה, היא בעצמה ההשפעה האלהית היותר מאירה. ואם תרצה האנושיות לכונן מצב של שווי משקל בחיים ומנוחה ללב בלא שום השפעה רוחנית כלל, הרינו מוצאים בה, אפילו אם לא תרצה להכיר את מהות הצדק המוסכם, אם רק יעלה בידה, את ההשפעה הרוחנית היותר אדירה. "ואמר לא נביא אנכי, איש עובד אדמה אנכי, כי אדם הקנני מנעורי" (זכריה). ואם יחפץ אדם לבנות ג"כ את הבנין הקוסמולוגי הכללי בלא שום הצטרפות השפעה רוחנית, כ"א בחשבונות של הכרחים מטריליסטיים, הננו עומדים במנוחת לבב ומסתכלים על בנין ילדים זה, שהוא בונה את קליפת החיים בשעה שאינו יודע לבנות את החיים בעצמם, והננו מתקרבים ומתאמצים עי"ז[26] יותר בקשר האורה והקדושה הפנימית, "אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולא "אשר בראתי את העולם", ומתוך ההכרה העליונה ורום ודאיות החיים האדירים המסודרים והצחים עצמם, "ואנכי ד' אלהיך מארץ מצרים, ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי, אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות".

מזה הננו יוצאים אל העולם הרחב, ומפתחים אותו מזיקי עבדותו, מתרדמת המות שנסך על עצמו ועל המציאות כולה, ואומרים בקול: "א' ד' אלהים הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרעך הנטויה, לא יפלא ממך כל דבר. עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם, האל הגדול הגבור ד' צבאות שמו, גדול העצה ורב העליליה, אשר עיניך פקוחות על כל דרכי ב"א, לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, אשר שמת אותות ומופתים בארץ מצרים עד היום הזה ובישראל ובאדם, ותעשה לך שם כיום הזה". לא מהכרח הגיוני יבש" ולא ממורא בז ורצח, יאיר אור אלהי ישראל בעולם, כ"א שם מלא על עולם מלא. העולם החיצוני צריך שיבנה בהכרותיו ובתרבויותיו ברום עזו, אמנם אחרי כל אלה יחסר לו הכל כ"ז[27] שחסר לו נעם ד' ואור אלהי יעקב, חסרים לו החיים הנעימים והאדירים הקדושים והנצחיים, שאותם הוא מבקש, מבקש ולא ימצא כ"א באוצר החיים הצפון בציון מכלל יופי. רק לתוספת אומץ הננו יוצאים בטח ואומרים, שכל המדע הטהור הכללי הוא ג"כ באמת לצד האורה, אין הסיבוכים מצויים כ"א מפני הסיג שנדבק ברעיון האלהי ע"י רשעת לב האדם וע"י פתיות דמיונו, ע"כ האנושיות מרגשת כאילו היא אסורה באיזה דבר המעיק לה, אבל בצאת האורה הברה לאור עולם אז תחוש ביותר את כובד הכבלים של השלילה של היאוש, של הכחש, שאין בו כלום, שאיננו מאומה, והוא בעצמו מצטרף הוא להרמוניא של כללות הרעיונות והכחות, לטהר ולזכך, שזוהי עצמה תכונת החיים המלאים והמאירים, המסודרים ומסומנים. רוח גדול וטהור אנו צריכים, חפץ קדוש ואלהי, ועזרה מכל אשר רוח ד' תפעמו, המחכים לישועה לתן צבי בארץ חיים. אנחנו יכולים גם עתה לא כ"כ[28] בכבדות להסתכל יפה על כל ההקפה המדעית, ולסגלה עוד יותר ממה שהיו ראויים לזה דורות הראשונים שבגולה, שהיו נתונים יותר בלחץ הגלות, אפילו בערך המדע.

בתחילה קודם שנתבסם העולם ע"י השפע הגדול של הפיתוח הארוך, או עכ"פ[29] של הציור שלו, שחל עליו ופעל להשביחו הרבה כשהי'[30] האדם פראי ושום גרעין מוסרי פנימי לא היה נמצא בקרבו בפועל,

הי' צריך לכבש את יצרו הרע ע"י המון היראות, שהן מיני העי"ז לפרטיהם. בתוך עומק חושך זה זרח בעולם אור ישראל, ויקרא שהיראות הפרטיות כולן לא יועילו ולא יצילו, לא יביאו את האיש הפרטי, ולא את כלל האנושיות, לאותו השלו'[31] והמנוחה הראויה להם. זה כמובן היה ראוי להאמר אחר אשר במקצת כבר פעלו היראות את פעולתן, לפי אותו המצב הנמוך הקדום. אמנם כבר הגיע החלק מן האנושיות להתעלות ע"ז[32], שאינו צריך כבר להמון יראות. די ביראה אחת גדולה ואדירה, הכוללת כל, יראת ד' אחד. ומכיון שנפתח שער למושכל נצחי בצדק עולמים זה, כבר כל השערים שלמעלה מזה הם פתוחים כסדרם. השקפה שלמה ומקפת אינה מניחה את האדם להיות שרוי בשפלות, כי"א היא מוליכתו מחיל אל חיל. היראה כי"ז שהיתה פרטית ושבורה לא היתה אפשרה כלל להיות מתעלה עילוי עולמי, אבל כיון שהיא כבר מאוחדת, ובנויה על עולם מלא, כבר היא יכולה לבא מיראת העונש לידי יראת רוממות, יראה של כבוד, של הדר מוסרי ושכלי, של שלמות אין קץ. העולם נתבסם עוד יותר בכללו והתחיל להרגיש, שיראת הרוממות היא מצרנית לאהבה, בכלל תביעת האהבה נתגדלה בקרבו לפי ערך פיתוחו השכלי והמוסרי. ע"כ החל ג"כ המין האנושי בהמון אהבות, היא הרומנתיקה, שאע"פ[33] שצבא וחליפות היו לה מ"מ לא תבטל מפעולתה על רוח האדם המבוכר כבר.

האהבות אמנם שהנן מפוזרות בלא בסיס יסודי, בלא הכרה עליונה מאחדת את כל, הנה פועלות לשכלול האדם בשפלותו כאותו הערך שפעלו היראות. אבל לא לעד יעמוד האדם על מצבו הנמוך, הוא משליך ג"כ את אלילי האהבה, כשם שהשליך את אלילי היראה, ויכיר לכלל הכלל בכללות האהבה העליונה, השלמה והמקפת, שישראל מכריזו בעולם: אהבת ד' אחד. ההפרש, שיש בין היראה הנצחית להיראה הצריכה להבטל, נמצא ג"כ בין האהבות. היראה השפלה תעקר מלבו של אדם עם עקירת כל היראות הפרטיות, שאינן יכולות להיות מתאחדות עם היראה המקפת והכללית, ותחתיה תבוא יראת ההוד, המעדנת ומטהרת ומוסיפה עוז וצהלה, והיא החומר לאהבה העליונה, שהיא מטבעת את צורתה. גם האהבות יסירו מעליהן את הצורה השפלה שלהן, את התכונה של חלישות, של מיעוט מוסר, של חסרון דעת וחשבון, אז תופיע אהבת ד' במילואה, בטהרה, בנגהה, המחייה באחדותה את כל האהבות הטובות הפרטיות, מוסיפה להן גבורה חן ויופי צדק ומשפט ומשרים. זהו כמובן תלוי כל מה שיתברר יותר מקור האהבה העליונה, כל מה שיראה ישראל ביותר את כחו המקורי, לא בבגדים שאולים כי"א מכיפיה וממעינו. כל מה שהוא בא מצד ההכרה האנושית הכללית אינם שאולים. הם שייכים לנו כמו לכל העולם כלו, אבל מה שהאנושיות לא תוכל לתת, אהבה אלקית עליונה, קבועה בהיסתוריה של אומה כחוט השני המקיף את כל אשר לה, ראשית גזעה, עליותיה וירידותיה, דבר זה לא נמצא באנושיות. האנושיות עוד לא התכשרה לזה, היא עדיין בחיתוליה עד שיתיר ישראל את מאסריה. ע"כ הוא צריך לזה דוקא כחו המקורי, וזה ימצא לו תמיד, ובזמננו "עומדים דשאים על פתח קרקע", אור ישראל קרוב הוא מאד להגלות, אם נרצה באמת להיות חכמים וצדיקים ובעלי תשובה מאהבה נקרב הרבה את קץ גאולתנו, ואת ישועת האנושיות כולה התלויה בנו הרבה. הננו עומדים למעלה מכל היאושים, אפילו היותר מגוהצים ונאים הנם רק טיח טפל, אפילו "השיבה אל קנט" אינה חובקת אפילו את החלק היותר קטן מעוזם של ישראל. אמת הדבר, שמאז מעולם ידענו, ולא הוצרכנו לקנט שיגלה לנו רז זה, שכל ההכרות האנושיות הנן סוביקטיביות יחוסיות, זאת היא ה"מלכות"

בבחינת כלי דלית לה מגרמה כלום, והיא "בית הכנסת" או "ירח" המקבלת מאורות, וכל מעשינו, רגשותינו, תפלותינו, הגיונינו, הכל תלוי בזאת, "בזאת אני בוטח". אבל מי שהוא מגזע אלילי, שאבותיו היו יכולים להסיח את דעתם מאלקי ישראל, "דקרו לי' אלהא דאלהיא", יוכל להסיח דעתו ממה שהוא ע"כ יותר רם על כל, אע"פ שלפי ערכנו הוא כמי שאינו, שום צורה מושכלת ומטפיסית לא נמצא בו, אבל ידענו שאי אפשר אחרת כ"א הכל ממנו, אין אנחנו מדברים ולא חושבים אפילו במקור המקורות, אבל במה שאין אנחנו שוללים אותו כבר הכל חי וקיים עדי עד. ודעה זו היא גאונם של ישראל היא לעד, אע"פ שסוף כל סוף גם זה אינו מתגלה כ"א בשכינה, מה בכך; אני ואין מצטרפים ע"י אותיותיהם. אין זה המונותיאיזם השולל את הכשרון המעשי, את החברותיות ואת היופי. המונותיאיזם הוא בדוי מלבם של נכרים ו"מתורגם ארמית" שלא בדיוק כלל וכלל, הוא מין "אין-סוף-מושג" - שהוא סותר את עצמו, ע"כ יעלה בתוהו. לא זה הוא מקור שם אלקי ישראל, מקור הכל הוא אין-סוף הבלתי-מושג, שהוא מקומו של עולם, שרק ע"י רבוי הגוונים המצטבעים אנו יכולים לדבר בו ולהשיגו, ע"י רוב המעשה ורוב שלו', ע"י רוב אהבה ורוב גבורה. זה יכול לומר ישראל, הקורא "זה אלי ואנוהו", לא המונותיאיסמוס השומם והמדברי של האיסלאם, ולא האפיסה של הבודהיות, כ"א ההויה העליונה המשמחת את הכל ומחיה את הכל, ומתגלה ע"י הגילוי הסוביקטיבי שבלב כל דורשיו ומשיגיו, "וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישעתו", "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלקיו".

לא לקנט נשוב, כ"א לים סוף, לסיני, ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש[34] בן יוחאי, ולכל אהובינו שהם חיינו ומשוש לבנו עדי עד. "פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלקינו". "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה-והלכו גאולים". כל מה שהיותר חכמים והיותר מעולים יכולים הם לחשוב, כבר נמצא באוצרנו בצורה יותר שלמה, יותר עליונה, והעיקר יותר אלקית; זה הוא ההבדל שבין האפס - והכל. עכשו ב"ה הננו עומדים קרוב אל החוף. הננו יכולים לשאת את דגלנו ברמה. הרוח הטהור והקדוש, הנובע מתוך מקורנו, הכניע כבר תחתיו בכח את כל העולם המוסרי והמדעי, עד שאין אנחנו צריכים עכשו להתעלם מלהכריז את נצחוננו. אמנם כמובן הכרוז הזה לא ישמע בעולם כ"א ממקום שהתחיל להיות נשמע, ממקום שיצאה האורה, מהר ציון, אפילו היותר חלושי הרוח שבנו חיה יחיו, יקומו יעמדו על רגליהם. עכשו, שכ"כ[35] רחבה וגדלה פעולתנו הרוחנית, על קיומנו ועל העולם המלא, מה יוכלו חלושינו להיות נוקפים את לבבם, רק באי-היכולת להציג את העבר נגד עיני החושים ההוים. א"כ[36] שמא כל החלק הספורי שבתורה, אומרים הם, איננו כ"א דברי אגדה ולא דברים שבפועל. והנה אע"פ שזה הספק עצמו אי אפשר להיות כ"א שאול מגויים, כי מי שמרגיש את עצמו לגדל ונולד בתוך הבית הוא מכיר יפה את עסקי הבית, ולא יוכל כלל לחשוב על היסטוריה חיה וקיימה של עמו, שהיא כ"כ משולבת, ומסודרת ומובלטת, שהיא בדאית. אבל אל באף נתהלך גם עם השבויים הללו, שנתרחקו מעל שולחן אביהם, ונאמר להם: אחים, אם כדבריכם, - דברי אגדה, שכ"כ הם יכולים לפעול לטובה ולברכה, לתקות עולמים ולמוסר השכל, הם כ"כ יקרים ונכבדים עד שהנם ממש דברי אלקים חיים, והם ראויים שכל מה שנעוץ בזכרונם יהיה, נשמר בכבוד ואהבה רבה. זה לא יספיק להחיות לגמרי בכל המילוי, אבל יספיק לפתח פתח, להסיר את הבוז, והשנאה, את

המאיסה והבחילה, מכל אשר ליהדות, ג"כ בלבם של הבנים הרחוקים. ועם הזרחת המדע הרם והפנימי, והמוסר העליון והמרומם, והבירור של משאת הנפש, הגדולה והרוממה, של האומה כולה, ושילובה האמיץ עם משאת הנפש העדינה של היותר בחירים שבאנושיות, הם יכניסו את בנינו יותר ויותר לפני ולפנים, עד שישובו ויחיו חיי אמת, חיי גדולה גבורה וקדושה.

כמדומה אני, שאני פטור כבר מלדבר עם כבודו בפרטיות ע"ד[37] התימה של האין וע"ד[38] הזרות של התאחדות ההפכים. הכל בא מסבה של הסתכלות ארעית בפנים וקבועה בחוץ. המחשבה הישראלית הנשאה לא תסבול כלל אי-התאחדות ההפכים, ואיך אפשר שמה שאנו רואים בכל העולם המוחש, שהחיים וכל תכונה מסודרת נבנו מקיבוץ והתאמת ההפכים, מחיוב ושלילה, מקור וחום, מזו"נ[39], ובעולם האידיאות שמה יהיה מדבר ציה ושממה, פירוד ורקבון, בלא קישור ויחש, כ"א מהומה ומבוכה. ודאי טועים הם אותם שסוברים שאין שם הפכים, שהכל מתגלה בגוון אחד. זאת היא דלטניזמוס שכלי. אבל כמה אמת ומבורר הוא, שהפרצופים העליונים, שבכל העולם הרוחני, המתגלה בכל הנשמות, שבכל המשיגים, שבכל מקום ומדרגה שיש שם נשמה והשגה, הנם מזדווגים ומתאחדים, מתהרמנים ומתקשרים כעין עלמא תתאה, וגוונין דלא מתחזיין מתגלים לו ע"י גוונין דמתחזיין. מה טוב ומה נעים, מה אמת ומה שמח הוא המשפט האמיץ והגדול הזה, המנחה את האדם עלמות. "בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך". הבנה פשוטה וישרה, שכל מה שאנו רואים, שומעים ומרגישים, מכל הענינים וק"ו[40] מענינים המוסריים והשכליים, וביותר מענינים האלקיים, הכל המה בתור מלבושים, שמות, שתחתם נמצא תוך עצמי, ליותר קיים ויותר חי ואחדותי, שבזה הכל מתאחד. כל ההשכלות שלנו הנן צדדים אחדים מהצורה הפנימית, המתגלה ע"י הציורים הפנימיים בחלקים ידועים, כהתגלות חלק אחד מן הים לעומד בצדו, ודוקא על ידי חבור אופקים רבים מתקרבת ההכרה לידי הכל, אע"פ שהם ודאי נראים כסותרים זה את זה, זהו אפילו בעולם האוביקטיבי, ומה נאמר עוד בדבר העולם הסוביקטיבי, שעלינו להסתכל רק על היופי, ההתאמה וההצטיירות הפנימית, שכיון שאנו יכולים לדרוש ולאגד הרי הוא מאוגד והוא מקושר. ורק נמיכות ההשקפה תוכל לתבוע לקצץ ולהפריד, או אפילו להרפות מלאחד, גם זאת היא כמו פילוסופיא של עצלנות.

ואפילו אם בדברינו לא נוכל לפעול הרחבת דעה והגדלת אומץ כ"א אצל אותם שעומדים בפנים, שהם גם בלעדנו תמימי לב, ג"כ התועלת גדולה שיהיו אנשים בריאים לעצמם וממילא יוכלו להבריא ולעלה ג"כ.

אילו כתבתי "ספר" הייתי בודאי נכנס בעמקי התוכן של המח, להציע המערכה איך אין אנו יכולים להיות מתיראים מכל גדודי הפולמוס של הכפירה, ולא שאין לנו מה להתירא כ"א עלינו לשמוח במה שהננו מוכנים להראות שהנטיות הללו עצמן, הנראות כמזיקות וסותרות את היסוד הכללי של כל אמונה ודת, אינן כ"א מקרבות את העולם לבית אלקי יעקב, שהוא מרום ונשא. כל הכפירות המושכלות אינן מתיחסות כ"א לאותו הצד הדמיוני, הנמצא מקושר בטבע לרגשי האמונה, והצד הדמיוני הזה מוכרח להיות כלה ואבד, אבל את הדברים הטובים שהוא גורם בעולם צריך שיניח

בתחילה מושרש קיים ויפה. ומושגים ברורים וחזקים, נקיים מכל דמיון מתעה, לא יוכלו להמצא כ"א ע"פ עמק התכנית של האחדות האלקית הצרופה, שהיא יסוד מקורם של ישראל. ב"ספר" ודאי צריך לברר את הכל בפרטיות, לפי היכולת, לסמן מה המה הרעיונות היסודיים ואיך אפשר לקרוב אליהם, בשלילת דמיונות מתעים, ואיך אפשר שעם צירופם יהיו חיים נאמנים ונחמדים ופועלים על העולם החי והמצוי בחזקה. אבל ארוך הרבה צריך שיהיה ספר כזה, עם כל קיצורו וקימוצו, ולא עוד אלא שכמעט אי אפשר לצאת ידי החובה בספר אחד ובדור אחד. ע"כ עיקר המגמה צריכה להיות הרמת קרן חכמת ישראל הפנימית, לשאוב אותה מכל מקום שהיא נשאבת, שלא תהיה נאבדת אפילו טפה מבור סיד זה. לא רק ספרות מוסר, או מחקר, או פילוסופיא, או קבלה, בעלי צד אחד, כ"א הרמת ערך והרחבת דעת על-עליונות המחשבה הישראלית והאנושית משורש שרשה, המטפסת ע"ג כל הרעיונות העולמיים, המניעה בחוזק ידה את כל השיטות והדתות, בעקריהן, שרשיהן, סעיפיהן וארחותיהן, וסוקרת בבטחה על תמציתן ומגמת פניהן, ומערכת אותן כולן במערכה סידורית, ממטה למעלה, עד שהיא מוצאת את הפרצוף האנושי הכללי, "ספרא דאדם", במילואו ויסודו, עד שמאחדת את הנגלה עם הנסתר, את העבר עם ההוה, ואת שניהם עם העתיד. ועם כל המרחב המתפשט והולך היא באה בבטחה אל אוצר החיים הפרטי של ישראל, ששם היא מוצאת כל, כל גרעיני הצמיחה לאושר ולחיים, עד שאינה צריכה להמית מאומה, היא מהפכת את הכל לאור, חשיכא לנהורא, ומרירו למתיקא, זאת התורה חתים רב מתיבתא בהיכלא דמשיחא (בהקי הזוהר). אבל אנכי רק מאמרים כתבתי, רק הערות קלות, דלות וקטנות, שיועילו רק להעיר לב חכמים אנשי סגולה, והתעוררות הלב תביא את פריה, היא צריכה להיות מתחלת בהכרזתה הכבירה דוקא באר"י[41]. זאת היא משאת נפשי ותקותי. והטוב שבמטריאליזמוס ההיסתורי יעמוד בעצמו לימיננו, כשנברר בבטחה איך שאי אפשר שתתקיים כשיטה קבועה, ישנה או מחודשת, עם כל ענפיה ושריגיה, כ"א צריכה היא זימור וניכוש, צירוף וזיכוך, והחלק הטוב שבה יהיה לעולם, ככל טוב, מתאים עם אורם של ישראל, עוזם ונצחם.

צדק עולמים, שאנו אומרים ומשננים אותו, הוא גבוה באין ערוך מאותה התכונה המוגבלת של הליברליזם, - יליד רעיון אנושי של רגע היסתורי מתנועע, - והוא איננו זקוק למורך לב ושבר רוח, כ"א הוא חי עם ההגיון הקר שבמח כמו עם הרגש החם שבלב, ועם ההכללה האנושית כולה כמו עם הלאומיות הפרטית ועם המשפחה והאיש. ע"כ גם אנכי הנני אומר ככבודו, שניצוץ תקוה, ורק ניצוץ, נשקף הוא לנו בתוך האפלה הגדולה שאנו שרויים בה, אבל יודעים ומשיגים אנו בבטחה, שהאור כבר היה. "יהי אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור, אור שכבר היה" (מד"ר[42]), והאור נמצא הוא בפועל באוצרנו, ע"כ אין אנו נקופים כלל ממה שאין מתגלה לעינינו עכשו כ"א רק ניצוץ, בטוחים אנחנו כי ע"י הניצוץ הזה בא נבא למצא אור גדול, לבת שלהבת יה, "עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער".

וע"ד סמיכות הנקודות של המחשבה העליונה ברום עזה עם היותר דלה וקטנה, שיש סמוכים להכפירה מהמושג הפראי ביותר הקדום מכל מושג דת ואלקות. ודאי כן הוא התוכן, שכל מושג מוגדר כבר קלוש הוא ועמום במקצת, כבר האור האין-סופי בלתי מוכשר להתגלות בו ברום טהרו. ע"כ כל הציורים שמהם נולדו ונצטיירו השמות האלקיים, הנם ע"כ מועבים ומוגבלים במקצת, שעי"ז[43] הנם נושאים

בתוכם איזו הקטנה, שבתגבורת החיים המושלמים הולך האור ושוטף ע"פ כל הציורים, ומאותו המושג המוגבל לא ישאר מצורתו הישנה, מאותיותיו המובלטות, כ"א ציורו הפנימי העמוק מכל אות ונקודה שלו. מקביל הוא הציור לא רק הפראי כ"א אפילו הבהמי, שרק הסוביקטיביות של החיים נמצא בו, וזולת זה הוא ערום מכל בנין ציורי, וע"כ[44] הוא חפשי מכל חושך והגבלה. א"כ זה הוא דוקא בנוי על יסוד אור תורת אמת, המתגלה בעזה באומה יחד דוקא עם המסורת הגלויה והמסותרת, עם חדרי האגדה וחביון הדרש והמשל, שהתורה מתחלת בב' ולא באי', בחכמה ולא בכתר, במערכה השניה של המחשבה הכוללת האלקית, ולא הראשונה המתעלה מכל ספר וסיפור. אבל כאן הוא הוא האור והשלמות, המציאות וההויות האדירה, שמתוך שאין לנו אפילו הגה של רעיון לאחד מתנאי הוייתה, היא מבהקת אותנו בחשכה, והננו מאושרים להגיד בבירור, שהכשרון היותר פנימי שלנו מתיצב על בסיסו ותקפו דוקא ע"י מערכת זוהר התעלומה, המחיה ומאדרת, שכל דת וכל מוסר, שכל שלו' וכל עונג, כל דעה וחכמה, כל חק ומשפט, כל טבע ומשטר, כל מסודר וכל מדולג, רק מניצוצות האורה המוצצים מתוך מחשך הנוגה הנם זורחים. והכל מעיד על מקור אורה ועל יסוד חיים, שאין לנו עסק שכלי עמו רק בערך מה שמישב את רוחנו ומתמם את סדרי חיינו, הפרטיים והכלליים, ביחד עם האופק המתגלה לנו לפי רוממות התרבות בכל דור ודור. ובודאי הננו מציצים תמיד גם בחיי המוסר לרוממות נשגבה שהיא למעלה מכל חק ומשפט, שהם אינם כ"א לבושי האושר, אבל סדרי החיים העתידים ודאי עומדים הם להתמם בעצמם, ומצות בטלות לע"ל[45], אבל זה פועל על מעמד היהדות המעשית שבהוה, כמה שפועל על הבירזה, למשל, הרעיון של כביית השמש עם שיטתה כולה, העתידה באחרית הימים ע"פ הציורים של לימודי המציאות החדשים. "וחפרה הלבנה ובושה החמה". "ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול". אבל הרוח-החיים, התוך, הנצח והעז בתוכיות מציאותו, לעד יעמוד, "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ד' לאור עולם ואלקיך לתפארתך".

כמה פעמים העירותי, שיחידים מכל עם ולשון תמיד הננו מוצאים בתכלית המעלה, אפילו בירודות שבאומות. מעשי כנען גרועים היו מכל האומות ע"פ חז"ל[46], ומכל מקום יחשו לאיוב מציאות ביניהם. די לנו מציור אגדה כזאת השקפה של האפשרות ליחידים נעלים להמצא גם באומה היותר חשוכה. ולמה זה יתמה כבודו מיחידי הזמן שבאומות, היונקים ביחוד עכשו הרבה מהתנ"ך[47] בעצם טהרו יותר מההוספה האלילית שנטפלה עליו ע"י הנצרות. וביחוד לא על השורש היסודי דברינו מוסבים, שסוף כל סוף עמד על בסיס עברי, רק על הירידה המזוהמת שהיה עלול בתחילה ושע"כ[48] ירד אליה ע"י השפעתם של העמים שהם אליליים לפי תכונתם, וע"ז מוכיחים מעשיהם הנאים ביחושם לצדק וליושר האנושי אליבא דכל הדעות. ואיזה יחס יש לזה עם משאת הנפש של החסידים היחידים? העלמה כזאת שחושדני כבודו בה, נאמר עלי'[49] בצדק "יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו".

גם זאת היא הפרזה גדולה מצדו של כת"ר[50], שבחקרי הדת הננו עומדים למטה מכל עם. חוקרי דת מצוינים באמת בחכמתם ובחסידותם, שרק הם יכולים להיות חוקרי דת וחכמים אלקיים, הנם מעטים מאד בעולם, ובמספר המועט הנמצא יש לנו חלק הגון כפי ערכנו. אם נהיה מתפתים לאמר, שרק זאת היא חכמה וחקירה מה שנאמר בסגנונם של חכמי העמים דוקא, אז יהיה המספר של חוקרי הדת שלנו

מועט. אבל כ"ז היא חולשה נפשית, הדברים צריכים להשקל ע"פ סגנונם מפנימיותם, לא ע"פ שטחיותם וברק לשונם. ואם גם נחדור לסוף עמקן של המחשבות האלקיות המוסריות, הנאמרות בכל המון ספרינו, לא נבוש לדבר את אויבים בשער, ונוכל להציג שדרה שלמה של חוקרי דת ויודעי דת אלקיים משלנו, אולי בשורה יותר גדולה משאר העמים. ואם גם תמצא איזה פחתת וגרעון לפי הערך, הלא נוכל לשקול את מנת צרותינו ופיזור נפשנו, עוני ודלות, גלות ומחשכים, שהננו שרויים בהם, ותגרת יד הרשעה, הרועצת והרוצצת אותנו זה דור דורים. כשכל אלה יהיו נשקלים בכף נוכל להתגאות במחקרי דת נגד כל העולם כולו. בכ"ז[51] הנני אומר ג"כ, שבדורנו, ואולי גם מעט מזה לפניו, ואיזה דורות בדילוג, שלא נוכל לסמנם בדיוק, ירד הרבה כח הלימוד של עמקה של תורה מצד העיוני, שהיא אמתת חכמת הדת. ועתה נוגע הדבר עד נפש האומה, ע"כ אנחנו חייבים לעורר בזה הרבה מאד. ואשרי חלקנו אם נוכל לקבוע באה"ק[52] מוסד קבוע, ישיבה מיוחדת, תחכמוני, ללימודי חכמת דתנו הק'[53], שבה יכנס כל מה שהוא נוגע ללימוד הדעות והאמונות, במובן רחב מאד, לתורה ולמוסר. כמובן לא יוכל להפרד מהלימוד המעשי המסודר, כי זאת העצה של הנחת הצד המעשי שבתורה, כדי לפייס את הרחוקים, היא כבר נתבררה שאינה מצלחת כלל. עלינו לחבב בדברי אמת וצדק, מה שיש עמנו די, את החן והנעם, את התפארת וההוד, שיש בצד המעשי שבתורה, כשם שעלינו לברר את האמת והצדק, שבצדה העיוני. וביותר עלינו להסתכל על היחש הלאומי, שהוא חובק בקרבו את רוב המצות השמעיות. כמובן כדי להנצל מאותו השפל המוסרי, שסתם לאומיות יכולה לגרר עמה, צריכים אנחנו תמיד לכוין את דבר החטיבה המיוחדת שלנו, את הלאומיות הישראלית בצורתה האלקית, "וקראו להם עם הקודש גאולי ד'", שעל ידה יתאחד הכח המוסרי, החברותי, הלאומי והדתי, לכח אחד, כמו שהוא באמת ברוממות אצילותו. ואז ממילא יתפשט יפה למרחביו הקוסמופוליטיים לפי תכונתו וערכו, ויניח ג"כ מקום רחב לחופש יתר הצדדים שבחיים העממיים, מה שאינם יכולים לפי ההשקפה החיצונה הפתאומית להיות נכללים במגמה הכללית, למען יהיו החיים חפשיים, ולא כ"כ "רציניים" וכבדים, ובחפשם ישובו אל המגמה העליונה של השלמתם הזמנית, כשם שהם שבים ברציניותם אל ההשלמה הנצחית, בין ההיסתורית בין האידיאלית, וממילא שוב ע"פ האמת אין כאן דבר יוצא ומפורד, וההשקפה האחדותית מרתקת את כל ברתוק אהבה וחופש נעים.

כללו של דבר, יסוד ישיבה קטנה לע"ע[54] בכמותה, ובלתי ניכרת כמעט בפורמליותה, באה"ק ללימודי התורה הפנימיים, בצירוף המכשירים הדרושים לזה להרחבת הדעת והארת החיים, דבר זה הוא פתח תקוה לישראל ממש כערך יסוד הרעיון של כללות חבת ציון לכל תכונותיה, שבכללותה הננו רואים חזות רב, ביותר אנחנו עדי הראיה העומדים על אדמת ארץ אבות. - יתכן הדבר, שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דוקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל ג"כ בגולה, אבל הארץ נשתכחה, והתשועה הראשית מבטחת זכירת הארץ בכללה, "והארץ אזכור", ממילא תתרומם ירושלים בראש לכל. "והושיע ד' את אהלי יהודה בראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלים על יהודה", אח"כ[55] הוא אומר "ביום ההוא יגן ד' בעד יושב ירושלים, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד, ובית דוד כאלקים כמלאך ד' לפניהם" (זכריה י"ב). מתאים להצמחה האטית של קרן ישועה חמרית, לאה"ק[56], הצפונה בחיק הישוב החדש, צריך להיות צמיחה רוחנית, שאח"כ[57] תופיע

באור גדול ותזרח על ציון ועל מקראיה, לאוהבי שם אלקי יעקב, הבוחרים בנחלת יעקב, ראויים דברים אלה להיות לרוח חיים ושמחת כליות ולב.

הנני מוכרח לקצר. ואומר שלו' וברכה, כנה"ר[58] ונפש ידידו דוש"ת[59] באה"ר[60],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. מו"ה - מורנו הרב
6. נ"י - נרו יאיר
7. שלו' - שלום
8. הי' - היה
9. וע"ז - ועל זה
10. ע"כ - על כן
11. אע"פ - אף על פי
12. השי"ת - השם יתברך
13. ע"ה - עליו השלום
14. יתי' - יתברך
15. ואע"פ - ואף על פי
16. כ"א - כי אם
17. וע"י - ועל ידי
18. ג"כ - גם כן
19. מ"מ - מכל מקום
20. ואח"כ - ואחר כך
21. ע"י - על ידי
22. ושבע"פ - ושבעל פה
23. שיהי' - שיהיה
24. אוה"ע - אומות העולם
25. ע"פ - על פי
26. עי"ז - על ידי זה
27. כ"ז - כל זה
28. כ"כ - כל כך
29. עכ"פ - על כל פנים
30. כשהי' - כשהיה
31. השלו' - השלום
32. ע"ז - על זה
33. שאע"פ - שאף על פי
34. ולר"ש - ולרבי שמעון
35. שכ"כ - שכל כך
36. א"כ - אם כן
37. ע"ד - על דבר
38. וע"ד - ועל דבר
39. מז"נ - מזכר ונקבה
40. וק"ו - וקל וחומר

41. בארי"י - בהארי"י - רבי יצחק לוריא
42. מד"ר - מדרש רבה
43. שעי"ז - שעל ידי זה
44. וע"כ - ועל כן
45. לע"ל - לעתיד לבוא
46. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
47. מהתנ"ך - מהתורה נביאים וכתובים
48. ושע"כ - ושעל כן
49. עלי' - עליה
50. כת"ר - כבוד תורתו
51. בכ"ז - בכל זאת
52. באה"ק - בארץ הקודש
53. הק' - הקטן
54. לע"ע - לעת עתה
55. אח"כ - אחר כך
56. לאה"ק - לארץ הקודש
57. שאח"כ - שאחר כך
58. כנה"ר - כנפשו הרמה
59. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
60. באה"ר - באהבה רבה

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת נ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ר"ח שבט תרס"ז - יפו **נמען:** ר' דובער מילשטיין

הרב קוק מייעץ להורה איך לנהוג בבניו שהתרחקו מן הדת: במידת החסד, ולומר להם שיש בנטיותיהם דברים טובים שהם עצמם "גופי תורה". אפשר לתת להם חופש ללמוד השכלה ושפות, ולבקש מהם לשמור לפחות על המצוות העיקריות, מתוך יושר כלפי האומה. כפייה בכוח רק תזיק, ובהדרגה הם ובניהם יתקרבו. הרב קוק גם מאשר שהיין מרחובות כשר.

עיקרי הדברים

- יחס לנוער המתרחק מן הדת.
- חינוך בדרך החסד וההדרגה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו, ר"ח שבט תרס"ז[3].

כ"[4] ידידי הנכבד הרב המופלג הנגיד מו"ה[5] דובער מילשטיין נ"י[6], שלו'[7] וברכה.

הגיעני מכתבו היקר. ואשר בעצתי ישאל ע"ד[8] התנהגותו עם בניו, כבר אמרתי לכ"ת[9] בהיותו פה עמנו, ששיטתי היא להתנהג דוקא במדת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם שיש בנטיותיהם כמה דברים טובים, וכל עיקר טעותם אינו כ"א[10] מה שהם סוברים שהדברים הטובים שהם מרגישים הם נגד התורה, ובאמת הם הם הנם גופי תורה. ע"כ[11], אע"פ[12] שראוי ליתן להם חופש ללמוד כתב ולשונות וחכמות, כאות נפשם, מ"מ[13] ראוי שהם מצדם יראו את חבתם ליהדות ולמצות, לכה"פ[14] להעקריות והחמורות, שבזה הם עושים חסד ומשפט עם כלל ישראל. וצריך להסביר להם, לפי מדרגתם, שלעשות צדקה נצחית עם האומה, ע"י[15] מה שיגרמו מצדם, שיחיו בקרבה הדברים המקודשים לה מראש מקדם, הוא דבר ישר לכל אדם, ואיש ישראל צריך להרגיש את היושר הזה באופן יותר גדול, מפני שבכל אופן יוכל אפילו היותר ירוד שבנו למצא, שיש לנו איזה הצטיינות מכל העמים ברוחניות, וזאת ההצטיינות אין ראוי לכל ישר-דרך לגרום מצדו שתהי'[16] נשפלת, כ"א ראוי לגרום לה חשיבות, ע"י מה שמתנהגים, ביחד עם ההשכלה, והסדרים החדשים בחיים לפי הזמן, בכ"ז[17] בדרכי ישראל. זאת היא המדרגה הנמוכה מאד, בתכלית השפלות, שכשידברו ההורים אל הבנים על פיה ימצאו להם בהם אזנים קשובות. ואם יאבו בחוזק יד להרימם למעלה ממדרגתם, ע"י התלהבות פנימית של קדושה, שהאבות מרגישים בלבבם, לא יועיל כלל להם רק יזיק. ע"כ אשרי אדם שומע לעצתי בזה, שבזה יציל את בניו מרדת ויקרבם באהבה לאט לאט לדרכי ישראל, וסוף סוף כשיבאו בשנים יטיבו מעשיהם, ובניהם אשר יולדו יוכלו להיות טובים מאבותיהם. והשי"ת[18] יעזרנו להטות לבב פושעי עמנו לתשובה שלמה, ויחיש לנו ישועתו באמת, בבא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב.

וע"ד[19] היין הנעשה ברחובות, יוכל כבודו לשתות בלא שום חשש, כי מתנהג הכל בדרך הכשרות.

אחתום בברכה ואה"ר[20], כנה"י[21] ונפש ידידו דוש"ת[22] באהבה,

הק'[23] אברהם יצחק הכהן קוק הנ"ל[24]

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
4. כ' - כבוד
5. מו"ה - מורנו הרב
6. נ"י - נרו יאיר
7. שלו' - שלום
8. ע"ד - על דבר
9. לכ"ת - לכבוד תורתו
10. כ"א - כי אם
11. ע"כ - על כן
12. אע"פ - אף על פי
13. מ"מ - מכל מקום
14. לכה"פ - לכל הפחות
15. ע"י - על ידי
16. שתהי' - שתהיה
17. בכ"ז - בכל זאת
18. והשי"ת - והשם יתברך
19. וע"ד - ועל דבר
20. ואה"ר - ואהבה רבה
21. כנה"י - כנפשו היקרה
22. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
23. הק' - הקטן
24. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' תשרי תרס"ח - יפו **נמען:** הרבנים ר' נחום כהנא שפירא ור' שלמה ראב (ירושלים)

הרבנים ביקשו מהרב קוק מכתבים בענייני אמונה ופנימיות התורה. הרב קוק משיב שאין די במכתבים: רעיון שנקרא פעם אחת נשכח. העיקר הוא לקבוע לימוד קבוע, בלי הפסק אפילו יום אחד, בספרי מוסר, יראה, אמונה וקבלה. הזנחת החלק הזה בתורה היא שורש הגלות ('דעבדין לאורייתא יבשה'). על ידי לימוד כזה תשרה רוח קודש על חכמי ארץ ישראל, ונעם ה' יחול על כל התורה, גם על ההלכה והאגדה, ובכך תלוי גם תיקון מצבם החומרי של חכמי הארץ ושל כלל ישראל.

עיקרי הדברים

- פנימיות התורה - 'החלק הנעזב' שבתורה, ושורש הגלות.
- לימוד קבוע ויומי בספרי מוסר, אמונה וחכמת הנסתר.
- רוח הקודש על חכמי ארץ ישראל ושיטה ספרותית חדשה.
- חיזוק הקשר בין החברים 'אשר ה' קוראו'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח' תשרי תרס"ח[4].

(להרבנים ר'[5] נחום כהנא שפירא שליט"א[6] ור' שלמה ראב ז"ל[7]).

חמודי לבבי, יקירי ירושלים הרבנים האהובים שי'[8], שלו'[9] וגמח"ט[10].

שחרתם אותי להשביעכם רצון חביבי לבי, במכתבים, לדבר בדברים העומדים ברומו של עולם בדעת שם ד' ב"ה ובעמקי הצדדים הרוחניים שבתורה, שנעזבו מאד מאד, לדאבון לב כל אוהבי שמו ית'[11] וחובבי עמו ונחלתו באמת; והעזיבה הזאת, הלא ידענו, שהיא מקור כל הריסותינו, ובתשובתנו לה יראה אלינו אורו וישעו ואור חדש על ציון יופיע. ואנכי הצעיר מה מאד אשתוקק להשביע רצון נפשות עדינות ולבבות טהורות שכמותכם; כי הלא ידעתם, אחי הנעימים, שאם אך הי'[12] בכחי לא הייתי פוסק אפילו רגע מלקרא בגרון בקול גדול, לכל עבדי ד' הנאמנים בבריתו, לכל חכמי התורה, בפרט יושבי אה"ק[13], למהר ברב כח וחיל לתקן את המעוות האיום ולשוב אל החלק הנעזב הזה שבתורה שהוא בית חיינו, שדוקא עמו ועל ידו ישוקה כל עץ החיים של כללות עסק התורה והעבודה, וכל השפלות והאורך של הגלות הוא רק משום "דעבדין לאורייתא יבשה". אבל מעולם לא אוכל להסכים, שאני הנני המוכשר בדברי בלבדם לתן כח ורוח חיים בלבבות נרדמים ומיוגעים. כי מה יסכון רעיון אחד, או אפילו הרבה, הנשמעים או נקראים פעם או פעמים ואח"כ[14] המחשבות פונות למחשכיהן הרגילים. על-כן כל מה שאני כותב ומעורר בדברים אינו כי"א[15] שנקום לעזור את נשמותינו, - שתשועת הנשמה הכללית של כל עם ד' בכך תלוי היא, - ע"י[16] מה שנקבע לימוד קבוע בכל אותם הספרים היקרים, הראשונים והאחרונים, של חלקי המוסר והיראה, הנגלים והנסתרים, ספר אחר ספר, ולהשתדל לעלות במעלות

הסברא והעיון בזה, לא בדרך הציור של יראת שמים המורגלת, שהיא באמת רק בבואה דבבואה של יראת שמים אמתית, הבאה מתוך לימוד קבוע ומסודר בלא הפסק אפילו יום אחד.

על-כן במכתבים אין לי מה להוסיף, אך אם את הדבר הזה ישמעו יקירי תלמידי-חכמים אז יהיו הם הפותחים את הדלת לשיבה לבצרון לאסירי התקוה. וע"י[17] התרבות כבוד שמים ועז אהבת ד' באמת ואור חכמת האמת יושפע אור חיים ורוח רוממות וגבורה ורוח ענוה טהורה, המעלה ומקדשת את כל הכחות, ויחל ציץ של שפע רוח הקודש לחול על עם ד' היושב על אדמת הקודש, ותורה תתגדל ותתאדר ממילא בכל מקצעותיה, ושפע כבוד ועושר וחכמה וחן יושפע ממעין העליון, ונשמות חדשות ימשכו מאוצר הטוב ממקור חי העולמים, לחדש הדרת ארץ צבי והוד תורת אמת, ויתקדש שם ד' אלקי ישראל גם מעל לגבול ישראל, ע"י השפעת שפע העז והחן, הכבוד והפאר, שיאיר על פני כל חכמי התורה באה"ק[18], הזוכים להתבסם מאויר חיי נשמות שרק על-ידי הצנור של פנימיות התורה בסדר קבוע יינקו מזיו כבודה ומשד תנחומי'. אף אם בתחלה יהי'[19] הדבר קשה מעט, כי חסרון ההרגל הוא מעכב את ההתחלות. מ"מ[20] לא יארכו הימים ויהפך בפיכם כדבש למתוק כל למוד רוחני בכל מרחבי התורה והיראה, וישפיע מנעימותו על כל התורה --המעשית, ועל בריאות הגוף והנשמה, ועל שלות הלב והשקט הפנימי, המעודן ממשך זיו גן עדן העליון של חי העולמים ב"ה. והכל בהדרגה ובתוספת לקח מדי יום ביומו, וקישור של אהבה נאמנה לכל החברים השרידים אשר ד' קורא, הנגשים אל ד' לעבודת אמת בדרישת שמו הגדול ודרכיו באמת. ובפרוץ הדבר והכחות יתעלו, אז יפתחו שערי אורה ליחידים המצוינים איך להפכא מרירא למתיקא וחשוכא לנהורא, ואז תחל פעולה חדשה וכר נרחב לעבודה לחכמי אה"ק, לרומם קרן התורה ודעת ד' בדגל רם ונשגב, אשר מפיו יבהלו כל המתהללים באלילים ובכל ילדי נכרים. ואור של תשובה עליונה ומאירה יופיע מציון על כל מקראי' ועל פזורי הגולה. והי'[21] ענין זה להתחלת התעוררות קול השופר הגדול, לביאת האובדים והנדחים באשור ובמצרים להשתחות לד' בהר הקדש בירושלים. ומתוך התגברות הרוח הכללי לרוממות קדושה וחכמה, שדרכו הוא שבתחלה בא הוא ברוב ענין ואינו יכול להתלבש בתיבות ובענינים חתוכים, יבא שפע החכמה עד מדרגת שפה ברורה וחדוש שיטה ספרותית מכובדת ומקפת, ההולכת בכל תכסיסי החיים והמשטר, שהכל מוכרחים לכבדה ולהכנע לפני הדרת עשרה, לפי אמתתה ורעם גבורתה, ואור החיים שלה יהי' כ"כ[22] מלא טל, עד שאפילו כל יתר העבודות התוריות, אפילו ספרי הלכה פלפול וכיו"ב[23], יהיו כולם מבוסמים בנועם ד' בגלוי. ויוסר מסגנונם כל צד מחשיך וממרר לב, וק"ו[24] שהאגדה, הדרושה מאד להשפעה הכללית לכבודה של תורה בהמון רב, תפריח בפרחים חדשים מלאים קדושה ושמחת גיל אלקי אמת ב"ה, ויפתחו מקצעות חדשים ועבודות ארוכות, הנותנות רב ענין לשדרות רחבות. מובן ממילא, כי אפילו תיקון המצב החמרי של חכמי א"י[25], ושל כללות א"י ושל כללות ישראל, בזה תלוי. בקיצור, צריך לבקש לדעת את ד' באמת ובצדק, "דרשו ד' ועוזו בקשו פניו תמיד", והכל בכלל. אקוה, שאתם בעצמכם תתחזקו בעבודת הקודש ותזרזו את החיל אשר נגע ד' בלבבו, ודי יאר לנו באורו וישעו למען שמו עמו ארצו ונחלתו.

והי' ז"ש[26] וברכה וגמח"ט, כנה"ר[27] ונפש חפץ באשרם באמת ומשתוקק לכבודו של הקב"ה[28] ולכבודם של ישראל שיאיר מארץ חמדה על כל אפסי ארץ בב"א[29].

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. ר' - רבי
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. ז"ל - זכרונו לברכה
8. שי' - שיחיה
9. שלו' - שלום
10. וגמח"ט - וגמר חתימה טובה
11. ית' - יתברך
12. הי' - היה
13. אה"ק - ארץ הקודש
14. ואח"כ - ואחר כך
15. כ"א - כי אם
16. ע"י - על ידי
17. וע"י - ועל ידי
18. באה"ק - בארץ הקודש
19. יהי' - יהיה
20. מ"מ - מכל מקום
21. והי' - והיה
22. כ"כ - כל כך
23. וכיו"ב - וכיוצא בזה
24. וק"ו - וקל וחומר
25. א"י - ארץ ישראל
26. ז"ש - זה שלום
27. כנה"ר - כנפשו הרמה
28. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
29. בב"א - במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קלב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ב ניסן תרס"ח - יפו **נמען:** הרב חיים אלעזר הכהן ביחובסקי

הנמען הציע אמצעים כמו עזרת הממשלה נגד הכופרים בארץ. הרב קוק משיב שאלה יתקנו רק מעט. הירידה באה לא מפני שהרבנים לא מחו, אלא מפני שרק מחו ולא עוד. שורש הכישלון הוא זניחת האור האלוקי מן הלב והמוח. כולם עוסקים רק ב'פראסטע פרומקייט' (חרדות פשוטה), ואפילו החסידות שינתה טעמה. העיקר להתאגד להזריח את האור האלוקי, לחזק ישיבות שלומדים בהן עניינים אלוקיים, ולקחת לידינו את ישוב הארץ המעשי, במוסדות של עסקים ואומנויות ולא רק של נדבות. בעניין החלוקה - לא להעניק לפריצים, אבל לא זה יסוד העבודה.

עיקרי הדברים

- זניחת האור האלוקי - שורש הכישלון.
- ביקורת על 'חרדות פשוטה' ועל ירידת החסידות.
- לימוד חסידות וסתרי תורה.
- ישוב הארץ המעשי בידי יראי ה'.
- החלוקה.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ב ניסן תרס"ח[4].

שלו'[5] וברכה לכבוד הרה"ג[6] המפורסם בתו"י[7] וחסידות מוהר"ח[8] אלעזר הכהן שליט"א[9] ביחאווסקי.

מכתבו היקר, הכתוב בלבת אש נקודת לב ישראל הפנימית, הגיעני. והנה אף שאני מוכן תמיד להיות חבר ליראי ד' לכל אשר יפנו, לחזק קדושת תוה"ק[10] וביחוד פה אה"ק[11], מ"מ[12] הנני מוצא לחובה להעיר את לב העוסקים במלאכת שמים, שישימו את הדעת נר לרגלם, ו"גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות". ידע כת"ר[13], שרק חלק אחד קטן מאד יהי'[14] אפשר לדמות לתקן ע"י[15] אותם האמצעים שכבודו חושב, ע"י עזרת הממשלה, אבל העיקר תלוי בענינים יותר עקריים. הירידה באה לא מפני שלא מיחו רבנן על בתי הכופרים, המחריבים את אה"ק ברוחניות ובחומריות, כ"א[16] מפני שרק מיחו ולא עוד.

אם אבא להציע אפילו חלק קטן ממחשבות הלב הישר בזה, ימעטו גוילים. אבל מעט מהרבה אציגה לפני לב טהור שכמותו יב"י[17].

אני רואה, שעיקר מניעת ההצלחה, בכל מה שעושים לחזק את היהדות, ומעמדם של ישראל בכל, הוא מפני שנזנח האור האלקי, נזנח לגמרי מן הלב והמח. הכל פונים עכשו רק לתקן את ה"פראסטע פרומקייט", כאילו יהי' אפשר להחיות את העולם בגוף בלא נשמה. הנני מוכרח לומר לכי'[18] שאפילו החסידות, שכל יסוד הוייתה בעולם הי'[19] להאיר את האור האלקי בעשירות ובזריחה מבהקת בכל לב וכל מח, שנתה את טעמה, והיא הולכת עכשו רק בדרך החרדות הפשוטה, עד שאין בינה ובין המתנגדות

מאומה. ע"כ[20] סר אור החסד מתוך הלב, וכל הפנים הנם נזעמים ומלאים דינים תקיפים, קשים ועצובים, ע"כ הכל נופל. כל אלה הדברים המעשיים, שכת"ר[21] חושב, ימצאו מקום, לפעמים יהי' נכון להגן בכח נגד הפסולת היותר גרועה של ע"ר[22], אשר התעוררו בימינו, ימי עקבא דמשיחא, אבל לא בזה תלוי הנצחון. העיקר הוא שנתאגד אגודה אחת להזריח את האור האלקי בעולם, בחכמה בתבונה ובדעת, ולחזק ישיבות בחו"ל[23] וביותר באה"ק[24] שיהיו הענינים האלקיים נלמדים בהן בקביעות ובשכל רחב, טהור וצלול, ולקחת תחת ידינו את החלק המעשי של ישוב אה"ק, ליסד מוסדות ולא רק של נדבות עולמיות, כ"א של עסקים ושל אומניות, תחת יד יודעי שם ד' ב"ה ואוהבי שמו באמת. ותיכף כשנרים זה הנס יותש כחה של הרשעה באה"ק, ויתקלס עילאה, וכל מה שנוסיף פעולות יהי' הענין הולך ומאיר, ורבים מפריצי עמנו ישובו בתשובה, והסיגים הגמורים יודחו ויתבטלו.

ומה שנוגע לחלוקה. ודאי מצדנו נעזור כפי היכולת, שלא יותן חלק לכל פריץ ועובר על דת. וכמדומה שעד כה עוד לא הוזז זה היסוד ב"ה. אבל לא ע"ז[25] בנוי הוא יסוד העבודה. הננו סובלים מאותם המואסים בחלוקה יותר ממה שאפשר לסבול מהנזקקים לה. העיקר הוא, שצריך להאיר את האור הפנימי, בין בהרבות לימוד החסידות, בין בכל גנזי סתרי תורה, על דרך העבודה ועל דרך ההשכלה, כדי שיהי'[26] האור האלקי גלוי בעולם, ואז יהי' ידים לכל התיקונים.

מפני טרדתי לא אוכל להאריך כעת. אחתום ברב ברכה, כנה"י[27] ונפש דוש"ת[28] מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. הרה"ג - הרב הגאון
7. בתו"י - בתורה ויראה
8. מוהר"ח - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. תוה"ק - תורתנו הקדושה
11. אה"ק - ארץ הקודש
12. מ"מ - מכל מקום
13. כת"ר - כבוד תורתו
14. יהי' - יהיה
15. ע"י - על ידי
16. כ"א - כי אם
17. יב"י - ירבו בישראל
18. לכ' - לכבוד
19. הי' - היה
20. ע"כ - על כן
21. שכת"ר - שכבוד תורתו
22. ע"ר - ערב רב
23. בחו"ל - בחוץ לארץ

24. באה"ק - בארץ הקודש
25. ע"ז - על זה
26. שיהי' - שיהיה
27. כנה"י - כנפשו היקרה
28. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ז' אייר תרס"ח - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב, אב בית דין דרבנט (כעת בירושלים)

הרב קוק מודה על מחזור הפיוטים לספרדים עם הפירוש 'אהלי יעקב', ומשבח את כינוס שירי הקודש הקדמונים. הרב קוק מסרב לכתוב הסכמה מתוך ענווה, ומצרף הערות. בין היתר הרב קוק מציע לגרוס 'דגולה' במקום 'סגולה', ומבאר את שלושת יסודות התשובה: חרטה, עזיבה וקבלה להבא, ואת המשמעות של 'יעיד עליו יודע תעלומות'.

עיקרי הדברים

- שבח למחזור 'אהלי יעקב'.
- הערות לפיוטים.
- יסודות התשובה ו'יודע תעלומות'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ז' אייר תרס"ח[4].

שלו'[5] רב, מריבון טב לכבוד מר ידי"נ[6] גברא רבא ויקירא הרב הגאון עוטה אורה, כליל תפארת, מלא וגדוש, בנגלות וגנוזות, עמוס בתורה ויראת ד' טהורה, כקש"ת[7] מוהר"ר[8] יעקב שליט"א[9], אבד"ק[10] דרבנד והגלילות, וכעת אוה למושב לו עיר עז לנו ירושלים עיה"ק[11] תובב"א[12].

שלו' רב בכפילא כדאמרו רבנן.

יקרת ימין מר ידי"נ שליט"א, בצירוף המחזור היקר עם פירושו הנפלא "אהלי יעקב", לשמחת לבבי קבלתי. ומה רחב לבבי בגילה ורינה, לראות את מעשי ידי כתר"ה[13] להתפאר. מה רב טובו אשר יעשה בזה לבית ישראל, וקהילות קודש הספרדים ד' עליהם יחיו, בהאירו אור יקרות על כל הפיוטים הקדושים, אוצרות אור וקדושת אמת משנים קדמוניות. ומה יקר הוא אוצרו הטוב, אשר קבץ את השירים היקרים משרי קודש הקדמונים, אשר היו פזורים זה בכה וזה בכה, ועתה הנה הכל שולחן ערוך מלא ברכת ד', מוכן לכל החפץ בעת רצון לדלות פנינים ממעמקי לב עמוק. זכות הרבים תהי'[14] תלוי' בו עדי עד.

ואשר דרש ממני כתה"ר[15] לבא בהסכמה על ביאורו היקר, קטנתי מאד ממדה זו, כי דברי קדשו כולם חביבים ויקרים, מעידים על טהרת לבב אומרם, ועל ידיעתו הרחבה בכל מקצעות התורה, ואנכי הצעיר ושפל אנשים, מה כחי לשבח את השבח המגיע לכתבים כאלה, המפיקים אור וזוהר כמראה הבזק וכעין החשמל לחמדת עינים ותאות כל נפש.

אין לי כ"א[16] לחתום בברכה, יאריך השי"ת[17] ימי כתר"ה ושנותיו בטוב ובנעימים, ותוסיף עוד ידו לתת לנו מטעמים מפרי תבונתו, להאיר עיני רבים, ותחזינה עינינו בשוב לציון גאולים, ובעמד הכהן לאורים ולתומים, ושרי קודש שיר חדש ישאו בגאון שם ד' בבית נכון ונשא, ויוסיפו ענוים בד' שמחה, ואביוני

אדם בקדוש ישראל יגילו בשמחת הר קדשו, כנפשו היקרה ונפש ענוד באהבתו, מציק לפניו מעומק לבו את ברכתו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם ד' אלה, גוי קדוש על אדמת הקודש פה עיר הקודש יפו והמושבות תובב"א.

הנני מליט בזה איזה הערות. אמנם מפני הטרדא א"א[18] לי כעת לעבור על כל ד"ק[19], ואם יהי'[20] בחפץ ידי"נ יואיל נא להודיעני, ובהמשך הזמן, אשר יזמין השי"ת מדי עברי, קמא קמא אשלח לידי כתר"ה, ויוכל לעשות בהם כחפצו הטהור.

ידי"ע[21] הנ"ל[22]

דף ד' ע"א[23]. בפזמון "קמתי באשמורת" לרמב"ע[24]: "ונפשי שחרחרת" פי'[25] באה"י[26], כי החטאים פוגמים בנפש. ואם כי הדבר ודאי אמת, אבל לענין פשט כונת הסלח נלע"ד[27], שהוא הציור הפשוט, שנפשו עצובה ושחורה בקדרות רעיון ועצב, כלבוש שחורים, המורים על אבל ועוצב, ובזה הוא מבטא ענין של חרטה על החטאים, שהוא אחד מעקרי התשובה כמש"כ[28] ר"י בשע"ת[29].

"ותן כקדם סגולה". הגיה כת"ר[30] "ותחילה", אבל אין הלשון נושא עליו צחות השיר. ואולי צ"ל[31] "דגולה", שהיא כנס"י[32] הדגולה מכל העמים, כמו שאנו אומרים על הקב"ה[33] "דגול מרבבה". וכה"ג[34] דשבת פ"ח, דנמשלה כנס"י לתפוח משום דכתיב "כתפוח בעצי היער" על הקב"ה, וי"ל[35] דחביבא לי' להביא מדרשא, שהשבח הנאמר אצל הקב"ה ראוי להאמר על כנס"י, יותר מקרא ד"ריח אפיך כתפוחים" ומיושב קוהת"ו[36] שם ד"ה[37] פריו. ולקמן ד' ט"ו א', בפיוט "אראלי מעלה" אי' "דגולי סגולה", והעיר יפה שם כת"ר ע"ש[38] "איומה כנדגלות", ע"כ[39] קרובה היא הגהה זו לע"ד[40], ומקיימת יפה את צלצול החרוז בנקודותיו, כשיר משובח ונאות לרוח השיר.

שם ע"ב[41] "בן אדם". פי' כת"ר, ד"ישראל נקראים אדם" "אתם קרויים אדם", ויש להם תשובה. י"ל[42] דהלא תשובה מועלת אפילו בב"נ[43], וננוה תוכיח, כמ"ש[44] חז"ל[45] שהם קרובי תשובה. ואולי י"ל[46], דדוקא על עבירה דחמס מהני תשובה, דמתקן בזה את הלאו ע"י[47] ההשבה, ולא בשאר עבירות, שא"א[48] לתקן העבר. אלא דלפ"ד[49] רש"י[50], עירובין ס"ב א' ד"ה לא, דגבי ישראל כתיב והשיב את הגזילה, אבל בעכו"ם[51] לא כתיב השבה כו'[52], א"כ[53] גם בגזל מן הדין אין שייך תיקון, כיון שהעשה לא קיימא עלייהו לנתוקי ללאו, ומ"מ[54] חזינן דבידי שמים מהניא תשובה. אלא שהתוס'[55] השיגו ע"ד[56] רש"י, וס"ל[57] דב"נ[58] ג"כ[59] חייב להשיב, וי"ל דאה"נ[60] מחולק חמס משאר עבירות, דלא שייך בהו תיקון, ואפי'[61] לד' רש"י י"ל ע"פ[62] דברי רד"ק[63], דהקב"ה[64] מקפיד על החמס בב"נ יותר משאר עבירות, מפני שהוא נוגע יותר לישובו ש"ע, וא"כ[65] י"ל דכיון דשבו בפועל, ונתקן ישוב העולם, שוב אין הקב"ה נזקק להם לענשם בעוה"ז[66], ומ"מ י"ל דבעוה"ב[67] עוד עונם בם. אבל הלא ידוע דאדה"ר[68] וקין תרח וישמעאל עשו תשובה ונתקבלו, והתוס'[69] ע"ז[70] ג' ועוד כ"מ[71] כתבו דבני אדם מקרי ג"כ ב"נ[72], כלומר בני אדה"ר[73], ומשו"ה[74] נקרא יחזקאל בן אדם, כד' האריז"ל[75] בלקו"ת[76], משום שהי'[77] ממש

בנו של אדה"ר משורש קין, וכ"ה בגילגולים פכ"ג[78], וי"ל דה"נ[79] אמר בן אדה"ר שעשה תשובה, וראויים כל תולדותיו ללכת בעקבותיו ולשוב אל ד' ורפא להם.

ד' ה' ע"א, "רחץ וטהר". ראוי להשלים עם ד' כת"ר, כשם ששם אמרו לו שהוא דבר קל, - והריוח מרובה, שרק ע"י הרחיצה הקלה ישיג רפואה שלמה, ה"נ[80] התשובה היא קרובה מאד וקלה, כעדות תוה"ק[81] "כי קרוב אליך הדבר מאד", והריוח גדול מאד רפואה שלמה לגוף ולנפש ולכל העולם כולו, כדחז"ל[82] בשלהי יומא, שאפי'[83] אחד ששב מוחלין לו ולכל העולם כולו ומביא רפואה לעולם, וכמשל הר"י[84] בשע"ת ע"ד התפוסים ע"י עון למלכות, שהשאיר להם מחתרת פתוחה, והי'[85] הקצף גדול על מי שלא ברח, כיון שראה המחתרת פתוחה לפניו, ש"מ שרצון המלך להנצל על ידה בנקל, כי חפץ חסד הוא.

שם, "מאסונים". העיר כת"ר שנקט יראת העונש, משום דלאו כולי עלמא גמירי לאחוז בתשובה מאהבה ומיראה עילאה, וכהא דקיי"ל[86] דברכות וקללות או אזהרות ועונשים נקראים ומתרגמים, מגילה כ"ה ב' ולא חיישינן דלמא אתו למיעבד מאהבה ומיראה. ומ"מ י"ל דאסונים כולל ג"כ האסון היותר גדול של הריחוק מקרבת ד' ב"ה שהוא הטוב האמיתי, א"כ הוי בכלל יראת אמת הבאה מאהבה.

ד' ו' א'. "אתה יודע רזי עולם". לא אמנע מהציג מה שפרשתי לע"ד בנוסח זה, שהוא מובא ג"כ בהקדמה לוידוי "על חטא", ולכאורה אינו כ"כ[87] מענין וידוי. אלא דבאמת עקרי תשובה הם שלשה, כדי הר"י בשע"ת, חרטה על העבר, ועזיבת החטא מהמחשבה והרצון בהוה, וקבלה על להבא, ולפי"ד[88] הרמב"ם[89] בריש ה' תשובה נראה שמצות וידוי הוא שיאמר אלו הענינים של החרטה העזיבה והקבלה, וכלשון הוידוי שהוא ג"כ בירושלמי שלהי יומא, אמנם בבבלי לא נזכר שבכלל מצות וידוי הוא שיאמר עניני התשובה לחלקיהם כי"א "אבל אנחנו חטאנו", כדאמרי' ביומא פ"ז ב' ש"מ עיקר וידוי האי הוא, וע"כ[90] לא מצינו במטבע התפילות של הקדמונים הקבוע לכל ישראל מפורש פרטי חרטה עזיבה וקבלה, כי"א הזכרת החטא שהוא ענין הרחבה ל"אבל אנחנו חטאנו", ונראה דהפרטים ע"פ הבבלי הם בכלל תשובה שבמחשבה ולא בכלל מצות וידוי. ולפי"ז[91] צ"ע[92] למה פסק הרמב"ם, שצריך שיאמר אלו הענינים. ואולי י"ל שחילק בין יחיד לציבור, דבירו' וכן ברמב"ם[93] הוא לשון יחיד, וכדאמרי' בברכות י"ב ב' למען תזכרי ובושת דילמא ציבור שאני, וי"ל דה"נ יש להקל גבי ציבור בהזכרת החטא בעלמא יותר מיחיד, שצריך ג"כ לפרש פרטי התשובה בוידויו, והכי שפיר לן שלא לאפושי במחלוקת בין התלמודים כמה דאפשר. וי"ל דמ"מ רמוז כאן כל שלשת דרכי התשובה בוידוי, דהנה החרטה כבר כתב הר"י בשע"ת דאינה דומה לפי מה שהחטא גדול בעיניו, שהרי הפסד דינר ג"כ קשה בעיני האדם ומתחרט ע"ז ומ"מ אינו דומה חרטתו למי שאבד כל הונו בענין רע, וק"ו[94] הנשמה היקרה כבודה בת מלך ממ"ה הקב"ה, א"כ א"א שתהי'[95] חרטה גמורה כדינה כי"א אם ידע האדם כמה החטא פוגם, וכאשר באמת פגמי החטא עולים הם למעלה בסדרי העולמות והנשמות כולם, דחד בחד סביך, ע"כ אמתת צורת החרטה אינה גלויה כי"א ליוצר בראשית ב"ה, שהוא לבדו יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי, ויודע עד היכן שפע החיים של כל חי נפגם ע"י סתימת החטאים, ועל פיהם ראוי שתהי' עמוקה החרטה, ולענין העזיבה כן לא יוכל האדם לדעת את לבבו בעצמו, כי ישנן מחשבות נעלמות שאפילו בעל

המחשבה לא ידע אותה, ולפעמים היא מתגלה ע"י התעוררות מן הצד ואתגלי בהתתא, אמנם יוצר האדם חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב צריך שיהי'[96] ענין העזיבה על דעתו העליונה ב"ה. ולענין הקבלה להבא הלא צריך לקבל לעמוד בפני החטא גם אם יזדמנו סבות מזיקות ומעוררות את כח הרע בנפש, מ"מ[97] יהי' גיבור לעמוד בפרץ, ואיך ידע האדם כמה גדול הוא הכח העתיד לבא עליו בתור נסיון, אלא יודע תעלומות אשר "אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך", אתה יודע כל העתידות, וע"פ[98] כל האופנים העתידים החקוקים בידיעה העליונה תבא הקבלה על להבא להתגבר על יצרו ולהמנע מן החטא. וזהו ענין "יעיד עליו יודע תעלומות" האמור בהר"מ[99]. וכללו כאן ברמיזה ג' תוכני התשובה לצאת ידי הירושלמי גם בוידוי הנאמר בדיבור.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
8. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. אבד"ק - אב בית דין קהילת
11. עיה"ק - עיר הקודש
12. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
13. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
14. תהי' - תהיה
15. כתה"ר - כבוד תורתו הרמה
16. כ"א - כי אם
17. השי"ת - השם יתברך
18. א"א - אי אפשר
19. ד"ק - דברי קדשו
20. יהי' - יהיה
21. ידי"ע - ידידו עוז
22. הנ"ל - הנזכר לעיל
23. ע"א - עמוד א
24. לרמב"ע - לרבי אברהם אבן עזרא
25. פי' - פירוש
26. באה"י - באהבה יתירה
27. נלע"ד - נראה לעניות דעתי
28. כמש"כ - כמו שכתב
29. בשע"ת - ב"שערי תורה" (שם מוסד)
30. כת"ר - כבוד תורתו
31. צ"ל - צריך להיות
32. כנס"י - כנסת ישראל
33. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
34. וכה"ג - וכהאי גוונא
35. וי"ל - ויש לומר

36. קוהת"ו – קושיית התוספות
37. ד"ה – דיבור המתחיל
38. ע"ש – עיין שם
39. ע"כ – על כן
40. לע"ד – לענ"ד דעתי
41. ע"ב – עמוד ב
42. יל"ה – יש להעיר
43. בב"נ – בבני נח
44. כמ"ש – כמו שכתב / כמו שנאמר
45. חז"ל – חכמינו זכרונם לברכה
46. י"ל – יש לומר
47. ע"י – על ידי
48. שא"א – שאי אפשר
49. דלפ"ד – דלפי דעתי
50. רש"י – רבי שלמה יצחקי
51. בעכו"ם – בעובדי כוכבים ומזלות
52. כו' – וכולי (וכן הלאה)
53. א"כ – אם כן
54. ומ"מ – ומכל מקום
55. שהתוס' – שהתוספות
56. ע"ד – על דבר
57. וס"ל – וסבירא ליה
58. דב"נ – דבן נח
59. ג"כ – גם כן
60. דאה"נ – דאין הכי נמי
61. ואפי' – ואפילו
62. ע"פ – על פי
63. רד"ק – רבי דוד קמחי
64. דהקב"ה – דהקדוש ברוך הוא
65. וא"כ – ואם כן
66. בעוה"ז – בעולם הזה
67. דבעוה"ב – דבעולם הבא
68. דאדה"ר – דאדם הראשון
69. והתוס' – והתוספות
70. ע"ז – על זה
71. כ"מ – כל מקום / כל מה (ש...)
72. ב"נ – בן נח / בני נח
73. אדה"ר – אדם הראשון
74. ומשו"ה – ומשום הכי
75. האריז"ל – האר"י זכרונו לברכה
76. בלקו"ת – בליקוטי תורה
77. שהי' – שהיה
78. פכ"ג – פרק כ"ג
79. דה"נ – דהכי נמי (שכך גם)
80. ה"נ – הכי נמי (כך גם)
81. תוה"ק – תורתנו הקדושה
82. כדחז"ל – כדברי חכמינו זכרונם לברכה

83. שאפי' - שאפילו
84. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
85. והי' - והיה
86. דקיי"ל - דקיימא לן
87. כ"כ - כל כך
88. ולפי"ד - ולפי דעתי
89. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
90. וע"כ - ועל כן
91. ולפי"ז - ולפי זה
92. צ"ע - צריך עיון
93. ברמב"ם - ברבי משה בן מימון
94. וק"ו - וקל וחומר
95. שתהי' - שתהיה
96. שיהי' - שיהיה
97. מ"מ - מכל מקום
98. וע"פ - ועל פי
99. בהר"מ - ב + הר"מ: הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ח סיון תרס"ט - יפו **נמען:** ועד עקרון ובני המושבה

בחור הגיע לעקרון, פגע בכבוד הרב יעקב יוסף, הורה הוראות בלי רשות, ויש שקוראים לו 'רבי'. הרב קוק מורה להתרות בו לעזוב מיד, ואוסר לשאול אותו הוראה, גם לחומרה. אם לא יעזוב תוך יומיים, נאסר לארח אותו ולתמוך בו. הרב קוק מקווה שהבחור ישוב בתשובה ויפייס את הרב.

עיקרי הדברים

- כבוד רב המקום.
- איסור להורות במקום רב.
- התראה וחרם על מחרחר המחלוקת.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ח"י[4] סיון תרס"ט[5].

לכבוד הועד הנכבד למושבה עקרון ת"ו וכל עדת ד' בני המושבה הק'[6] ד' עליהם יחיו

שמועה שמעתי, שבא בחור אחד א', אל המושבה, והרים יד בכבוד הרב, ידי"נ[7] הרה"ג[8] כולו אומר כבוד, כבוד מו"ה[9] יעקב יוסף שליט"א[10], רב המושבה הי"ו[11], והורה הוראה שלא ברשותו, וכי עוד ישנם אנשים המחזיקים בידו וקוראים לו בשם "רבי". ע"כ[12] באתי מן המודיעים ולפנים, להודיע לכבוד חביבי נפשי, כבוד הועד הנכבד וכל בני המושבה שי'[13], שיתרו בהבחור הנ"ל[14] התראה חמורה, שיעזוב תיכף ומיד את המושבה, למען לא יהי'[15] על ידו מקור נפתח לשום מחלוקת וזלזול כבוד הרב מרא דאתרא שי'. ואם ח"ו[16] לא ישמע להאזהרה הזאת, חובת כולנו היא להגן בעד כבוד הרב שי' בכל אשר תשיג ידנו, ולא נתן מקום למעשי חציפות כאלה שיעשו באה"ק[17], לעכר את שלומן של מושבותינו החביבות והשקטות, יכוננן עליון. ואקוה, שכל האנשים אשר בשגגה נתנו ידם להבחור הנ"ל ישמעו גם הם לדברי, ביראת ד' אשר בלבבם, ומיד יסלקו ידם ממנו. וחלילה, חלילה לשאול הוראה מפי הבחור הנ"ל, ואסור לשמוע לקולו גם להחמיר במקום שכבוד הרב מרא דאתרא שי' מורה להקל.

הנני מקוה, שהבחור הנ"ל בעצמו ישים אל לבו, לשוב בתשובה שלמה ולפייס את כ'[18] הרב שי', ואז כשיצא מן המושבה עוד יוכל להיות מקורב, כשיתיצב על דרך טובה ולא יהי' מן המבעטים ח"ו.

הנני חותם באה"ר[19] ובברכת שלו'[20] על עם ד' וארצו, כנה"י[21] ונפש המדבר לכבוד תוה"ק[22] ואה"ק[23],

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אם לא ישמע הבחור הנ"ל ולא יעזוב את המושבה מיד אחרי ההתראה במשך שני ימים, יחול איסור חמור על כל בני המושבה להחזיקו בביתם, ואסור לתן לו שום תמיכה, שלא להחזיק ידי עוברי עבירה ומחזיקי במחלוקת, והשומעים יתברכו בכל טוב.

הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ח"י - שמונה עשרה (18)
5. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
6. הק' - הקטן
7. ידי"נ - ידיד נפשי
8. הרה"ג - הרב הגאון
9. מו"ה - מורנו הרב
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. הי"ו - השם יברכהו ויחייהו
12. ע"כ - על כן
13. שי' - שיחיה
14. הנ"ל - הנזכר לעיל
15. יהי' - יהיה
16. ח"ו - חס ושלום
17. באה"ק - בארץ הקודש
18. כ' - כבוד
19. באה"ר - באהבה רבה
20. שלו' - שלום
21. כנה"י - כנפשו היקרה
22. תוה"ק - תורתנו הקדושה
23. ואה"ק - וארץ הקודש

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שיא

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט סיון תר"ע - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב דוד ווילובסקי (הרידב"ז)

הרב קוק אינו כופה על המחמירים. הרב קוק עומד רק נגד מוציאי הלעז על ההיתר. לעז כזה מזיק לישוב בגשמיות, כי בלי ייצוא תשם הארץ, וגם בישן ייפגעו. הוא מזיק גם ברוחניות: הדלת תיסגר בפני עשירים יראי שמים, ויבואו רק פורקי עול. ומי שיחשוב שהוא עבריין יפרוק עול גם בשאר המצוות. על השאלה במה לתלות את המחלות: אין לנו חטא גדול משנאת חינם, ובפרט בין תלמידי חכמים בארץ ישראל. יש להתפלל על המוכרחים לסמוך על ההיתר.

עיקרי הדברים

- אין כפייה על המחמירים.
- הנזק הגשמי והרוחני של הלעז.
- סגירת הדלת לשומרי מצוות.
- שנאת חינם - החטא הגדול.
- תפילה על הסומכים על ההיתר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עיה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ט סיון תרעי"ן.

לכבוד ידי"נ[4] הרב הגאון האמיתי מופה"ד[5] מו"ה[6] יעקב דוד רידב"ז[7] שליט"א[8], שלו'[9] וברכה באה"ר[10].

מכתב ידי"נ כ"ג[11] שי'[12] הגיעני כעת. ותמיהני מאד למה משיאים כונות זרות בדברי, באיזה אופן מצאו לתלות בי שאכוף את אותם שאינם מסכימים ע"פ[13] דעתם על ההיתר, שיאכלו מה שאסור לפי שיטתם. כונתי היא רק, שאני מחוייב לעמוד בפרץ נגד המוציאים לעז על אותם הבאים לישב את ארץ ישראל, ובאין להם דרך אחרת הם מוכרחים לסמוך על ההיתר, שכבר יצא טיבו ויש לו ידים בשיטות התלמודים והפוסקים, שהוצאת לעז זו מזיקה את הישוב היזק רוחני והיזק חומרי. היזק חומרי, כאשר הדבר אי-אפשר שהכל יקיימו את דיני שביעית בלא הפקעה, ואם לא יוציאו לחו"ל[14] את הסחורה, את היין ואת תפוחי-הזהב והשקדים וכיו"ב[15], ממש תשם הארץ, חלילה, ויחרב הישוב החדש, ועמו מוכרח להיות נהרס חלילה הישוב הישן ג"כ[16], כי למתבונן בעין פקוחה הם שניהם אחוזים זה בזה. והיזק רוחני, שע"י[17] פרסום האיסור תסתם הדלת של הכניסה לא"י[18], לבנותה בבנין של נטיעה וזריעה ומסחרים ביבולה, לפני כל שלמי אמוני ישראל, ואז יהיו הבאים רק משליכי הדת אחרי גום, ואין שעור לנפילת היהדות בא"י[19] בכלל, שתוכל להיות נצמח מזה. כי עכשו, אע"פ[20] שבאים ג"כ החפשים, מ"מ[21] בכל מושבה נמצאים ובאים ג"כ בעלי תורה ויראה, והם מתאזרחים בתור בעלי-בתים חשובים, ומתוך כך מוסדי הדת מתחזקים, בשמירת הכשרות וכיו"ב, אבל אם תסגר הדלת לגמרי בעד יראי ד', כי קבלתי מכתבים, וגם השכל נותן, ששום אדם עשיר, אפילו ירא שמים, לא ירצה להשקיע רכוש באי"י, בזה"ז[22] שאותותינו לא ראינו בעוה"ר[23], באופן שע"י השביעית יופקעו כל יסודות מסחרו, ואין שיעור להנפילה הרוחנית. וההיזק השני שיש בזה ברוחניות הוא, כי כפי המצב של הישוב הלא אי-אפשר בשום אופן

שלא ישתמשו רובם בהיתר ההפקעה, ואם מורים להם שאע"פ[24] שההיתר בא מצד הדחק, מ"מ הוא היתר כשר ע"פ דין תורה, אז הם בעצמם נזהרים בשארי ענינים של קדושת התורה והמצוה, וגם בענין שביעית עצמה הולכים הם בזהירות, עכ"פ[25] רבים מהם, ע"פ סדרי ההיתר שמתרחקים מאיסור של תורה, ומתיחשים בכבוד להוראת רבנים על כל פרטי ענייניהם, ומתוך כך כללות קדושת ישראל מתחזקת ותופסת מקום, מה שא"כ[26] אם יחשבו שכל מה שעושים יעשו באיסור והם רשעים ועבריינים, אז מתוך היאוש והקצף יוכל הדבר להביא לנתיקת עול והפרעת התורה והמצוה בכמה ענינים, עד שיצמח מזה חלילה חורבן גדול לכללות היהדות באה"ק[27]. ע"כ[28] מי שהוא בכלל רואים את הנולד, ורוצה לעבוד את ד' לא בהתפעלות של דמיון לבד, כ"א[29] בשכל צלול וחשבון ברור, כמו שראוי לאדם אשר חננו ד' דעת וחשבון, יחליט בדעתו שאנו חייבים לעמוד על המשמר, שלא יאבד ההיתר, הנהוג ע"פ ההפקעה, את כחו, וכיון שהונהג הדבר זה כשלש שמיטות, ולא מיחו ע"ז[30] גדולי הדור באה"ק למעשה, ופנים בהלכה יש ע"ז, שכל מי שיש לו דעה ישרה מוכרח להודות עליהם, למה זה יהיה בעיני כ"ג לתימה אם אני אומר, שנגד כל מי שיצא לשוות את רבים מאחינו ב"י[31] לרשעים, ולגרום עי"ז[32] חורבן רוחני וחומרי לארץ אבותינו, שהנני מוצא את עצמי מחויב לצאת כנגדו. אבל על אנשים פרטיים, הרוצים להחמיר על עצמם, מי זה ח"ו[33] יעיז ללחום נגדם, ואיך אפשר גם לחשוב שזוהי כונתי.

וע"ד[34] חיפוש דברים שראוי לתלות בהם המחלות, לע"ד[35] אין לנו חטא גדול משנאת חנם, שאנו שקועים בו בעוה"ר, ויותר מכל מקום מצא לו יצרא בישא זה מקום אצל יראי ד' ות"ח[36], ויותר מכל מקום באה"ק. וזהו לפי גודל קדושתה, מתחזק צד המחריב לחבל ולהשחית. ואנו צריכים להתאמץ בדור זה להחזיק במדת השלום, ולהרבות אהבה ואחוה בישראל, ולהרבות כבודם של ת"ח[37] המוחזקים וידועים לאנשי אמת ועובדי ד' בכל לבבם, שאינם חשים על ממונם ועל כבודם, רק בשביל כבודו של הקב"ה[38] וכבודן של ישראל וטובתן בעולם. ובטוח אני, שאם נחזיק בדרך הקודש הזה, יסיר ד' כל מחלה מעמו ומארצו, ויצוה את ברכתו בכל מעשי ידינו, וישוב אה"ק[39] ילך ממדרגה למדרגה בעליה אחר עליה. וכל מה שיוסיפו אחינו בני עם קדוש לבא ולהתישב בארץ חמדה, כן תהיה יותר אפשרות להרחיב את גבול שמירת קדושת השמיטה, כי לא יצטרכו רבים מהם לשלח את יבולם לחו"ל, ויאכל הכל בקדושת שביעית ובלא העברת איסור סחורה, וישמח לב אוהבי ד' וחושבי שמו.

ובכלל אין זה דרך התורה כלל, לבנות דין ע"פ יראה חיצונית של עונשים, ד ישמרנו. אנחנו צריכים לברר ממקור התורה, אם יש מקום לסמוך על היתר זה בשעת הדחק או לא. ואם יעלה בידינו שיש מקום לסמוך, אז אסור לנו לתלות את העונשים בזה, כי אין הקב"ה עושה את תורתו פלסתר ח"ו, ואנו צריכים לפשפש במעשינו, בעניינים אחרים, במעשים ובמדות, שרבה בהם המכשלה בעוה"ר, כאשר האריכו בזה גדולי צדיקי הדורות. ודי ישים שלו' על עמו ועל נחלתו. והנני ידי"ע[40] דורש"ת[41] באה"ר ואהבת עולם,

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ.ב. ומש"כ[42] כ"ג, שהמתיר הראשון לא נלחם ע"ז, תמיהני למה הי'[43] לו להלחם, הלא הי' יושב בחו"ל[44] ולא ראה כלל את עניים ולחצם של האכרים, שעיניהם תלויות להחיות את נפשם ונפש ביתם

מפרי אדמתם, בשעה שהם נלחצים ממסים וארנוניות מעבר מזה, ומהוצאה יתירה שסדר השביתה, שאחרי כל היתר המכירה, העמיס עליהם, מעבר מזה, ולא ראה ג"כ את הסכנה לכללות היהדות שנצמחת ע"י[45] הכרזת האיסור בדבר כזה שאי אפשר לעמוד בו. והעומדים בפנים לא היו צריכים להלחם, כי עד שמיטה זו הלך הענין במישרים, כל יחיד שרצה להחמיר על עצמו החמיר, אבל לא הופרע סדר המשא-ומתן שהוא מקור חיותם, ולא הוצא שום לעז על המהלכים ע"פ סדר ההיתר, כשם שאין מוציאים לעז על יהודים רבים המחזיקים, או שיש להם משלהם, פרוורים וחצרות גדולים, שהם עושים ע"י גויים את כל עבודת השדות ע"י בהמותיהם בקרקעותיהם בשוי"ט[46], ע"פ היתר מכירה של הערמה, מפני גודל ההפסד, ורק עכשו מחדש נקהלו המחמירים לקרא תגר ברבים, ולומר דבר שאינו נשמע בשו"א[47], כ"א מביא קלקולים לאין שיעור, - איך אפשר שאנכי העומד בתוכיות הענין של הישוב לא אעמוד לימינם.

והתימה שמתמיה על שהפושעים עומדים על ימיני, והיראים לנגדי, מה זו פליאה. הענין החומרי, של הרעה, שהאיסור מביא להישוב ולאה"ק[48], זה מכירים הכל, ע"כ כשאני מדבר להגן בזה הם מכירים שאני עושה איזה דבר טוב, והיראים שמים את עיניהם רק בצד הרוחני, ובודאי יותר טוב להחמיר מצד זה. אבל ישנם גם מהיראים שיש להם הסתכלות בהירה, ואינם מאנים לא את עצמם ולא את אחרים, והם באמת מכירים את כונתי הרצויה, ועומדים על צדי. וכבר הי' בימי עזרא, שכמה גדולים וטובים לא רצו ליסד את הישוב באי"י, ונשארו בבבל, ועזרא לקח עמו את הפסולים, שהיו מעשיהם כעורים, והי'[49] העולם ראוי, להיות נהפך לתל מלח מפניהם, והיו מחללים את השבת גם באי"י, ומי"מ[50] גרם הדבר שע"י צמיחת ישועה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תורה שבע"פ[51] והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות א שעיקר הדרה של תורה הי' ע"י הבית השני. וכן יהי'[52] בעה"י[53] בימינו, ע"י מה שנחזק את הישוב ההולך ואור בע"ה[54], ויתרבו אחינו העולים לישב את אה"ק, יצמח אור גאולה וישועה. וסוף כל המורדים והפושעים לשוב בתשובה שלמה מתוך אהבה ושמחה, ע"י אור שפע קדושת אה"ק שתשפיע עליהם, ע"י סיוען של ת"ח עובדי ד' ואוהבי ישראל באמת, שיתהלכו עמהם בנחת ואהבה, ויראו לכל העולם שהם דואגים עבורם ונכנסים בגורלם ומצבם, ועי"ז[55] יתעורר הניצוץ הנרדם של קדושת ישראל הכמוס בעומק, אפילו בלבם של המוקצים והריקנים, ויהיו כולם יחד כלי מחזיק ברכה להיות לעם לד' על אדמת קדשו, אשר בחר בה מכל הארצות. ומי יתן ויכנסו דברי בלב הדר"ג[56], ויתן ידו עמדי ללכת בדרך הקודש הזאת, לעזור בהרמת קרן הישוב, ויתקדש על ידינו שם שמים בעולם, ויתרומם דגל התורה וכבודם של ת"ח על אדמת הקודש.

ידי"ע הנ"ל[57]

ומש"כ כ"ג, שהלא כבר הדפסתי את שה"א, ומה יש ללחום עוד יותר. הלא הודעתי לכ"ג ידי"נ שי', כי בכונה לא סדרתי את כל הדברים בענין זה בהבנה גמורה, מסודרת ועמוקה כראוי, וכמה צדדים וטעמים ברורים השמטתי לגמרי, והכל כדי שלא יקלט עי"ז ענין ההיתר יותר מדאי, ויהי'[58] תמיד נחשב רק להוראת שעה, וענין שהותר בדוחק, רק מפני שעת הדחק. אבל כשמרחיבין דברים הללו ע"פ דרכה של תורה, כפי הדרך הנהוג מאז בישראל לחפש צדדים של קולא בענין גדול שהוא צורך רבים, אז

יוקלש יותר מדאי ענין האיסור, מה שאיני חפץ בשום אופן וענין. ואע"פ[59] שאם יהי' הדבר מכריח להציג את הענין ביותר בירור, גם אז לא אמנע בעה"י מלהעיר תמיד, שהוא היתר של דחק וענין של הוראת שעה, אבל 'לכתחילה ניחא לי שלא אצטרך לבא לידי מדה זו, ויהי' הדבר עומד כפי התכונה הרפויה שנתתי לו בהמבא.

ובאמת אי-אפשר לדון בענין שביעית בא"י דין מנהג. שהרי כ"ז[60] שלא היו 'קרקעות של ישראל מצויים לא הי' כלל מנהג קבוע, כיון שקרקעות של גויים הותרו זה מאז, ונמצא הישוב עצמו הוא שחידש את השאלה, שנולדה יחד עם הדחק הגדול, וכשדנים על הלכה חדשה ומצרפים בה כל הספיקות וספיק-ספיקות, בעיקר החיוב, ומדאורייתא או מדרבנן, ובספק השנים, שאע"פ שהוסכם על שנה אחת מ"מ לא הוברר בשביל זה הספק, רק הוסכם שלא להחמיר ביותר משנה אחת, וברור שנתו של הרמב"ם[61], אבל בשביל כך אינו יוצא מכלל ספק לענין צירוף של עוד ספיקות, והארנונא ויסוד חקי הקני', שע"פ[62] לשון השטר הנימוסי הכל הוא של המלכות, ואין האכר אלא אגיסטון שנוטל תשעה חלקים ע"פ החוק, וע"פ[63] האמת רק ששה או שבעה חלקים, וכאלה רבים מאד הצדדים לפרט בדרכי ההיתר ע"פ סדר נכון, שכאשר נדמה לשאר הוראות חמורות, המוחזקות לקולא מעולם, או שנתחדשו להקל ע"פ הוראות אחרונים, לא הי' מקום כלל לכל ערעור בעולם.

הנ"ל

ואחרי כל אלה הנני כופל ומשנה ומשלש, כי אין כל עיקר חפצי ומגמתי כ"א ללמד זכות על ישראל, וביחוד על עם קדוש היושבים בחצרות ד' בהר קודש קנתה ימינו ית" שלא יוציאו עליהם ח"ו לעז שהם רשעים ועבריינים בכללם, אבל לא ח"ו לרפות את ידי המחזיקים במצוה הרבה והקדושה, שאחר כל הקולות, ולימודי צדדי היתר, גנוז בה אור גדול של גאולה וישועה ופדות לעם ד'. ועיני צופיה תמיד 'לחדות ד' וישועתו, שיכונן בחסדו את ישוב אה"ק על בסיס נכון וחזק ושילוח ברכה ושפע טוב, באופן שיהי'[64] דבר השמיטה נכון ומקובל להעשות באהבה, בלא הריסה וקלקול הישוב, כ"א בברכה ושלות השקט. ואני מאמין ומקוה, שכשם שאנו מלמדים עליהם זכות מלמטה, כך ילמדו פרקליטים וסניגורים מליצי יושר ללמד עליהם זכות מלמעלה. וחובה רבה מוטלת על ת"ח וצדיקי הדור להתפלל בעד זרע קודש המוכרחים להשתמש בהיתר זה, שלא יארע להם כל פגע ומחלה, כי הלא גם "בכל פרשת העיבור יהיו כל צרכיהם לפניך", וק"ו[65] שדבר זה נעשה ע"פ הוראה, ואין כאן חלילה פרישה לדבר עבירה, ואפילו אם ח"ו לא נתכונה ההלכה כראוי, הן אל כביר ולא ימאס. ובטחתי בחסד עליון ב"ה, שכל מה שיתרבו צדדי לימוד הזכות ע"פ דרכה של תורה, ומצורף לה תפילת רבים בעד עדר ד'

השב אל רבצו ואל נוהו, כן תגדל הברכה ויהפך הנגע לענג והפשע לשפע רב טוב על עם ד' וחבל נחלתו. כי אין שיעור לגודל כחם של צדיקים ות"ח כשהם באים לזכותם של ישראל, ועליהם הכתוב אומר: ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור,

הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם

2. עיה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. ידי"נ - ידיד נפשי
5. מופה"ד - מופת הדור
6. מו"ה - מורנו הרב
7. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. שלו' - שלום
10. באה"ר - באהבה רבה
11. כ"ג - כבוד גאונו
12. שי' - שיחיה
13. ע"פ - על פי
14. לחו"ל - לחוץ לארץ
15. וכיו"ב - וכיוצא בזה
16. ג"כ - גם כן
17. שע"י - שעל ידי
18. לא"י - לארץ ישראל
19. בא"י - בארץ ישראל
20. אע"פ - אף על פי
21. מ"מ - מכל מקום
22. בזה"ז - בזמן הזה
23. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
24. שאע"פ - שאף על פי
25. עכ"פ - על כל פנים
26. שא"כ - שאם כן
27. באה"ק - בארץ הקודש
28. ע"כ - על כן
29. כ"א - כי אם
30. ע"ז - על זה
31. ב"י - בני ישראל
32. ע"י"ז - על ידי זה
33. ח"ו - חס ושלום
34. וע"ד - ועל דבר
35. לע"ד - לעניות דעתי
36. ות"ח - ותלמידי חכמים
37. ת"ח - תלמידי חכמים
38. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
39. אה"ק - ארץ הקודש
40. ידי"ע - ידידו עוז
41. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו
42. ומש"כ - ומה שכתב
43. הי' - היה
44. בחו"ל - בחוץ לארץ
45. ע"י - על ידי
46. בשוי"ט - בשבתות וימים טובים
47. בשו"א - בשום אופן
48. ולאה"ק - ולארץ הקודש

49. והי' - והיה
50. ומ"מ - ומכל מקום
51. שבע"פ - שבעל פה
52. יהי' - יהיה
53. בעה"י - בעזרת השם יתברך
54. בע"ה - בעזרת השם
55. ועי"ז - ועל ידי זה
56. הדר"ג - הדרת גאונו
57. הנ"ל - הנזכר לעיל
58. ויהי' - ויהיה
59. ואע"פ - ואף על פי
60. כ"ז - כל זה
61. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
62. שע"פ - שעל פי
63. וע"פ - ועל פי
64. שיהי' - שיהיה
65. וק"ו - וקל וחומר

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקכב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ט אדר שני תרע"ג - יפו **נמען:** הרידב"ז, עין זיתון

תשובה לטענות הרידב"ז: הרב קוק לא התיר לישראל מלאכות דאורייתא בשביעית, ומי שנענש לא שמע להוראתו. הרב קוק מתעב את הרע שברשעים, אבל אוהב את החלק הטוב שבהם, כי 'חלק ה' הוא', ועבודת הקודש בנויה על קירוב רחוקים ולקט ניצוצות. את 'המגילה' של הבריונים לא החריש מאדישות: הרב קוק חלה מצער, אבל מחאה הייתה מוסיפה 'תבן על מדורה'. הרב קוק לא 'עקר שמיטה', אלא דאג שלפחות תיעשה מכירה. ועל העצה לצאת לרבנות בחוץ לארץ: לא יחליף רגע של אוויר ארץ ישראל בכל הון העולם. האהבה ביניהם אינה תלויה בדבר.

עיקרי הדברים

- לא התיר מלאכות דאורייתא.
- אהבת החלק הטוב שברשעים.
- שתיקה מפני כבוד התורה.
- לא עקר שמיטה.
- אוויר ארץ ישראל.
- אהבה שאינה תלויה בדבר.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ט אדר ב' תרע"ג[4],

לכ' [5] הרב הגאון הגדול כו' [6] כו' כו', מוהר"ר[7] יעקב דוד רידב"ז[8], בעין זיתון תובב"א[9].

אחדשה"ט[10],

הנני משיב בקצרה ע"ד[11] כ"ג[12]. זקף על חשבוני זריעתם של בני סאמארין ע"י[13] ישראל, מה שמפורש צוחתי שהזריעה, וכל מלאכות שהן מה"ת[14] אסורות ע"י ישראל, אפילו אחרי המכירה. ובודאי כ"מ[15] שנענשו בשביעית הי'[16] מפני שלא שמעו את ההוראה ע"פ[17] גדרי'. ולו שמעו להנצל מחשש של תורה, ועשו ע"י ישראל רק מידי דרבנן, אז אפילו אם ההוראה היא ח"ו[18] שלא כדין, אז יש עמוד לסמוך דבשוגג בדרבנן אפילו כפרה א"צ[19], וק"ו[20] שאין עליו עונש ח"ו. ולא הי' הדין נותן לכ"ת[21] לבגוד באהבה מושרשת שלנו, הנוסדת מעולם על יסוד קדושה וטהרה תל"י[22], ע"י עובדא זו.

ועל טענתו השני', אודיעו שכמאז כן היום הנני מתעב את הרע של הרשעים, ואת החלק הטוב שבהם לעולם הייתי מוקיר, ואוהב, כי חלק ד' הוא. ומי שזוכה לטעום באמת טעם רזי תורה, יודע הוא כי כל העבודה השלימה רק ע"ז[23] היא בנוי', לקרב רחוקים וללקט ניצוצי הקדושה מכל מקום שנתפזרה ולענין דיעות צריכים ללמוד בעיון את המקורים שלהם, בשקידה כראוי לתורה לשמה. ובעוה"ר[24] העוסקים רק בלבושי התורה הנם טועים בזה מאד, ד' ירחם עליהם ויסלח להם בגודל חסדו. ותל"י[25] לבי מלא אהבה וידידות בשלהבת אש קודש, לכל שלמי אמוני ישראל, וביחוד לת"ח[26] יראי ד' באמת, לכ"ח וחד לפי מדריגתו, ועם כל זה כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזה מדה טובה, איזה יושר ואמת,

או גם שיחה נאה ודרך ארץ, אני מקרבו בשביל זה. ואקוה תמיד שעי"ז[27] יחזרו למוטב אם הרבה או מעט, ואפילו אם יגרום כח ההתקרבות, שרעיון כ"ד של תשובה מיראה או מאהבה יתכנס בלבבם על רגע אחד, כדאי כל הטורח שבעולם. ומי שהוא שם לבו על דרכיו, וכבוד שמים וכבודן של ישראל חביב עליו יותר מכבודו, יבין את אמתת דרך הקודש הזאת ויכיר את ערך יקרתה.

ומה שטוען שהם אומרים שאני משלהם ח"ו. הנה הובטח א"א[28] ע"ה[29] "ונברכו בך כל משפחות האדמה". ובכל הנביאים והצדיקים הראשונים, אפילו אוה"ע[30] מתפארים בהם, וכי זהו פגם לכבודם ח"ו. ת"ל[31] אני איני מכוין למצא ח"ו חן בעיניהם ולא בעיני כל בריי, ועיקר מחשבתי תל"י היא בלתי לדי לבדו, ב"ה וב"ש[32].

ומה שמתמה איך יערב לי אוכל, בראותי את ה"מגילה" שכתבו הני בריוני. תמיהני וכי מדמה כ"ג באמת שאוכל ערב לי, ידע שאין הדבר כן, אלא אין שיעור לצערי הגדול שממש נחליתי מזה על עלבון תוה"ק[33] מיד הפריצים. אבל חשבתי דרכי שלצאת במחאה, אין בו מועיל, שזה יהי'[34] כהוספת תבן על מדורה, שבודאי היו מוצאים ע"י סגנון המחאה גופא מקום להוסיף סרה, והייתי מוכרח לאחוז בפלך של שתיקה, דוקא מפני כבוד התורה. ותמיהני על כ"ת[35] שכבוד התורה וחבתה ממלאים את לבו, איך לא השכיל לדון אותי לכ"ז, מה שהיא חובה גם לעומת הדיוט שבישראל.

וביותר גדלה תמיהתי, ע"מ[36] שתמה עלי מדוע לא פרסמתי שאני מתחרט על שעקרתי שמיטה מארצנו הק'[37]. איך מיחס לי דבר שלא עלה על דעתי, איזה עקירה עשיתי, וכי בשביל שראיתי בבקיאות מצב הישוב שהוראה זו שיצאה מכמה ת"ח[38] חשובים שבכל אופן בעלי הוראה הם, - אפילו אם נפקפק בגאונותם כשיטת כ"ת. ואני בעניי איני מבין כלל על גאונות, - היא הוראה מוכרחת גם בשביעית שעברה, ולא להתיר הוצרכתי, אלא להיפך לראות שעכ"פ[39] תעשה מכירה, כדי שלא יהי' המכשול יותר גדול בלא שום צד היתר, אומר כ"ת עלי שעקרתי שמיטה מאה"ק[40], שרא לי' מרי'. וביחוד תמיהני על עצתו לצאת לחו"ל[41] לקבל רבנות, שממש אם יתנו לי מלא חללא דעלמא בשביל רגע אחד של נשימת אוירה הק' של א"י[42], ולעומת זה אם כל כסף וזהב שבעולם יתנו לי בשביל נשימה אחת של אויר הטמא של ארץ העמים, בוז אבוז להם, זולת אם יזדמן איזה צורך גדול בשביל קדושה כללית, שאז הבטיחונו קדושי עליון שכשיוצאים לחו"ל ע"מ לחזור באופן המצווה ע"פ התורה הולך אויר א"י עם הדבק באהבת ידידות קדושתה, ובדרך רוחני גם המקום שעומד עליו יש בו קצת בחי' קדושת א"י, אבל לעזוב את מקום בית חיינו, ולצאת לחו"ל, שדומה כעובד ע"ז, תמה אקרא על עצה כזאת שתצא מפי גברא רבה דכותי' נ"י[43].

ואת ה"שבת הארץ" לא פיזרתי כלל. בתחילה חשבתי להדפיס רק את ההלכות שסדרתים לעצמי כדי להורות הוראה לשומרי שביעית הבאים לשאול על פרטי דברים, ואח"כ[44] כאשר ראיתי שהרשעים חפצים שלא ימצא שום מתיר בדרך הפקעה שבעולם, כדי שיוכלו לצאת בפומבי ולהגיד בריש גלי שצריך הישוב לפרוק לגמרי את עול המצות ח"ו, שהרי בין כך וכך הכל אסור, ואז היתה הפרצה נוראה לא רק בענין שביעית, אלא בכל עניני מצות התלויות בארץ ובכל עניני היהדות, שכך הוא הדרך כשאדם חושב עצמו לרשע הוא מתפרץ יותר ויותר, כמש"כ[45] הספרים בפי' א"ת[46] רשע בפ"ע", ובטעם התשובה, על

פסוק כי עמך הסליחה למען תורא - הייתי מוכרח לכתוב בזהירות גדולה דברים של מליצת זכות על הסומכים על ההיתר", שכבר יצא ונתפרסם, מבלעדי, ע"י הגרי"א[47] והרב הספרדי אלישר זי"ל[48], ועוד כמה מפורסמים.

ובאמת אע"פ[49] שטעם יחידי אין על היתר זה בבירור, אבל מכל הסניפים יחד, יוצא ענין ברור שאין כח עכ"פ[50] למחות בחזקת יד, במקום הפסד של מליונים, ויסוד הישוב ע"פ הטבע והמצב.

והנה מה שכתב בהקדמת ספרו לא ראיתי כי לא נתכבדתי ממנו בו, ובהזדמנות לא נזדמן לי. אבל אם כ"ת סובל מתרעומות של חכמים כאלה על שלמד זכות עלי, הנני מרוצה לסבול תרעומות על שאני מלמד זכות על מאות ואלפים מישראל, שנהגו בהיתר ע"פ הוראה זו בשמיטות שעברו עד כה. ומש"כ[51] שכתבתי בהסכמה לס' נחמת קא"י[52] להתיר בקביעות, ח"ו לא תהא כזאת בישראל. ותמיד בכל יום הנני מצפה לתשועת ד' על עמו, שירחיב את גבולם, באופן שיוכלו לקיים את קדושת השביעית כמאמרה כדורות הראשונים, בלא שום הפקעה והערמה כלל. ואם נבוא לחוש על כל מי שרוצה לתן כונה זרה בדברינו, כדי להתלונן, אין לדבר קץ. ומי בכל גדולי ישראל שנמלטו מתלונות ודיבות עם.

וע"ד[53] היתר ההוצאה ישר כחו דמר הדר"ג[54], שמחפש תקנה למסחר ישוב אה"ק[55] שחיי נפשות רבות תלוים בו. אנכי צירפתי עם ההיתר שיהי'[56] בדרך הבלעה, עם שכר הפעולה, והמכשירין והכלים, ומפורש יהי' חתום באגרות-המסחר שאין מקבלים על גוף הפירות והיין שום מחיר. ונימוקיו של כ"ת איני יודע כעת.

אבל אם לא ימצא איזה היתר על הזמירה הנהוגה, שבאמת אינה זמירה כלל, כ"א[57] קיצוץ קנים, אז יחרבו הכרמים כולם, לפי טבע של המורכבים דהאידנא ואם כונת כ"ג היא על הזמירה הערבית שקוצצים קצוות הענפים, וזהו רק להוסיף פירות והיא בודאי אסורה מה"ת, אבל רובם אין נוהגים בה. והזמירה הנהוגה מחדש, שלא היתה נוהגת כלל בימי חז"ל[58] וק"ו בשעת מ"ת[59], אינה ודאי ממלאכות של תורה, ואולי גם אי' דרבנן אין בה כשיתכוין לעצים, ואכ"מ[60]. ואם נוכל להשתוות בענין זה, מה טוב ומה נעים לעשות טוב עם ישראל, להרחיב את מסחר היין, ורבים יודוהו ומד' תהי'[61] משכורתו שלמה.

ומש"כ כתר"ג ע"ד יראת העונש בזה ר"ל, כבר אמרתי למר, שמי שצריך לעשות דבר הנוגע לכלל ישראל, מחוייב הוא שלא להשגיח כלל על עניניו הפרטים, לא מעניני עוה"ז[62], וגם לא מעניני עוה"ב[63], כ"א לעשות מעשיו לש"ש, איך שמתברר לו ע"פ התורה ויראת ד' האמיתית. ונאמר בתדב"א[64] שלירא שמים בכל כחו אומרים לו לפעמים אל תירא, וד' לא ימנע טוב מהולכים בתמים.

ומש"כ כ"ג שאגלה את דעתי שהוריתי רק הוראת שעה, באמת גם הוראת שעה לא הוריתי, רק סדרתי את הענין הנהוג שלא יהי' הפקר גמור, וכתבתי מפורש שהדבר תלוי בכח ב"ד[65] יפה בכל שמיטה. ויה"ר[66] שיבא משיח צדקנו ב"ב[67], ונזכה לשמח לפני השי"ת[68] בחבת ידידות קיום כל מצותיו, ובפרט מצות קדושת הארץ, בכל לב ובכל נפש, בחסד ד' על יראיו.

ובסוף דבריו העיר כ"ג ע"ד חידוש אהבתינו, הנני אומר שמצדי לא סרה האהבה מאז התקשרנו בעבותות הידידות, ונאמנים עלינו דברי חז"ל הקדושים שאהבה שאינה תלוי' בדבר אינה בטילה

לעולם'.

אשרי חלקו דמר הדר"ג, שזכה להיות חפשי מעול הציבור, ויוכל להתבודד ולעסוק בשלימות האמיתית, ואני עני הנני מיוגע ומוטרד כל היום ממשא עבודת עם ד' אלה, שכל שעשועי הוא רק מה שאני מזכיר את עצמי, כי על אדמת הקודש, ועל הארץ שקרא הוא יתברך חבל ונחלה וכל לשונות של חבה, עומדות הן רגלי, ובו בטח לבי שיעזרני ע"ד כבוד שמו שלא תצא ח"ו תקלה מת"י, ולא יאמר פי דבר שלא כרצונו, ויאר פניו על עמו, ויסלח לכל חטאתיהם ופשעיהם לא יזכרו עוד, ובלב כולם כאחד, גם לרבות הרשעים הגמורים, יתן לשוב בתשובה שלימה לפניו, ולכולם ישים ברכה ואחרית שלו'[69] ואלו ואלו עתידין ליתן ריח". ואנא מזרעא דאהרן קא אתינא, שחסד היא פעולתו, והשלו'[70] מדתו, והאמת סגולתו, וכל ישעו וחפצו היא צפיית ישועת גוי קדוש, ורוממות קרנו, על הר קדשו.

והנני חותם בברכה, ובברית אהבה, כמאז, וכמים הפנים א"פ[71], ידידו

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. לכ' - לכבוד
6. כו' - וכולי (וכן הלאה)
7. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
8. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
9. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
10. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
11. ע"ד - על דבר
12. כ"ג - כבוד גאונו
13. ע"י - על ידי
14. מה"ת - מן התורה
15. כ"מ - כל מקום / כל מה (ש...)
16. הי' - היה
17. ע"פ - על פי
18. ח"ו - חס ושלום
19. א"צ - אין צריך
20. וק"ו - וקל וחומר
21. לכ"ת - לכבוד תורתו
22. תל"י - תודה לא-ל יתברך
23. ע"ז - על זה (ובהמשך האגרת, "כעובד ע"ז": עבודה זרה)
24. ובעוה"ר - ובעוונותינו הרבים
25. ותל"י - ותודה לא-ל יתברך
26. לת"ח - לתלמידי חכמים
27. שעי"ז - שעל ידי זה
28. א"א - אי אפשר
29. ע"ה - עליו השלום
30. אוה"ע - אומות העולם

31. ת"ל - תודה לא-ל
32. וב"ש - וברוך שמו (אחרי "ב"ה"); בציון מקור: ובית שמואל
33. תוה"ק - תורתנו הקדושה
34. יהי' - יהיה
35. כ"ת - כבוד תורתו
36. ע"מ - על מה
37. הק' - הקטן
38. ת"ח - תלמידי חכמים
39. שעכ"פ - שעל כל פנים
40. מאה"ק - מארץ הקודש
41. לחו"ל - לחוץ לארץ
42. א"י - ארץ ישראל
43. נ"י - נרו יאיר
44. ואח"כ - ואחר כך
45. כמש"כ - כמו שכתב
46. א"ת - אל תקרי / אל תעשה - לפי ההקשר
47. הגרי"א - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות י, א (למשל: יעקב + אברהם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
48. ז"ל - זכרונו לברכה
49. אע"פ - אף על פי
50. עכ"פ - על כל פנים
51. ומש"כ - ומה שכתב
52. קא"י - קרקע ארץ ישראל
53. וע"ד - ועל דבר
54. הדר"ג - הדרת גאונו
55. אה"ק - ארץ הקודש
56. שיהי' - שיהיה
57. כ"א - כי אם
58. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
59. מ"ת - מתן תורה
60. ואכ"מ - ואין כאן מקום (להאריך)
61. תהי' - תהיה
62. עוה"ז - עולם הזה
63. עוה"ב - עולם הבא
64. בתדב"א - בתנא דבי אליהו
65. ב"ד - בית דין
66. ויה"ר - ויהי רצון
67. ב"ב - בני ביתו
68. השי"ת - השם יתברך
69. שלו' - שלום
70. והשלו' - והשלום
71. א"פ - אל פנים (כמים הפנים לפנים)

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקנה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד סיון תרע"ג - יפו **נמען:** הרידב"ז

הרב קוק אינו רוצה 'לעקור שביעית': ההיתר הוא הוראת שעה בלבד, מפני פיקוח נפש וקיום הישוב, וכשבית דין יראה שאפשר, יש לקיים את השמיטה כמאמרה. גישה מקרבת, שמקלה במקום הכרח ומעוררת לאהבת המצווה, תמשוך שומרי מצוות לעלות, ואז יגבר כוח הקדושה. ההכרזה שההיתר אין לו יסוד מרפה את ידי היראים לבוא, ונשארים רק הריקים, כך שהחומרה דווקא מרחיקה את קדושת השביעית. הרב קוק עומד על כך שהמושבות נענשו משום שעשו מלאכות דאורייתא. ת"ח צריכים לחפש את הטוב שבלב חבריהם ולהיות 'מקל נועם'.

עיקרי הדברים

- הוראת שעה, לא עקירה.
- קירוב מביא עולים יראים.
- החומרה מרחיקה את השביעית.
- 'מקל נועם'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ד סיון תרע"ג[4].

לכבוד ידידי ורב רחימאי הרב הגאון האמיתי פאר הדור מוהר"ר[5] יעקב דוד רידב"ז[6] שליט"א[7].

מכתב הדר"ג[8] הגיעני במועדו, וכאשר אין לי עליו עידן ריתחא ב"ה, ע"כ[9] הנני יכול להשיבו בלא דחיית זמן. ואבא על סדר מכתבו.

תמיהני מאד איך יפצעו דברי את לבו הטהור, ואיפא מצא שאני רוצה ח"ו[10] לעקור שביעית מא"י[11]. וכי לא חזרתי כמה פעמים על דברי שהוראה זו היא רק הוראת שעה, ורק לפי הצורך וההכרח הגדול, כי חלילה להפקיע מצוה גדולה וכללית כקדושת השמיטה, בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש, בחיי נפש ממש, שלא יגועו ח"ו ברעב נפשות רבות מאין עבודה ומחיה, ושלא יהרס יסוד הישוב הקדוש בראשית צמיחתו. אבל בכל עת אשר ימצא ב"ד[12] יפה, שכבר הוטב המצב, ושיש יכולת בלא סכנה לקיים את השביעית כמאמרה בלא שום הפקעה, חלילה וחלילה לשלח יד בקודש ולהפקיע קדושת הארץ ולהכניס ראש בין הרים גדולים. ועל יסוד זה מוסבים כל דברי, בין בע"פ[13] בין בכתב ובין בדפוס, ואיך יאמר עלי שאני רוצה ח"ו לעקור את השמיטה. ובאמת כל יסוד כונתי גלויה היא לתוכן רוחות ב"ה, שהיא רק לחזק את כל קדושת ישראל וקדושת אה"ק[14] ובכללה קדושת השמיטה ג"כ[15]. כי אם נתנהג להכנס במצב החיים של המתישבים בקודש, ולהקל כמה דאפשר ע"פ[16] הוראה ההפקעה במקום שאין שום דרך אחר, ועם זה נעורר אותם באהבה להבינם, שדרך זה דרך דחוק ומסוכן הוא, וראוי לכל אשר זיק יראת שמים בלבבו להתרחק ממנו בכל יכלתו, אז רבים ילוו עלינו, לקיים את המצוה כמאמרה באהבה, ולא נפגש נגודים ומשטמות על דרכנו, ולא יוכלו לומר לנו שאנו מחריבים את ישוב אה"ק, וממילא יתעורר החשק ג"כ בלב רבים משלמי אמוני ישראל לבא להתנחל בא"י[17].

כי יחשבו בעצמם ממנ"פ[18], אם יהיה לנו היכולת לקיים את השמיטה כמאמרה הרי בודאי זכינו בחלק טוב, שהננו יושבים באה"ק[19] ומקיימים את המצות התלויות בה וביותר מצוה שמיטה הכללית, ואם ח"ו יהיה ההכרח גורם, שבשנים הראשונות לישובנו, נהיה מוכרחים לסמוך על היתר ההפקעה, הלא גם בזה לא יצאנו מדרך התורה, והננו ככל המון בית ישראל שסומכין בכמה ענינים על התירים של דוחק ע"פ הוראת חכמים, עד אשר ירחיב ד' לנו, ולא נצטרך לבא לידי מדה זו.

וע"י[20] רבוי ההתנחלות של שלמי אמונים במושבות, יגדל כח הקדושה, ופורקי העול יהיו מוכרחים להתבטל, וסוף כל סוף יבא הדבר בעה"י[21] בקרוב שישתנה המצב לטובה ולא יצטרכו כלל להוראת שעה זו. אבל ע"י[22] ההכרזה והפרסום שההיתר אין לו כל יסוד, וכל מי שסומך עליו הוא חלילה עבריין, ויוצא מן הכלל ד' ישמרנו, מתרפות הידים של שלמים ויראים לבא לא"י[23], כאשר כתבו לי מחו"ל[24] זה כמה. כי בעוה"ר[25] הנס הגלוי של "וצויתי ברכתי" אין אנחנו ראויים עדיין שיתגלה בפועל, מפני כמה סיבות, או מפני נפילת הדור, או מפני הספיקות בענין גוף השמיטה, וע"פ[26] דרך הטבע אי-אפשר לישוב לעמוד בהתחלתו אם לא ימצא איזה דרך של היתר לפחות לכמה ענינים של שביעית, וממילא גורם הדבר שיראים ממעטים לבא, ובאים ברובם רק ריקים שאינם דואגים כלל על איסור והיתר. וממילא מרחיק כ"ג[27] בחומרתו את קדושת השביעית מהופיע על אה"ק, ואני בנטייתי לקולא בתורת הוראה שעה במקום הכרח גדול, ובהראותי בדרכי נועם עד כמה אנו צריכים להשתדל לצאת ממבוכה זו, ולדרוש את קדושת השביעית כמצותה, בכל כחנו, הנני מקרב ומחזק את קדושת השמיטה באה"ק בעה"י.

ומה שתמה הדר"ג על מה שכתבתי שנענשו הקולוניסטים, על אשר עברו על סדרי ההוראה, שעשו מלאכות של תורה בידיהם, הנני בטוח בעה"י שכן הוא אמתת הענין. ואל יבהלוני דברי כת"ר[28], שאומר וכי קראים אנחנו ח"ו, לומר שאנו חוששים רק לדברי תורה ולא לדברי סופרים. הלא כ"ג בעצמו מסיים את הידוע לכל, שעם כל החומר והחבה היתירה של ד"ס[29] על ד"ת[30] מ"מ[31] כך היא המדה, שספק דבריהם הוא להקל, ובכלל זה הוא מה שמותר לסמוך בדבריהם בשעה"ד[32] על קטן כנגד גדול ועל יחיד במקום רבים, כמבואר בד' הפוסקים, וזה הטעם כבר מספיק הוא בעדי והיה מספיק בעדם. בעדי הוא מספיק כאשר אמרתי כבר, כי אפילו ככל גוף השמיטה בזה"ז[33] לא יוכל שום אדם לכחש שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, וכיון שעכ"פ[34] דעה יחידית נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזה"ז, שוב אין אנו יכולים למחות בידי מי שנוהג היתר, כמו שכתב תה"ד[35] לענין שמיטת כספים, והענין והטעם אחד. אלא שמפני חומר הענין ביסוד קדושת הארץ אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מה"ת[36] גם בזה"ז, ומשו"ה[37] כאשר עכ"פ[38] אחרי ההפקעה, נעשה האיסור יותר קל מעט, נוכל בשופי לומר שהסומך בשעת הדחק, על היחיד במקום רבים לא הפסיד.

וכשלא ארצה להכנס בעובי הקורה, לחקור במקורות הענינים, ואומר שאותם הגדולים שבדורנו שחלקו אם יש לסמוך על היתר זה או לא, אף אם נאמר שהרבים מהם והיותר גדולים שבהם נטו לחומרא, והיחידים וקטנים מהם, שסוף כל סוף ת"ח[39] ובעלי הוראה הם, שנטו לקולא בתורת הוראת שעה של

שעת הדחק, מותר אני לסמוך על היחידים במקום רבים, ועל הקטנים במקום הגדולים. וה"ה[40] במה שנוגע להקולוניסטים, הנה אף אני הקטן הנני קטן ויחיד, נגד גדולים ורבים שקמו לנגדי בענין זה.

בדאורייתא לא היה להם לסמוך עלי, אבל בדרבנן אם היו עושים כהוראתי וסמכו עלי הרי היו עושים כתורה, ולא חשיד קב"ה[41] דעביד דינא בלא דינאי. והקב"ה[42] היה מקיים גם דין זה, שהוא מכלל תורה שבע"פ[43] ודברי סופרים שהם ערבים מד"ת[44], והיה ג"כ מסכים במידי דרבנן על הוראת קטן במקום גדול ויחיד במקום רבים. אבל כיון שלא עשו כהוראה, והתירו את הרצועה לגמרי, ע"כ נענשו. וב"ה[45] במושבות הסמוכות, שרובם לא פרצו את הגדר, והתנהגו ע"פ ההוראה, הצליחו ועשו פרי, ולא התרחקו ח"ו במחשבתם מקדושת אה"ק, והם מצפים שיאר ד' פניו אליהם. ויזכו לשמור את המצוה כמאמרה בלא הפקעה בע"ה[46].

ואני תמה מאד על הדר"ג, שכתב שבימי-נעורי למד ממני מוסר ומדות ויראת-שמים. איני יודע מה מצא בי מעולם ללמוד ממני, אבל אם ענותו הרבתני בימי-נעורי ללמוד ממני איזה דבר טוב, כשהייתי בחו"ל[47], איך יעלה על דעתו, שכעת, כאשר זכני השי"ת[48] להסתופף בקדושת אה"ק, יגרע כחי חלילה. ולמה לא ידון אותי לכף-זכות, שדרכי ומעשי הנם לא לכבודי, חלילה, ולא לשום פניה זרה שבעולם, כי-אם לאהבת השי"ת, ולאהבת תוה"ק[49], ולחבתם של ישראל ושל ארה"ק[50]. והרבה הרבה מאד יגעתי באנחתי עד שהעיר הקב"ה[51] את רוחי ויכונן את לבבי ללכת בתומי בדרך-הקודש הזאת, לקדש שם-שמים, ולחבב את התורה ולומדיה על הבריות, ולקרב רבים לתורה, ולהרבות עז ואומץ להתישבות עם-ד' על אדמת-קדשו. ובע"ה[52] בטחתי, שלא יפסיד הדר"ג מאומה, אם יקיים בי גם כעת "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים"", וימצא בחסדי השי"ת גם עתה לא פחות מאז ללמוד איזה דברים מסגנוני והנהגתי, ולפניו ב"ה גלוי בור-לבבי ויחול-נפשי לשמו הגדול ועבודתו ית'[53].

ומש"כ[54] מר לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי-ישראל, כדי להחזירם בתשובה, וכתבתי לו ברמז כונתי, שכל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי-תורה הוא מתמלא יותר מאור-החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים, (שבלשון חכמי-הסוד נקרא זה ג"כ בכלל ליקוט ניצוצות-הקדושה מתוך הקליפות), ומצא בזה סתירה לברכת-המינים שאנו מתפללים לעקרם ולשברם, - ישים נא כ"ג לבו לדברי, ואבאר לו לא בלשון של סתרי-תורה, שחושב מר להיות כבר יודע שאינו יודע בהם, אלא בדברים פשוטים, באמת אלו ואלו דא"ה[55].

ידע הדר"ג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלהית עמהם. הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", "והייתם לי סגולה מכל העמים"; והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם". והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי"א[56] לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילויה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושת האמונה ותלמוד-תורה.

והשי"ת[57], הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית - אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות-אבות, הוא בא מצד כח-הסגולה, ובעקבא-דמשיחא מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ. אבל זה אי-אפשר כ"א במי שבא למדה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית-הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם[58] בהי' תפלה שהיו מצירים לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, ע"כ הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", והוצרך לתקנה דוקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מדה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה: "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שיכוין ביסוד הברכה דוקא על אותם שכבר אבדו את הסגולה כולה. ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ[59] שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, וע"כ[60] הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מ"מ אור-הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בא"י, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחוייב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו של שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו.

אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה, ולא ח"ו ביראה תתאה לבדה מצד עונשי עוה"ז[61] או עונשי עוה"ב[62], - שהיא יראה חיצונית, שאסור לת"ח[63] העוסקים ברזי-תורה בהבנה פנימית להרבות בה, רק לקחת ממנה מעט, כדי ליסר את הגוף ונטיותיו הגסות, במדות רעות ותכונות מגונות ח"ו, אבל העיקר צריך להיות הלב מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי-מעלה גבורי-כח עושי דברו - ת"ח כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז[64] לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים לוקחי נפשות כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ[65] גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא, שישוב בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא".

והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כי"א אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה:

"הלא משנאיך ד' אשנא", ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל[66] סימנין על-זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תקוני זוהר "טוב מלגאו וביש מלבר". והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורוכב על חמור", והכונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ[67] הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל וכיו"ב[68], שיש בהם סימן-טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ[69] יש בו בפנימיותו ענין-קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בבכורה, וענין מה שהתורה אמרה ע"ז שם "קדש לי" הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ[70] שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאד. אמר ע"ז רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה", ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת ההוא יומא דקא גרים", ואמר על אמו: "איקום מקמי שכינתא דאתיא", ואמר על עצמו: "לא תיתני ענוה דאיכא אנא", אע"פ שמצד החיצוניות נראה הדבר לגאוה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה[71] אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו.

ומפני-כך היתה מדתו של משרע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הע"ר[72], ואע"פ[73] שזה גרם אריכות-הגלות, מ"מ סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא", והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים". ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מ"מ לא בקש רק בתנאי:

"אולי ימצאון שם עשרה", אבל משרע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא, מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה. הוא עוה"ב עצמו.

ומה שמשיג עלי, שכתבתי שאיני נפחת חלילה ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותי, כי נאמר ג"כ באברהם אבינו ע"ה: "ונברכו בו כל גויי הארץ", ואמר (מר) שאוה"ע[74] לא חשבו ח"ו לא"א[75] שהוא כמותם, - יאמין לי כ"ג: גם רובם של החיצונים שמחבבים אותי יודעים ומכירים, שח"ו[76] איני מהם ומהמיהם ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותי ודרכי ממחשבותיהם ודרכיהם, וכן הם אומרים בפה מלא, אלא שבעל-כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שב"ה[77] שכלי הולך למישרים, ושאין בלבבי ובשפתי רמיה, ושאני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי, ולא בצדקתי, כי"א ברוב רחמיו וחסדיו שאין להם קץ ותכלית, "ואל זה יביט אל עני ונכה-רוח וחרד על דברו". וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת, כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם. ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי-הדור שי'[78] היו מחזקים את ידי, נלוים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם, היה שם-שמים מתקדש ורב

שלו'[79] וברכה היה נשפע על ישראל ועל א"י[80], ורבים רבים מאד היום שבים בתשובה שלמה, והיתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותקון-העולם שיהיה נצמח מזה.

ואני מלא תקוה בע"ה שכן יהי'[81] וסוף כל סוף ישובו לי יראיו וידעי שמו ויכירו את טהרת-לבבי ואמתת דעותי, וכולנו נעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו, ועל ארץ-חמדתו, ועל כל אפסי-ארץ.

ומה שמתמה כ"ג על התנצלותי, שלא יצאתי נגד המגילה המכוערה, כדי שלא להוסיף תבן על המדורה, - מה היה להם לעשות ולא עשו. אל יאמר אדוני כן. אין שיעור כמה רעות יכולה מחלוקת ח"ו לגרום כשהיא מתפשטת, ואם הייתי יוצא בדברים היו עושים מזה רעש גדול, והיו הדברים מגיעים לידי שנאות גדולות, ושליחות יד איש באחיו, ולידי מלשינות ח"ו, והיה הדבר יכול לבא ג"כ לידי אויבינו פלילים. וכעת נשתקע הענין לכה"פ[82] במחנה ישראל, וכבוד אותם ת"ח שנתכוונו לש"ש בענין זה במקומם מונח, ולא חסר כלום ע"י כל הבלי התעלולים, ובא"י[83] בפנים לא נתהוה מזה מחלוקת הורסת, מה שהייתי ירא מזה מאד. וב"ה אשר יעצני לשא את צערי הגדול על עלבון ת"ח החביבים עלי כגופאי בחובי, רק מפני גודל מעלת השלו'[84] בכל מקום וביותר בא"י, ויותר מן הכל לפי מצבנו בחידוש, שאנו צריכים שיהיו כל הכחות שבאומה קשורים לעזור איש את אחיו, לחזק ולהתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, אותן הנשמות שצור מצוה חסדו הגדול שתבנינה ב"ה, ועוד ידו נטויה ב"ה לטובה, לבנות ולא להרס, לנטע ולא לעקר, ואנו חייבים להבין את רמיזת הנהגתו העליונה וללכת בדרכיו, בדרכי נועם ונתיבות שלו'.

ומה שתמה על מה שכתבתי שלא התרתי יותר מרבנים מפורסמים גדולים וטובים זולתי, ואמר שהם התירו הוראת שעה, ולא שיתמשך יותר יותר. בודאי הם התירו הוראת שעה מפני ההכרח שהיה בזמנם, ובשמיטה העברה היה ההכרח הרבה יותר גדול, מבשמיטות הקודמות, מגודל העניות ורבוי הפועלים, ביחוד התימנים, שהיו צפויים ממש לגוע ברעב. וכבר ספרתי כמדומה לכ"ג, כי בשמיטה הראשונה שעלתה ביד המחמירים לאסור על עקרון את ההפקעה, ראיתי שכתבו אח"כ[85] במכתב של בקשת תמיכה, שהיו ממש מקרים של מתת נפשות ברעב ח"ו שם. ויאמר נא כ"ג האם יש בנו כח לשער את גודל הערך של נפש אחת מישראל, ואם אין כדאי להכנס גם בפרצה היותר דחוקה במקום שיש חשש סכנת נפשות כ"כ קרוב. ואין ספק אצלי, שבמצב הנורא שהיה הישוב עומד בו בשמיטה שעברה לולא הנהגת ההיתר ע"פ ההפקעה, שהחיה את האכרים ואת הפועלים, והעמיד את ההקפות של הבנקים על מכונם שהיו עומדים להיות נעולים ע"י השביתה, כי לא היו מאמינים לכל בעלי הישוב ברובם אפילו פרוטה אחת, והיו גועים מרעב מאות נפשות קדושות וטהורות מאחב"י[86]. ואין לשער גודל המהומה, העלבון חילול ד' וחילול כבוד התורה והאמונה בכלל, שהיה ח"ו אז, והיה עלול להיות חלילה שבר שאין לו מרפא.

רק עצת ד' היתה זאת, שנתן כח לאין-אונים, לעמוד לשום נפשי בכפי נגד מחנה אלהים, כדי להציל את אה"ק משממון רוחני וגשמי, ואת שם השי"ת ותוה"ק[87] מחילול נורא, ובכל לב אודה לד' על אורו

ואמתו אשר שלח אלי בחסדו הגדול.

ומש"כ על דברי, שאנכי עשיתי שט"מ[88] שלא יהיה המכשול גדול יותר, מה שמובן הדבר שרבים לא היו שומעים בודאי, והיה החורבן גדול מזה ומזה, וכ"ג מקשה שתי קושיות על דברי. א', שכמה יהודים כשרים בקשו ממני במכתבים שלא אעשה ההיתר ולא אתן חרב בידי האדמיניסטראציאן, ועל ידי היו מוכרחים לעקור השמיטה, והרבה מהם שונאים לי עבור זה שנאה גדולה. אשיב למר, חדא "לא דובים ולא יער". אפילו מכתב אחד* לא קבלתי משום אדם, בבקשה למשוך ידי מן ההיתר ולא בע"פ בא אלי שום אדם מבני המושבות לדרוש ממני זה, ואדרבא להיפך קבלתי מכתבים שאחמול ואחוס עליהם שלא יחרבו ויגועו, ושלא יצטרכו לצאת ולנוד לחו"ל[89], ושאתחזק בעשיית סדר ההיתר כפי שהיה נהוג ע"פ הגדולים מתירי ההפקעה בשמיטות הקודמות. ועם האדמיניסטראציאן, התניתי מפורש שלא יכריחו ח"ו את שום אדם הרוצה להתנהג בדרכי המחמירים, לעבור ח"ו על דעתו, וב"ה כן קיימו במושבות הסמוכות שהיו בהן ג"כ שומרי שביעית כמאמרך

*רק מכתב אחד הזכירני בני שי', שהיה כפסקוויל בלא חתימה, וע"ז[90] אין דרך לשים לב.

הנ"ל

ולא מיחו בידם כלל. רק מהגליל שמעתי קול רעש גדול, שהם מוחים ומכריחים לעבוד, כמכתב כת"ר והדעפעשים שלו, ושלחתי אחרי האדמיניסטראטור, והוכחתיו על פניו איך יניח להפקידים שתחת דגלו לעבור על התנאי שעשינו בכ"כ תוקף, בעת אשר נתתי את ידי להוראת ההיתר. אז השיב לי שיגיד לי האמת, הוא היה רוצה לעמוד בהבטחתו, כמו שביארתי לו כיון שישנם אוסרים ומתירים, יוכל כ"א לעשות כנטיית לבו, אם אחד שומע לי וסומך עלי, יש לו איזה סמך, אבל אם אחר סומך על הגאון רידב"ז האוסר, ועוד כמה גדולים עמו, ודאי יש לו על מה שיסמוך, ואיזה יושר יש להכריח ולכף, אבל כ"ז[91] היה ע"פ מה שחשב, שכשם שאני אינני משתדל לפעול באיום ובכפיות שיסמכו על ההיתר כן לא יעשה הצד השני ג"כ מאומה, אבל לא כמו שאמרו לו שהרב רידב"ז מפיץ חרמות וקללות על הסומכים על ההיתר, בזה האופן לא הבטיח שיעמוד הוא מנגד. ואנכי בכ"ז[92] לא הנחתי ידי ממנו, וביארתי לו שאין הדמיון שלו עולה יפה. אנכי שאני מיקל, אין לי כל יפוי-כח להשפיע על אחרים שיעשו כהוראתי, מפני שגם אני מודה שלולא ההכרח יותר טוב הוא לשמור את השמיטה כהלכתה, ואני משתוקק לזה בכל לבבי ובכל נפשי, מה שא"כ[93] המחמירים לפי דעתם הם מחוייבים למחות בנוהגים להקל בכל כחם, וכל מה שאדם עושה לשם שמים, אין ראוי להנהגה אנושית לעמוד נגדו.

וב"ה הועילו אז דברי, והבטיח לי שישלח פקודה לחדול מכפיה. אם קיים דברי או לא אינני יודע, אבל כ"ג יוכל לראות מזה, שהאמת היא ההיפוך ממה שחשב שאנכי נתתי חרב ביד האדמיניסטראציאן, אדרבא ע"י מה שנשאו את פני הוקל הדבר הרבה, ואלמלא נזקקתי להיתר היו אומרים שאינם צריכים לשום היתר, כאשר מרגלא בפומייהו תמיד שרבי י"א ז"ל[94] היה גדול יותר מכל הרבנים שבדור, ומי יעמוד נגד היתירו, והיו עושים איזו מכירה ע"י מאן-דהו, ואז היו מכריחים בלא שום בושה את הכל

לעבוד באיסור גמור ובביזוי, מה שהוקל הדבר הרבה ע"י פעולתי. ואין לאותם כפויי-הטובה, ד' יסלח להם, שום זכות לשנא אותי תחת אהבתי.

ומה שכותב מר: ב, הלא הוא מכשול יותר גדול עפ"ד[95] הרמב"ן[96] בחילוק שבין סדום לפלגש בגבעה, שלעשות בהיתר הוא יותר גרוע. למה ידבר אדוני כדברים האלה, וכי נעלם ממנו שלפעמים דברה תורה כנגד יצה"ר[97], ומוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות, ולא יאכלו בשר תמותות נבילות. ואיך ידמה נבלה איומה ותועבה נוראה כעובדא דפב"ג[98] ודסדום, לפלוגתא של הוראה, במידי דרבנן, שנמצאים סוברים שאפילו מדרבנן אינו נוהג, ושיש בו ספיקות כ"כ רבים, בין מצד השנים, בין מצד דעת בעל הלכות א"י המיוחס להטור, שסובר שכשנותנים ארנונא דינו כקרקע של גוי, שאין שביעית נוהגת בו כלל, ובין שהיה זה הגדול רבינו הטור, בין שהיה אחר, דבריו מעידים עליו שהיה מגדולי הקדמונים. ואחר כל אלה אין סומכים חלילה ע"ז לגמרי כ"א להפקיע לצורך הוראת שעה, ופיקוח נפשות, והמלטת הישוב מחורבן בגשמיות ורוחניות, וגם ע"ז לא על דברים של תורה כ"א על מלאכות דרבנן ע"י ישראל. ואם אומרים שבמקום שהיה נפרץ גדר היהדות בכל הדברים העיקריים ע"י מניעת ההיתר, ראוי לאמר שההיתר הוא תיקון שעכ"פ יעשה בדרך של איזה צד היתר, אומר ע"ז כת"ר דמיון מפב"ג[99]. לישרי לי מר, אם אומר שאין הדברים ראויין למי שאמרם.

ומה שטוען מדוע פזרתי את קונטריסי "שבת הארץ" באותו הזמן שישראל רצו לתמוך בכסף את השובתים. אשיב לו, שבכלל לא נתערבתי כלל בענין הקונטרס בהפצתו, ואינני יכול להיות אחראי אם איזה איש שלח אותו לחו"ל. וכמדומה שמה שנתפזר היה רק ע"י אותם שעמדו כנגד, והם שלחו אותו לגדולי חו"ל[100] לקבול עלי. וחוץ מזה, האם בשנת השביעית עצמה הזמן הוא לאסוף כסף בשביל השובתים, וכי הם יכולים לתלות את חייהם באשראי דספק אתי. תמיד אמרתי שאנו חייבים לנהוג בזה "מחד בשבא לשבא", ובכל שנות השמיטה צריכים לקבץ כסף מכל יראי ד' וחושבי שמו בעד השובתים, ואז כשרואים בפרס השמיטה שיש סכום כסף הגון מבטיחים ומקיימים עזר הגון לפי הכח, ועפ"ז[101] יכולים באמת לבצר את מעמד השמיטה בעז"ה[102]. ולא עוד שהקונטרס לא יוכל להזיק לכל מי שנדבה רוחו לעזור לשובתים, הלא אנכי שניתי ושלשתי שכל המתחזק בעז ד' ועושה מצוה כמאמרה ה"ז[103] משובח, והייתי תמיד מוכן לעזור בכל כחי לשובתים, כאשר יעידו ע"ז אלה ששבתו בסביבותינו, כמה קרבתים וכמה טרחתי עבורם, וכמה חזקתי את ידם ורוחם בעת אשר באו להתישב עמי, אם ישבתו, כיון שראיתי שאין מצבם כ"כ מסוכן ובדוחק יוכלו להתפרנס.

ואלה היחידים הם אצלי התכלית של כל הישוב, וכך היא מדתו של הקב"ה שהוא מסתפק במועט בזמן המעבר, עדי אשר יבקע כשחר אור לישרים וכולם ילכו באור ד' ותורתו לשמור ולעשות כתורה וכמצוה בלא שום בקשת קולא, כ"א באהבה וביראה טהורה, בשמחה ולב טוב. ואפילו אם היה חלילה איזה משגה ממני בעצם עריכות הקונטרס, מה שאקוה בע"ה שלא כך הוא, אבל גם לפי דעת כ"ג, הלא צריך לשום על לב שכונתי היתה ב"ה לשם שמים, כדי שלא להשוות רשיעי אותם המוכרחים לסמוך על ההיתר, למען לא יהרסו לפול בלבבם מדחי אל דחי, כ"א יתחזקו בעז ד' ויקוו לתשועתו, שיבאו ימים טובים מאלה, ולא נצטרך להפקעות, ונשמח כולנו לקיים את השמיטה בקדושה וטהרה לכל פרטיה.

ומה שכתב כת"ר נגד מה שכתבתי שלא כיוונתי שאחזור ואתיר, הנה ממכתבי מוכח שאחזור ואתיר, איני מבין איפא מצא דעה זו במכתבי. הלא אני כותב ומפרש כמו שפירשו כל אלה שנזקקו להיתר זה שהוא רק הוראת שעה, ואיך שייך ללמוד בהוראת שעה, מפעם אחת על פעם אחרת, הלא הכל תלוי כפי ההכרח ומצב הדברים. ודי יתן הטוב, ויזכנו לראות את מצב אה"ק באופן שנוכל להסכים שיש אפשרות בלא היתרים והפקעות, ונקוה לביאת גוא"צ[104] בב"א[105].

ומה שמאריך כ"כ כת"ה, לומר העיקר שבעיקר עיקרים, שנזדעזע העולם כולו, וכפי הנראה גם רעש גדול בעולמות העליונים שהמציא הוראה עקומה, שהזמירה הנהוגה עתה אין זו הזמירה האמורה בתורה, עכ"ד[106]. אומר לאדוני, פרט זה אי-אפשר שיסבב הזדעזעות בעולם, ולא רעש בעולמות העליונים, מפני שלא סמכתי עליו למעשה, וכתבתי שיש להשתדל שתהיה הזמירה הנהוגה, גם היא ככל המלאכות של תורה, נעשית ע"י נכרים. ולומר שהדבר יוצא מכלל ספק, ולהחליט ודאי שזמירה דידן היא אב מלאכה של תורה, והיא הזמירה הכתובה, בודאי אין מקום, כיון שראינו שכ"כ[107] דקדקה תורה בשביעית להגדיר את האבות, כדי שנדע שתולדות לא אסר רחמנא, עד שבצירה של פירות וקצירה של תבואות, שהן בודאי מלאכות דומות זו לזו, הוצרכה לפרט, רואים אנו שאין לנו רשות כלל לדמות ענין לענין, לומר שגם זה הוא מה"ת, אלא כיון שיש שינוי בתואר המלאכה או בתכליתה, וק"ו[108] כשהשינוי הוא בשני האופנים בין בתואר ובין בתכלית, בודאי יש מקום לומר ששוב הויא תולדה ואינה אסורה מה"ת. וכיון שהרמב"ן[109] במלחמות בסוכה מעיד לנו, שעל שם כך נקראת הזמירה בשם זמירה על שם זמורה, וזמורה הוא ענף שכסחו ראשו, דוקא, ולא שכרתו כולו, שזה אינו נקרא בשם זמורה, א"כ הרי לנו עדות שהשם זימור אינו חל [על] כריתה של ענף כולו, ואיך יהיה זה בכלל מלאכת התורה של "כרמך לא תזמור".

וק"ו כי בשעת מ"ת[110] לא היה כלל מנהג כריתה זו, הרי אנו רואים שבכל הכרמים שאינם מורכבים על ההרכבה החדשה, שנתחדשה בשנים האחרונות, אין נוהגים כ"א את הזמירה כמאמרה, דהיינו כריתות הראש.

ובאמת יש לומר שזאת היא כונת "המזנב בגפנים", אע"פ שלא פירשו כן המפרשים. והתכלית של הזמירה העתיקה, ושל הכריתה החדשה, היא ג"כ תכלית אחרת. הכריתה העתיקה אינה דואגת כלל על קיום הגפן כ"א על הוספת הפרי, וזה ראוי להיות אסור בשביעית, אבל הכריתה שלנו, עיקר כונתה היא קיום הגפן, והפירות אין ברור כלל שמתרבים על ידה, ואם גם מועיל הוא להפרי, הוא בתור טפל, ע"כ היא משונה בתכלית המלאכה מהזמירה של תורה. ולא עוד אלא שעיקר הזמירה באה כדי שלא יפסיד הגפן התחתון האמריקני, שבטבעו חי הוא הרבה, אלא שהגפן העליון, שהוא לא ממזגו ממש, הוא שואב ממנו הרבה ומחריבו, וע"כ הוצרכו לתקנת הכריתה, וי"ל[111] ג"כ שהוא בכלל לאוקמי אילנא. ותמיהני שהדר"ג[112] שנה את טעמו, כי בהיותו אצלנו, אז בעת ויכוחנו הראשון, הצעתי לפניו סברא זו וקילס אותה, ואמר שצריך לעיין בה. עכ"פ איננה כ"כ עקומה עד שיזדעזע העולם על ידה. וב"ה אשר נתן לי שכל ישר, ואינני עלול כלל לומר סברות עקומות, בעזרתו יתי'. וכמדומני, שכ"ג כשיתישב בדעתו גם הוא יודה ע"ז.

ולא אבין כלל דברי כת"ר, שכתב שזמירה הנהוגה היא חמורה יותר מהזמירה של הערבים. איך אפשר להיות יותר חמור ממה שהוא אסור מה"ת. הלא הזמירה של הערבים, שהיא כריתת וכיסוח קצה הענף, מפרש הרמב"ן בפירוש שהיא הזמירה של תורה, והזמירה שלנו צריכים אנו מסברא לדמות אותה אליה, ואיך יאמר בהחלט וודאות שהיא יותר חמורה מהזמירה הערבית שהיתה נהוגה בימי מ"ת, ועליה בודאי אמר הכתוב כרמך ל"ת[113]. ומה שחוזר כ"ג להפליא שההוראה הזאת נוגעת לכל ישראל שבתבל, הרי הכל הוא נכלל בכללות הדברים, של ההפקעה, וההיתרים שעמה, וכל מי שהורה בענין זה הורה לכל ישראל. ומה אעשה שמאת ד' היתה זאת שלא יהיה אפשר לי בשו"א[114] להסתלק מענין זה, אם לא לגרום חלילה תקלות גדולות, שלכל הפחות בעיני היו יותר ויותר חמורות, ויותר נוגעות לכל ישראל, מהוראת פרט של קולא בעניני שביעית ע"י הפקעה, אחרי כל ההכרחים והצירופים, שאין צורך לשנותם, וגם שכבר אמרתי שבפועל לא הוריתי כלל למעשה שיעשו הזמירה ע"י ישראל, ומה שעשו אחרים ע"ד[115] עצמם אין אחריותם עלי. ומש"כ שהזמירה הזאת היא ג"כ לאצמוחי פרי, כבר כתבתי אנכי ג"כ ככה, ומ"מ כתבתי כיון שהעיקר אצלה הוא שמירת הגפן לשנים הבאות, והפירות הוא ענין נטפל, ע"כ מועיל ביותר מה שההוראה הראשונה של תרגום תיבת זמירה אין עליה, לעדות הרמב"ן, להוציאה מדאורייתא.

ומה שכתב שניסה ולא מת האילן בהמניעה של הזמירה הנהוגה, אמת הדבר שאיננו מת תיכף, וכן אומרים הבקיאים, אלא שהוא פוחת והולך ושנותיו מתקצרות, והוא חי פחות מטבעו של הגזע התחתון, וכן יש נסיון בידינו ג"כ. ושרא ליה מארי למר, שאומר על סברא מיוסדת ע"פ עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל שהיא ח"ו עקירת תורת משה, ד' ישמרנו.

ומה שמחרפני כת"ר, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמתי בשביל ישוב-ישראל בא"י, - אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את א"י ורוצים בישוב אה"ק בזאת הכונה והמטרה הקדושה שאני מתכוין אליה, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוה"ק[116], ולזכות ע"י ההליכה בה לעוה"ב[117], ואפילו על רשעים מגינה זכותה, - שהרי אפילו שפחה כנענית שבא"י[118] מובטחת היא שהיא בת עוה"ב, ובודאי אין הגמרא מדברת בשפחה צדקנית שהיא בלא"ה[119] בת עוה"ב, ואפילו חסידי אוה"ע[120] יש להם חלק לעוה"ב, וק"ו שפחה דמיחייבא במצות, אלא ודאי בסתם שפחה שהיא שפלה ומעשים רעים ומדות רעות מצויים בה, כדי השי"ד[121] לענין עבדים, ומ"מ מהני לה זכות א"י לזכותה שתהי'[122] מובטחת שהיא בת עוה"ב - ואפילו, מעשו הרשע נתירא יעקב אבינו ע"ה שמא תעמד לו זכות ישיבת א"י, וק"ו לזרע קודש זרע בחונים" בני אברהם יצחק ויעקב, דאע"ג[123] דלית בהו הימנותא איקרו בני מעלי וכדעת ר'[124] מאיר, דהלכתא כותי' בהא, (וכמו שסתם הסלח "בין כך ובין כך קרויים לך בנים" וכן בתשו' הרשב"א[125] ח"ב[126] סי'[127] קצד וסי' רמב), ואם ספק נפשות להקל אמרו בחיי-הגוף ק"ו[128] בחיי-נצח, שמדת-החסד בהם גדולה היא הרבה מאד וכל המתאמץ להטות כלפי-חסד ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושים רצונו ש"מ ה"ז משובח, וק"ו שיש למצא בכל אחד ואחד גם בקלים שבישראל כמה

מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות מה שאין לשער, שבודאי א"י מועילה להם להעלותם ולקדשם, ואם אין הדבר נראה בגלוי בהם יראה בזרעם ובזרע-זרעם, ככתוב:

"יראה על עבדיך פעלך והדרך על בניהם", ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כ"ג אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

והנה הוא חוזר ומקשה, שהרי בעון שמיטה גלו ישראל. כבר אמרתי כמה פעמים לכ"ג, שאני רואה שדרך שיש בה הטיה כלפי חסד דוקא היא תביא את קדושת השמיטה לא"י, וממילא תגרום שיהיו אחב"י[129] האהובים נטועים באה"ק. ובכלל בשביל הוראת קולא של אותם שא"א[130] להם לחיות באופן אחר, בפרטים של דרבנן, בשביעית דרבנן, ועם זה ע"י הפקעה, חלילה להקב"ה[131] שיגרש בשביל כך את ישראל מא"י, והתוס'[132] הוכיחו בסוטה", שיחוס מלך הוא מה"ת, מדנגזרה כליה בשביל שהחניפו לאגריפוס, וא"א[133] לומר שעונש גדול כזה יהיה מדרבנן, והגאון שאגת ארי הוכיח מזה שברכת התורה היא דאורייתא, שאם היתה מדרבנן לא אבדה הארץ בשביל שלא ברכו בתורה. הרי שאין חשש בשביל איזה הקלה בדרבנן לגלות ישראל ח"ו, וק"ו שאין מקילין חלילה בשאט נפש כ"א בהוראת שעה וביראה גדולה, בודאי יתר מרעהו צדיק והקב"ה רב חסד הוא, ויש די כח בכל ההתנצלות להעמיד סניגורים טובים על ישראל, כשהיו מוכרחים להשתמש בהוראת היתר זה. וק"ו כשעשו אותו ע"פ הוראת חכמי הדור, אף אם היו מועטים. הלא מדותיו של הקב"ה הוא שאפילו תתקצ"ט אומרים לחובה, ותתקצ"ט מאותו מלאך ג"כ לחובה, רק אחד מאלפי אלפים לזכות הוא ניצל.

ובודאי לא יוכל כ"ג לומר, שבכל ההתנצלות הרבה אין בה לכה"פ כלפי הסומכים על ההיתר חלק אחד מאלפי אלפים בזכות, ולכל היותר הנם דומים לשוגגים, וחלילה לשמו יתי שיחשב שוגג כמזיד.

ומש"כ, שע"פ[134] סוד ד' הלא קדושת השביעית פועלת גם בזה"ז, עד שאין אומרים תיקון רחל בחצות של שנה השביעית. יאמין לי אדוני, שכל אלה הגדולות והנשגבות, שנאמרו בקדושת השביעית בזמן הזה, לא נאמרו דוקא ע"י הקיום של פרטי המעשים, שהרי בזמן שלא היו ישראל בא"י, ולא נתקיימה מצות שביעית כלל ג"כ חלה קדושה זו. העיקר תלוי הוא בהתפשטות הקדושה, ע"פ מדרגות הזמנים, שהם הולכים ובאים להוציא מן-הכח-אל-הפועל אורו של משיח, שיתקדש שם ד' יתי"ש[135] מסוף העולם ועד סופו, וכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם. ועל שם מה שישראל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וחזרת קדושת א"י על מכונה, שאז ישובו השמיטין והיובלים כדינם, מאורה זו יונקין כל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם.

ע"כ כל מי שעושה פעולה להרחיב את גבול ישראל, כדי שיהי'[136] מצדו גורם לקרב את קיבוץ ישראל לא"י, וזה גורם מהירות בגאולה, כי קיבוץ גלויות קיי"ל[137] שהוא קודם לביאת המשיח, ואורן של ישראל הוא הולך ואור קמעא קמעא, כמו שאמרו ז"ל על הדמיון של קריצתא דשחרא, הוא מתקן באמת את קדושת היחוד העליון של יסוד שביעית, ואין קץ להתענוגים הקדושים העליונים שמתרבים עי"ז[138] והם מושפעים על שורש נשמתו, ונשמת כל ישראל. ולהיפוך מי שגורם ח"ו, לדחוק את רגלי

ישראל, ולמעט את קיבוצם של ישראל לא"י, הוא מאחר מצדו את הגאולה, ובין אם אהנו מעשיו או לא אבל מנפשו ומכל שרשי נשמתו הוא מונע אורים גדולים, ואין שיעור לקציצת נטיעות ופירודים שהוא מסבב ד' יצילנו. ויר"א[139] יצא ידי שניהם, זהו מי שמשתדל להחיות בפועל את כל פרטי קדושת השביעית גם בזה"ז כמה דאפשר, ומשתדל ג"כ לקרב במעשיו ובהשפעותיו שצמיחת קרן ישועה והתגלות אורו של משיח צדקנו יהי' בזמן יותר קרוב, שהאורות פועלים בשפע קדושתם אפילו אם חלילה בפועל לא אהנו מעשיו, כי אין שיעור וערך לכחה הרוחני של מחשבה טובה בענינים קדושים ונשגבים הללו. והשי"ת יזכנו לעבדו עבודה ביחודא שלים, ע"י ההוא טמיר ונעלם ב"ה, דוקא בשם כל ישראל, הגוי כולו וכולנו כאחד נתברך באור פניו ".

ומה שכותב הוד גאון אדוני רחימי וחביבי, שאאמין לו שאהבתו אלי קשה לו לכבותה, מאמין ומאמין אני בזה. כי כמים הפנים לפנים, ואני מרגיש לבת קודש אש אהבתו הקדושה בקרב לבבי ועומק נפשי, ומים רבים לא ישטפוה, וכל הענינים שעברו בינינו בענין חילוקי הדעות של ההתנהגות ע"ד השביעית, שכונת שנינו היא ב"ה רצויה לשם-שמים, ומני ומניה יתקלס עילאה ב"ה, לא יכבו את מוקד אש הקודש הזה שנשרש במעמקי הנשמה לברית-עולם. ובודאי יש קשר גדול בינינו ברוחניות מאחר שכ"כ נתדבקנו זה לזה באהבה פנימית, והמאורע הזה הוא רק צירוף וזיכוך להוסיף קדושת אהבת אמת שבינינו, שהיא אהבה קדושה וטהורה, שאינה תלויה בדבר, כי"א לשם השי"ת ואור תורתו וקדושת יראתו ואהבתו.

ומה שכתב, שקשה לו לדבר נגדי קשות, אל יעלה על לבבו הטהור, כי מצטער אני לשמע דברי-קשות נאמרים לשם-שמים נגדי, כי הלא המדבר קשות לשם-שמים עובד הוא עבודת השי"ת בזה, ולא ירע עיני בזה שעל-ידי אדם מישראל עושה מצוה, ואם בטבע האדם יש קצת צער ע"ז, הלא נאמר לנו מפי חז"ל הקדושים "לפום צערא אגרא", ונאמן בעל-הגמול שישלם שכרנו בזה שנזכה לעבדו באמת, ולשוב לפניו באהבה בכל לב וכל נפש, אנו וכל ישראל חברים בלב אחד.

ומה שכותב שכאבו נעכר על שאיש כמוני ילך בדרך כזה, דרך מסוכן, - מה שהרהיבני בטובו לומר שאני אדם גדול, לא יטעה אותי מלהכיר שפלותי, וערכי הפעוט, שכלא נחשב, אבל הדרך שאני הולך עליה בעבודת ד' ית"ש ידע אדוני שהרבה עמלתי עליה, בדמי בבשרי במוח-עצמותי, ובכל כחותי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיני לעמוד עליה, ולפני איננה דרך מסוכנה כלל כי"א דרך-הקודש יקרא לה. ובזוהר אמרו על "אורח צדיקים כאור נוגה", אפילו אורחא חדתא דעבדין צדיקיא כאור נוגה הוא הולך ואור עד נכון היום, ואני בעניי איני ראוי. לשם צדיק, והלואי שיזכני השי"ת ונוכל בלב שלם לומר: כגון אנא בינוני.

אבל האורח שאני מתאמץ ללכת בה הוא ב"ה אורח צדיקים באין שום ספק, וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת, בחפץ לב, ובאמונת-חכמים אמתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך-ישרים סלולה זו, המוארה מאור חסד עליון, "חסד לאברהם-יומא דאזיל בכולהו יומין", והחכמה העליונה דוקא באור החסד היא מאירה.

ומה שכותב שרואה שמוכן לפני חרופים ובזיונות, איני יודע על מה. העבר הכל היה מן השמים, וקבלתי ב"ה באהבה, ועל להבא הלא אנחנו מקוים להטבת המצב של הישוב בכל מילי בין בגשמיות בין ברוחניות ויוכל להיות שלא יהי' צורך כלל להיתרים, ויזכנו השי"ת לגדור את גדרות יהודה בלב אחד ובדעה אחת, ויה"ר[140] שימהר ויחיש משיח צדקנו ויורה צדק לנו.

ומה שכתב שכל האדמורי"ם[141] וכל הרבנים יאסרו את היין, באמת אין האחריות של גרם היזק שאחרים רוצים לגרום מוטל עלי. הקב"ה שמר עד כה את הישוב מכף כל אויביו, בין מישראל בין מאוה"ע[142], ואנחנו רואים שמעשה שמים יש כאן, בהשגחה נפלאה, בניסי ניסים מסותרים במכסה הנהגה טבעית, ובודאי כל מה שיתגלגל יהיה לטובה ולהצלחת הישוב הקדוש, ולהרמת קרן ישראל באה"ק, בעה"י.

והלואי שיתן השי"ת בלב כל הכשרים והצדיקים שבדור דעה לעשות לטובת ישוב אה"ק עשיה ממשית. ואם יהיו הבטחות ממשיות כאלה, שהחשבונות יורו ששמירת השמיטה בלא הפקעה לא תסכן את הישוב, לא חשידי בני עם קדוש חלילה לעבור גם על מה שאין רוח חכמים נוחה הימנו בלא טעם, ובעצמם ידרשו להחזיר את השמיטה לאיתנה בלא הפקעות. א"כ צריך הדר"ג שליט"א להשתדל בתחילה, שיהיה הכל מוכן, באופן שנוכל להראות את החשבון הבטוח לבעלי הכרמים, ויוכל להיות שיועיל הרבה בעה"י, ואני חושב שהדר"ג אינו צריך לדידי ולמטלעתי בדבר הגדול הזה. ואני חושש לצאת לחו"ל, מצד עצם חבת קדושת אה"ק ומצד הכהונה, אע"פ שיש בזה דרכי קולות אינם מתישבים כ"כ על לבבי, והפירוש הפשוט שבדחז"ל[143] נראה שהאיסור במקומו עומד גם בזמן הזה. וגם אני חושש להרבות פירסום על האיסור של ההפקעה בשעה"ד, כמו שכתבתי לכ"ג, שיודע אני שזה גורם התמעטות להתרחבות ישוב אה"ק, ביחוד גורם הדבר להרחיק יראים ושלמים מישוב א"י, וכל יסוד השתדלותינו צריך להיות דוקא להרבות כניסת יראי ד' באה"ק. וב"ה נתכוננה כעת מושבה חדשה ע"י בני ביאליסטוק, והתנו מפורש בתקנות המושבה, שהכל צריך להתנהג ע"פ התורה והמצוה, וזה גורם חיזוק גדול להרמת קרן התורה והיראה האמתית, שהוא בודאי כל יסוד הישוב.

וע"ד[144] הנסיון לזמור לפני ר"ה[145] אם יעלה הדבר יפה אשמח מאד, ונוכל לפרסם בעזה"י[146] שיזמרו כולם דוקא לפני ר"ה דשביעית שיזכנו לה השי"ת ברב רחמיו וחסדיו המרובים, לאוי"ט[147].

כמדומני שעברתי על כל פרטי דברי הדר"ג, שליט"א, וחושב אני שבדברי אלו יבין קצת להגיגי, וכמוהו אני אומר: אנא רב רחימאי, נלכה נא שלובי-יד בדרך-ד' בדרך האמת והשלו'[148], ונשתדל נא להרבות שלו' בישראל, ולקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים, להשתדל שגם רחוקים יבאו ויתקרבו אל הקדושה, ושתתרבה האחוה והריעות וקישור-הלבבות בכל ישראל בכלל ובא"י בפרט.

ובעניני הוראות כל מה שההכרה מכריח ויש פנים להקל, הלא זאת היא המצוה ועצת ד' להקל, ובמה שאפשר אפילו בצד הדוחק ללכת בלא התחכמות, ודאי חובת כולנו להתאמץ ללכת בדרך הכבושה, וכד' הר"ן[149] ז"ל בתשובה, שגם בדברי הרשות אדם בוחר את הדרך הבטוחה ממכשולים, ק"ו בעניני תורה ומצות, ומ"מ כשההכרח הוא גדול מצינו כמה פעמים בדחז"ל[150] שלא נרתעו מדרכי היתר חדשים,

וכהא דרבי, וע"ז הוא יסוד ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזחיחין אותה. וכשכל אחד מעובדי ד' ולומדי תורתו יתאמץ להבין את עומק הטוב והקודש שיש בלב חברו, ויתרחק מלחשוד ח"ו בכשרים, אז ממילא תתרחב ההתבררות של כל הספיקות, ואור ד' יופיע בנועמו, ביחוד על ת"ח שבא"י, שהם צריכים לאמת את השם שנתנה להם הנבואה "מקל נועם".

אוכל לסיים את מכתבי בלשונו של הדר"ג שליט"א: מובטחני שכבוד הדר"ג נ"י[151] לא ישיב פני ריקם ויעמיק בזה, ויעלה על מחשבתו אולי (ישנם גם פרטים כאלה אשר בהם) באמת הצדק עם חביבי קוק, שיחי'[152].

החותם בכל חותמי ברכות, המנשקו בלבבו ורעיונו נשיקות אהבה נאמנות, ודורש שלומו ושלו'[153] תורתו באהבה רבה, בהדרת כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

תמיהני שלא שלח לי מר שליט"א את ספרו על שביעית. הנ"ל[154]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
6. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. הדר"ג - הדרת גאונו
9. ע"כ - על כן
10. ח"ו - חס ושלום
11. מא"י - מארץ ישראל
12. ב"ד - בית דין
13. בע"פ - בעל פה
14. אה"ק - ארץ הקודש
15. ג"כ - גם כן
16. ע"פ - על פי
17. בא"י - בארץ ישראל
18. ממנ"פ - ממה נפשך
19. באה"ק - בארץ הקודש
20. וע"י - ועל ידי
21. בעה"י - בעזרת השם יתברך
22. ע"י - על ידי
23. לא"י - לארץ ישראל
24. מחו"ל - מחוץ לארץ
25. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
26. וע"פ - ועל פי
27. כ"ג - כבוד גאונו
28. כת"ר - כבוד תורתו
29. ד"ס - דברי סופרים

30. ד"ת - דברי תורה
31. מ"מ - מכל מקום
32. בשעה"ד - בשעת הדחק
33. בזה"ז - בזמן הזה
34. שעכ"פ - שעל כל פנים
35. תה"ד - תרומת הדשן
36. מה"ת - מן התורה
37. ומשו"ה - ומשום הכי
38. עכ"פ - על כל פנים
39. ת"ח - תלמידי חכמים
40. וה"ה - והוא הדין
41. קב"ה - קודשא בריך הוא
42. והקב"ה - והקדוש ברוך הוא
43. שבע"פ - שבעל פה
44. מד"ת - מדברי תורה
45. וב"ה - וברוך השם
46. בע"ה - בעזרת השם
47. בחו"ל - בחוץ לארץ
48. השי"ת - השם יתברך
49. תוה"ק - תורתנו הקדושה
50. ארה"ק - ארץ הקודש
51. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
52. ובע"ה - ובעזרת השם
53. יתי - יתברך
54. ומש"כ - ומה שכתב
55. דא"ה - דברי אלקים הם ("אלו ואלו"); אחרת: דאי הכי
56. כ"א - כי אם
57. והשי"ת - והשם יתברך
58. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
59. שאע"פ - שאף על פי
60. וע"כ - ועל כן
61. עוה"ז - עולם הזה
62. עוה"ב - עולם הבא
63. לת"ח - לתלמידי חכמים
64. ע"ז - על זה
65. כ"כ - כל כך
66. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
67. א"כ - אם כן
68. וכיו"ב - וכיוצא בזה
69. ומ"מ - ומכל מקום
70. אע"פ - אף על פי
71. ע"ה - עליו השלום
72. הע"ר - הערב רב
73. ואע"פ - ואף על פי
74. שאוה"ע - שאומות העולם
75. לא"א - לאברהם אבינו
76. שח"ו - שחס ושלום

77. שב"ה - שברוך השם
78. שי' - שיחיה
79. שלו' - שלום
80. א"י - ארץ ישראל
81. יהי' - יהיה
82. לכה"פ - לכל הפחות
83. ובא"י - ובארץ ישראל
84. השלו' - השלום
85. אח"כ - אחר כך
86. מאחב"י - מאחינו בני ישראל
87. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
88. שט"מ - שטר מכירה
89. לחו"ל - לחוץ לארץ
90. וע"ז - ועל זה
91. כ"ז - כל זה
92. בכ"ז - בכל זאת
93. שא"כ - שאם כן
94. ז"ל - זכרונו לברכה
95. עפ"ד - על פי דברי
96. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
97. יצה"ר - יצר הרע
98. דפב"ג - דפילגש בגבעה
99. מפב"ג - מפילגש בגבעה
100. חו"ל - חוץ לארץ
101. ועפ"ז - ועל פי זה
102. בעז"ה - בעזרת השם
103. ה"ז - הרי זה
104. גוא"צ - גואל צדק
105. בב"א - במהרה בימינו אמן
106. עכ"ד - עד כאן דבריו
107. שכ"כ - שכל כך
108. וק"ו - וקל וחומר
109. שהרמב"ן - שרבי משה בן נחמן
110. מ"ת - מתן תורה
111. וי"ל - ויש לומר
112. שהדר"ג - שהדרת גאונו
113. ל"ת - לא תעשה
114. בשו"א - בשום אופן
115. ע"ד - על דבר
116. רוה"ק - רוח הקודש
117. לעוה"ב - לעולם הבא
118. שבא"י - שבארץ ישראל
119. בלא"ה - בלאו הכי (בלאו הכי, ממילא)
120. אוה"ע - אומות העולם
121. הש"ך - הש"ך - שפתי כהן
122. שתהי' - שתהיה
123. דאע"ג - דאף על גב

124. ר' - רבי
125. הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת
126. ח"ב - חלק ב'
127. סי' - סימן
128. ק"ו - קל וחומר
129. אחב"י - אחינו בני ישראל
130. שא"א - שאי אפשר
131. להקב"ה - להקדוש ברוך הוא
132. והתוס' - והתוספות
133. וא"א - ואי אפשר
134. שע"פ - שעל פי
135. ית"ש - יתברך שמו
136. שיהי' - שיהיה
137. קיי"ל - קיימא לן
138. עי"ז - על ידי זה
139. וירא"א - וירא אלקים
140. ויה"ר - ויהי רצון
141. האדמורי"ם - האדמו"רים (רבני החסידות)
142. מאוה"ע - מאומות העולם
143. שבדחז"ל - שבדברי חכמינו זכרונם לברכה
144. וע"ד - ועל דבר
145. ר"ה - ראש השנה
146. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
147. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
148. והשלו' - והשלום
149. הר"ן - רבנו נסים
150. בדחז"ל - בדברי חכמינו זכרונם לברכה
151. נ"י - נרו יאיר
152. שיחי' - שיחיו
153. ושלו' - ושלום
154. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתסט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב שבט תרע"ח - לונדון **נמען:** הרב יוסף צבי דושינסקי

הערות על חיבורו על זקנו ר' קאפל חריף: על 'משנה ראשונה לא זזה ממקומה'; על 'שלא על מנת לקבל פרס' (תוספות ראש השנה ד); על מס דירה ומס נטירה (נודע ביהודה); ועל ענוותנותו שלא רצה שיעתיקו את תשובותיו - כמו ר' שכנא, ושיטת המהר"ל להורות מן הש"ס, מול הרי"ף מיגאש, שהעדיף את הבקי בגאונים.

עיקרי הדברים

- הערות על החיבור.
- פסיקה מן הש"ס או מהפוסקים.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ב שבט (תרע"ח[2]).

לכבוד ידידי הרה"ג[3] בתוי"ח[4] חכם וסופר מוהר"י[5] קאפל ד"ר[6] דושינסקי שליט"א[7].

אחדש"ה[8] באה"ר[9].

מחברתו היקרה לתולדות זקנו הגאון הצדיק ר'[10] קאפל חריף זצ"ל[11] הגיעה לידי, ונהניתי מסגנונה ומאוצר הידיעות התולדתיות אשר העלה והביא בה, שיביאו ברכה להרצאת קורות ישראל ותורתו בארץ הגר. ולחבת דבריו ארשום הערות קטנות אחדות.

בצד 24 קיצר כת"ר[12] יותר מדאי במה שכ'[13] שמצינו שיצאו מפי הגאון בעל התולדה שאלות אשר בימינו נוכל לחשבן למדעיות, והביא לדוגמא מש"כ[14] בספרו חי' יעב"ץ[15] ע"ד[16] המשנה חולין ל"ב א', שחט את הושט ופסק את הגרגרת שר"ע אומר שהיא טריפה, ובסוף הודה ר"ע שהיא נבילה, והקשה כיון שנשנית כאן קודם חזרה לענין מאי נשנית, הא ליכא נפ"מ[17], ותי' שיש נ"מ[18] לידע טעם תחלת דבורו של ר"ע קודם חזרה לדברי האומר טריפה היה ע"כ[19]. ואין לדברים הללו כמו שהם שום פירוש, וביחוד שאין להם שייכות למדעיות חדשות של ימינו.

וראוי שכת"ר[20] יתקן את הדברים עד שיהי'[21] מבוררים, כי לכאורה אין זה שום קושיא לשאול לאיזה טעם נשנית, כיון שכך היא המדה שמשנה ראשונה לא זזה ממקומה, כמו שאמר בגמ'[22] שם. והנה מצינו ביבמות בשתי משניות בפ' האשה שלום בד' קט"ז ב', וקי"ז א', שחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש, ולא הי'[23] שום צורך לשנות דברי ב"ה כיון שהודו לב"ש ומ"מ[24] שנה אותם ג"כ[25], מטעם דמשנה ל"ז ממקומה, ועכ"פ[26] הדבר צריך להתפרש כדי שלא יהי'[27] נראים כתמוהים דברי הגאון המחבר, וגם כת"ר שיחש את הענין לדברי מדעיות צריך לבאר את דבריו.

גם מש"כ על המשנה באבות בענין שלא ע"מ[28] לקבל פרס, ע"פ[29] היסוד דאסור לעשות מצוה ע"מ לק"פ ולהתחרט אם לא קבל הפרס, צריך להזכיר את יסוד הסברא שהוא מד' התוס'[30] דר"ה ד"ד ע"א[31]

ד"ה[32] בשביל, אע"פ[33] שכי התוס' שהוא דוקא בעכו"ם[34] כבר ביאר בתויו"ט[35] שם במשנה דאבות שכונתם היא ע"כ שגם בישראל אם הוא מתנהג כה"ג[36] ה"ז[37] אסור, דלא מסתבר לומר שישנה רבי משנתו בסתם בדבר שאינו נוהג בישראל רק בעכו"ם. אבל לתרץ עי"ז[38] את טעם השכר האמור בתורה משום שבאריכות ימים ל"ש[39] חזרה, דכל ימי חייו מצפה ע"ז[40], הוא דבר שא"א[41], שהרי כתובים בתורה ג"כ יעודים אחרים כמו למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ושובע ועושר וכיו"ב[42]. וצריך לבאר כונת המחבר ז"ל[43] שבכל היעודים שבתורה לא קשה ליה די"ל[44] שמ"מ[45] לא אמרה תורה שיעשה בשביל כך, אבל בכבוד או"א[46] ובצדק צדק תרדוף כתוב למען תחיה משמע שהתירה תורה לעשות בשביל כך, ואיך יבואו חכמים ויאסרו, והיינו כהא דכי הט"ז בחו"מ[47] סי'[48] ב' ועוכ"מ[49], ויסוד הדבר הוא בתוס'[50] ר"פ איזהו נשך, דכ"ד המפורש בתורה להיתר אין חכמים יכולים לאסור, ואע"פ[51] שבת' חות יאיר הרבה להקשות ע"ז כבר נמצאו רבים וגדולים בדברי האחרונים שישבו הדברים, ואכמ"ל[52] בזה, ע"כ מתרץ הגאון רק"ח ז"ל שלענין הבטחת החיים לא שייכא חרטה, ובאמת דבריו הם דברי פי חכם חן, ואפריון נמטי לכת"ר[53] שהביאם, אבל ראוי לפרש הדברים כמש"כ[54].

בהוספה מענין התשובה בדבר המסים, שאלה זו בעצמה נשאל ג"כ הנוביי"ק[55] חחו"מ[56] סי' כ"ב מהגה"ר[57] יצחק הלוי מפ"ב, ודעת שני הגאונים השואל והמשיב היא שלא כדברי התשו' המובאה מכת"ר[58], שהם הסכימו שהמס שהיה נהוג עקרו הוא מס הדירה, וע"כ[59] מצד הדין צריך להיות לפי נפשות, אלא מפני שהם נותנים רשות ג"כ לעסוק במשא ומתן ע"כ צריך לשלם לפי ממון ג"כ, וע"כ פסקו שיהיה מחצה לפי ממון ומחצה לפי נפשות. ובאמת הסברא שכי השואלים כאן שהמס הוא על הנטירה, וכל נטירה היא לפי ממון, היא לכאורה סברא מעלייתא, וצ"ע[60] על הגאונים הנ"ל[61] הנוביי"י[62] והגריי"ץ[63] איך לא עמדו ע"ז די"ל שהמס הוא על הנטירה מחומסים וגזלנים.

ואולי ס"ל[64] להגאונים הנ"ל, שכיון שב"נ מצווים הם על הדינים, והיינו שלא יעשה חמס ושוד ביניהם, י"ל[65] שהם חייבים בשמירת הרכוש של התושבים שלא יניחו אותם לעשקם גם בלא תשלומין של מס מצדם, וא"כ[66] כל מה שהם מטילין את המס יכולים הם להטיל רק על היסוד של רשות הדירה, והוי דוגמא דאמרי' במס' ע"ז ד' ה' להביא ראי'[67] מדיני בני נח ע"פ התורה למנהג שלהם שהם נוהגים בו, דמסתמא מתיסדים העניינים אצלם ג"כ ע"פ תורת ב"נ[68], כ"ז[69] דלא חזינן שסרו מזה הדרך, א"כ[70] י"ל דמוקמינן החזקה שאין המס על הנטירה, שהם מחוייבים בזה בלא"ה[71] מצד תורת דינין, אלא בעד הדירה.

אמנם מה שתמוה לי מתשו' זו ע"ד הנוביי"י והגריי"צ[72] הנ"ל, שכפי הנראה שניהם היו על מאורע אחד, שבתשו' זו כתוב מפורש שהמלכה פרשה להדיא בפקודתה שיהי' הערך על העשירים, והנוביי"י[73] בתשו' שם הזכיר מפורש שאם יש גילוי דעת מהפקודה על איזה אופן יהיה החלוק אז הולכים אחר הגילוי ההוא, וזהו הענין של דמי כלילא דבפי"ק[74] דבב"ת[75], אבל בנדונם נראה שלא הי' שום גילוי דעת רק השרים העריכו ע"פ אומדנא שלהם, ע"כ פסקו שיהי' חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות. וראוי לחוקרי דברי הימים לב"י[76] בארץ הגר, לחפש הארכיוונים של הממשלה לדעת את הלשון של הפקודה, למען דעת פשר דבר הסתירה הנ"ל.

בצד 26, מדת הענוה של הגאון בעל התולדה, שלא הניח העתקה מתשובותיו. והנה כן מעיד הרמ"א[77] ג"כ על חותנו ורבו הגאון ר' שכנא, שלא הי' מניח להעתיק את תשובותיו. ונראה משם שעיקר הטעם שלו הי' שלא רצה שיקבע הלכה לדורות, אלא שכל חכם בדורו יפסוק כפי מה שנראה לו מהתלמוד. וזו היתה שיטתו של המוהר"ל[78] מפראג ז"ל, שהאריך בס' נתיבות עולם שעיקר יסוד תורה שבע"פ[80] הוא שתהי'[81] ההוראה מן הש"ס[82] ולא מדי הפוסקי', וכ"כ[83] הפליג בענין עד שכתב שיותר טוב לפסוק מן הש"ס אע"פ שיטעה לפעמים בעיונו, מ"מ[84] זהו דרך התורה לפסוק כפי מה שעיניו רואות. אמנם דעת הר"י[85] מיגאש בת' נראה שאינה כן, שכ' ע"ד שני חכמים שאחד בקי בתלמוד ואין רגיל בפסקי הגאונים, והשני רגיל בדברי הגאונים, ואינו בקי כ"כ[86] בתלמוד, שיותר טוב למנות את הבקי בדברי הגאונים, והאריך בהבאת נסיונות שראה שטועים ע"י[87] ההוראה מן התלמוד עצמו. ואלו ואלו דברי א"ח[88] הם.

והנני באלה הימים מוטרד מכמה צדדים, ע"כ יהי' דברי מעטים. והנני חותם בברכה, יברכהו ד' בכ"ט[89] וזכות אבותיו תהא מסייעתו, כנה"י[90] ונפש ידידו דורש"ת[91],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. הרה"ג - הרב הגאון
4. בתוי"ח - ככל הנראה שגיאת סריקה של בתוי"ר (בתורה ויראה)
5. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
6. ד"ר - דוקטור
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדש"ה - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה
10. ר' - רבי
11. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
12. כת"ר - כבוד תורתו
13. שכ' - שכבוד
14. מש"כ - מה שכתב
15. יעב"ץ - רבי יעקב עמדן
16. ע"ד - על דבר
17. נפ"מ - נפקא מינה
18. נ"מ - נפקא מינה
19. ע"כ - על כן
20. שכת"ר - שכבוד תורתו
21. שיהי' - שיהיה
22. בגמ' - בגמרא
23. הי' - היה
24. ומ"מ - ומכל מקום
25. ג"כ - גם כן
26. ועכ"פ - ועל כל פנים
27. יהי' - יהיה
28. ע"מ - על מנת

29. ע"פ - על פי
30. התוס' - התוספות
31. ע"א - עמוד א
32. ד"ה - דיבור המתחיל
33. אע"פ - אף על פי
34. בעכו"ם - בעובדי כוכבים ומזלות
35. בתויו"ט - בתוספות יום טוב
36. כה"ג - כהאי גוונא
37. ה"ז - הרי זה
38. עי"ז - על ידי זה
39. ל"ש - לא שייך
40. ע"ז - על זה
41. שא"א - שאי אפשר
42. וכיו"ב - וכיוצא בזה
43. ז"ל - זכרונו לברכה
44. די"ל - דיש לומר
45. שמ"מ - שמכל מקום
46. או"א - אמן ואמן
47. בחו"מ - בחושן משפט
48. סי' - סימן
49. ועוכ"מ - ועוד כמה מקומות
50. בתוס' - בתוספות
51. ואע"פ - ואף על פי
52. ואכמ"ל - ואין כאן מקום להאריך
53. לכת"ר - לכבוד תורתו
54. כמש"כ - כמו שכתב
55. הנובי"ק - הנודע ביהודה קמא
56. חחו"מ - חלק חושן משפט
57. מהגה"ר - מהגאון הרב
58. מכת"ר - מכבוד תורתו
59. וע"כ - ועל כן
60. וצ"ע - וצריך עיון
61. הנ"ל - הנזכר לעיל
62. הנובי"י - הנודע ביהודה
63. והגרי"ץ - והגאון רבי שמות שמתחילים באותיות י, ץ (למשל: יעקב + צ) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
64. ס"ל - סבירא ליה
65. י"ל - יש לומר
66. וא"כ - ואם כן
67. ראי' - ראיה
68. ב"נ - בן נח / בני נח
69. כ"ז - כל זה
70. א"כ - אם כן
71. בלאו"ה - בלאו הכי (בלאו הכי, ממילא)
72. והגרי"צ - והגאון רבי שמות שמתחילים באותיות י, צ (למשל: יעקב + צבי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
73. והנובי"י - והנודע ביהודה
74. דבפ"ק - דבפרק קמא (הפרק הראשון)
75. דבב"ת - דבבבא בתרא

76. לב"י - לבית יוסף
77. הרמ"א - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, א (למשל: משה + אברהם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
78. המוהר"ל - ה + מוהר"ל: מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ל (כגון לוי / ליב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
79. בס' - בספר
80. שבע"פ - שבעל פה
81. שתהי' - שתהיה
82. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
83. וכ"כ - וכל כך
84. מ"מ - מכל מקום
85. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
86. כ"כ - כל כך
87. ע"י - על ידי
88. א"ח - אלקים חיים ("אלו ואלו דברי א"ח"); "שא"ח": שאינו חייב
89. בכ"ט - בכל טוב
90. כנה"י - כנפשו היקרה
91. דורש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתעו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ז אדר תרע"ח - לונדון **נמען:** הרב יעקב משה חרל"פ

'עוד לא פותח הסמדר, אבל עומד הוא להיפתח'. מתוך 'דכאות ארץ העמים' הרב קוק מתעודד מאור ארץ החיים. חפצו לרומם את 'דגל ירושלים' ולאגד את כל יראי ה' וחושבי שמו. הרב קוק מבקש לדעת על בריאותו של הרב חרל"פ.

עיקרי הדברים

- הסמדר עומד להיפתח.
- 'דגל ירושלים'.
- שאלה לבריאות.

נוסח האגרת

ב"ה[1], ט"ז אדר תרע"ח[2].

עזר מקודש, וסעד מציון יבא ויערב לכבוד אהובי מחמד נועמי הרב הגאון, אוצר סגולת קודש, כליל פאר טהרת אמת מוהרי"מ[3] חרל"פ[4] שליט"א[5], וכא"ל[6] בכלל ובפרט, חיים שלו'[7] וברכה עדי עד.

אחדשה"ט[8] באה"ר[9] ונאמנה.

עוד לא פותח הסמדר, אבל עומד הוא להפתח. ואם הרמונים לא הנצו עדנה, אבל שטפי זרמי חיים הנה באים ונוהרים להניץ נץ קודש קדשים, וזוהר מכתבי קדשיו, הופיעו לעיני והקשבתי בהם רב קשב, ודיוקן חביבות קדשו נגד עיני מאיר הוא בהוד תפארתו, וממעמקי הגלות, ומדכאות ארץ העמים, מערפלי טומאת גושה ואוירה, הנני מתעודד לנוגה ברק אור החיים המופיע מארצות החיים לעורר רחמים רבים, בצפיית ישועה, לשיבת שבותינו למרום הר קדשו, לצאת ברכוש גדול מתוך המאפליה לאור אורים, ומעלת חביב לבי כתר"ה[10] ירומם אף ינשא, בעז שמחת גילת אל, אלהי אמת, ושיחת קודש של תפילת ישרים במקום קדוש משכני עליון תוסיף עלינו נהרה, לשמע קול מבשר ואומר חוסן ישועות חכמת ודעת קדושים, ופלגים ישטפו, ונהרים רחבי ידים ישאו קול דכים, לשגב ישע כל נדכאי רוח, הנה זה עומד אחר כתלנו.

והנה אמיץ ואדיר הוא חפץ לבבי ומגמת פני לרומם את דגל ירושלים, לאגד את כל יראי ד' וחושבי שמו, לאהבת חמדת קודש, ועל משכילי עם הצמאים לאור דעת ד', הנגשים אל הקודש ברוח חכמה וטהרת לבב, בעז גבורה ורוויית שעשועי קודש קדשים, יאיר אור חיי עולמים, להוציא ממסגר אסירי עולם, וכל נקודות החיים בכל מקומות פזוריהם, יעלו ויראו יזהירו ויאירו כעצם השמים לטהר, וממרומים יופיעו חיי נשמות, המתמלאות נהרה, שעתידות הן להבראות ולבא בעם נברא, אשר יהלל י-ה בכל מעבדיו, ופרץ מים כבירים ישטופו באהבת נעימת חמדת ידידות ארץ חמדת עולמים, ומעגליה ירעפון דשן, להשביע נפשות שוקקות, וחסד ד' מעולם עד עולם יאיר, לברוא ניב שפתים, המבשר צבא רב שלום שלום לרחוק ולקרוב ברפואת אמת ומרפא לנפש.

והנה כעת לפי הזמן והמקום אי אפשר להאריך בדברים מפורשים ומבוארים באר היטב, ואני תפילה, יחנני ד' בחן חסדו, ובטהרת מי פלגיו, בתשובה עליונה יטהרני, להשיבני אל הקודש, ולחדות בחדות אור תורה ומתק יראת ד' טהורה, לרומם נס קודש קדשים על מכון הר ציון וכל מקראיה, כנפשו היקרה ונפש אוהב דבק בכל מעמקי לבב בעז חבת ידידות שפעת נועם קדשו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נא להודיעני ממצב בריאות גופו הטהור, אשר אקוה שיתחזק בכל עז, איתן וערנן יהיה בעז ד', מחיה חיים, נותן עז ותעצומות לעם, לעולמי עולמים.

הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. מוהרי"מ - מורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, מ (למשל: יעקב + משה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
4. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
5. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6. וכא"ל - וכל אשר לו
7. שלו' - שלום
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה
10. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתצג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ' תמוז תרע"ח - הרוגייט **נמען:** הרב משה טורצקי, סוונסי

על קבלת חברים ל'דגל ירושלים': יש רבים שהתרחקו במעשה אבל כשרים בלבם ורוצים להתחבר ליראים, ואולי ישובו - 'איך נדחה אותם בידיים'? ההחלטה בידי האגודה המקומית ויושב הראש שלה. 'כל הבא להתחבר ליראי ה' הרי הוא בחזקת טהרה'.

עיקרי הדברים

- קבלת רחוקים.
- החלטה מקומית.
- 'בחזקת טהרה'.

נוסח האגרת

ב"ה[1], כ' תמוז תרע"ח[2], האראגאטה.

שלו'[3] רב לכבוד ידידי הרב הגדול בתו"י[4] ענף עץ אבות מו"ה[5] משה טורעצקי שליט"א[6] רב דק' סוואנסי יצ"ו[7].

אחדשה"ט[8] באהבה.

הגיעני מכתבו היקר, וע"ד[9] החברים הרוצים להלוות על דגלנו הקדוש ירושלים, קשה מאד ליתן כללים על זה חוץ ממקום האגודה הפרטית, כי יודעים אנחנו שבמדינות הללו נמצאים בעוה"ר[10] כמה אנשים שבמעשה נתרחקו הרבה, והם כשרים בלבבם והם חפצים להתדבק ביראי ד', ואולי בהמשך הזמן ישובו בתשובה שלמה, ואיך נדחה אותם בידים. ע"כ[11] הדבר תלוי בהסכמת האגודה המקומית ויו"ר[12] שלה, שע"פ[13] רוב יהי'[14] ת"ח[15] או רב העדה, והוא ידע לכוין את המשקל והכל לש"ש. והיסוד של ההסתדרות שלנו הלא הוא להראות גלוי לכל ישראל ולכל העולם, שחפצנו ביסוד קיבוץ גלויותינו על אדמת הקודש הוא בנוי על יסוד הקודש בשם ד' ותורתו, וכל מה שיימצאו יותר חברים ויותר אגודות המסכימים על יסוד הקדוש הזה, הרי תוכן של יראת שמים ושל קדושת ישראל האמיתית מתעלה ע"י[16] זה. וכתי"ר[17] בשכלו ויראת ד' אשר בלבבו ידע בעדתו את מי לקרב. וביותר צריכים אנו להתאמץ להחזיק את כל מוסדות הקודש אשר באה"ק[18], שיהיו נשארים עומדים ברשות יראי ד' האמיתיים, ולזה עלינו להרבות חברים ותומכים, וכל הבא להתחבר ליראי ד' הרי הוא בחזקת טהרה, ועכ"פ[19] ראוי להמשיכו בחבלי רצון, ובמשך הזמן נראה את מעשיו.

וכשיחננו ד' ויבא התור של הקונגרס הכללי, אז נקבע בע"ה[20] ע"ד[21] מהות החברים תקנות קבועות.

והנני בזה חותם בברכה ומיחל לחסד ד' על עמו מבין המצרים קרנם להרים בב"א[22],

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם

2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. שלו' - שלום
4. בתו"י - בתורה ויראה
5. מו"ה - מורנו הרב
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. וע"ד - ועל דבר
10. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים
11. ע"כ - על כן
12. ויו"ר - ויושב ראש
13. שע"פ - שעל פי
14. יהי' - יהיה
15. ת"ח - תלמידי חכמים
16. ע"י - על ידי
17. וכת"ר - וכבוד תורתו
18. באה"ק - בארץ הקודש
19. ועכ"פ - ועל כל פנים
20. בע"ה - בעזרת השם
21. ע"ד - על דבר
22. בב"א - במהרה בימינו אמן

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתצד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג תמוז תרע"ח - הרוגייט **נמען:** הרב דב אריה ריטר, רב רוטרדם

הרב קוק מבקש לברר באיזה עניין יש 'הפרש גדול' בין השקפותיהם. אם מדובר בשיתוף עם 'עוברי תורה' - כל יסוד ההסתדרות הוא להתארגן לבד. איגוד יראי ה' לבניין הארץ הוא 'היסוד היותר נכון' לתשובה הכללית, שבה תלויה הגאולה. הרב קוק מקווה שהרב ריטר יעמוד בראש.

עיקרי הדברים

- בירור המחלוקת.
- התארגנות נפרדת.
- תשובה כללית.

נוסח האגרת

ב"ה[1], כ"ג תמוז תרע"ח[2], מרחץ האראגייטה.

שלו'[3] וברכת עולמים, יהיו יחדיו תמים, לראש צדיק תמים, הרב הגאון המפורסם, גדול שמו בישראל, רב פעלים מו"ה[4] דב ארי' ד"ר[5] ריטער שליט"א[6] הגאבד"ק[7] ראטרדאם והמדינה יצ"ו[8].

אחדשה"ט[9] באה"ר[10].

יקרת מכתבו הגלוי דהדרת כתר"ה[11] שליט"א הגיעני. אמנם חתומים לי הם לעת עתה דברי קדשו, אשר כתב שהפרש גדול יש בין ציורינו. יעמידני נא מר על האמת על איזה נקודה הוא מכוין. הלא בענין ההשתתפות עם סיעה שעוברי תורה עומדים בראשה, הלא זהו כל היסוד של ההסתדרות שלנו, שנהיה מתארגנים באגודה עומדת לבד, בכל הטכסיסים הנדרשים להסתדרות כללית, הראויה לתפוס מקום בישראל, ולהיות מוכרה בכבוד השפעתה גם אצל אוה"ע[12]. ואם מצד המצב הזמני, הלא עינינו נשואות לישובה של אה"ק[13], ברוח ד' אשר על עם קדשו, ובקדושת ברית תורת אמת וחיי עולם אשר נטע בתוכנו לעד. וזהו דבר שהוא נדרש מאד להיות ההתאגדות הכללית של כלל ישראל מתחזקת עליו.

ולענין ההכשרה אל גאולה וישועה, התלויה ודאי הרבה בתשובה כללית, הלא האיגוד של יראי ד' וגדולי התורה והיראה הטהורה בראשם לבנות בית ישראל על אדמת הקודש, הוא היסוד היותר נכון לתלות עליו את כל התוצאות של השפעת צדיקי הזמן וגדוליו על הכלל, לרומם קרן ביראת ד' ובכל תיקוני החיים, להשיב לב בנים אל אביהם שבשמים גם בכל מקום שהם, כדי שיהיו מוכשרים לקבל אור חסד ד' אשר יגביר על יראיו, ודי יושיע ציון, וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה.

אקוה שהדר"ג[14] יצא בראש המחנה הקדוש החיל אשר נגע ד' בלבם, שהם תל"י[15] הולכים ורבים להיות דוגלים על דגל קדשנו, הזוכרים מרחוק את ד' וירושלים תעלה על לבם תמיד, ומבין המצרים יראנו בישועתו בקרוב.

והי'[16] זה שלו' כנה"ר[17] ונפש ידי"ע[18] חותם בכל חותמי ברכות,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. שלו' - שלום
4. מו"ה - מורנו הרב
5. ד"ר - דוקטור
6. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
7. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
8. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
9. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
10. באה"ר - באהבה רבה
11. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
12. אוה"ע - אומות העולם
13. אה"ק - ארץ הקודש
14. שהדר"ג - שהדרת גאונו
15. תל"י - תודה לא-ל יתברך
16. והי' - והיה
17. כנה"ר - כנפשו הרמה
18. ידי"ע - ידידו עוז

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקכב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ד מרחשון תרע"ט - לונדון **נמען:** הרב שמואל דוד מנדלסון

מאמרו קולע למגמת ההסתדרות, ו'אין קץ להעמקתם של דברים'. הם צריכים תחייה פנימית שתהיה נשמה לתחייה החיצונה, והתקווה היא בצעירי תלמידי החכמים. בהלכה: אין לדמות דין 'הוחזק כפרן' לקיום דברי העדים, כי עיקרו כשאמר 'פרעתי' אחר כך. זו תקנת חכמים מטעם אומדנא, ולא פסלות (על פי הסמ"ע, קצות החושן, הגר"א ובעל המאור בבבא מציעא).

עיקרי הדברים

- תחייה פנימית כנשמה לחיצונה.
- צעירי תלמידי החכמים.
- הלכה: הוחזק כפרן.

נוסח האגרת

ב"ה[1], י"ד מ"ח[2], עטר"ת[3], לונדון.

כ'[4] ידידי היקר הרב החו"ב[5] שנון ונעלה מאד מו"ה[6] שמואל דוד מענדעלסאהן שליט"א[7]. מכתבו היקר עם מאמרו הגיעני, ובכלל קולעים דבריו למגמתנו, ביסוד הסתדרותנו הקדושה. אמנם אין קץ להעמקתם של דברים, ובירור טוהר ההרגשות הקדושות, שהן ראויות כעת לצאת בהתגלות רבה, מלב כל השרידים אשר ד' קורא, להחיות את עמנו תחיה קדושה, תחיה פנימית, כדי שתהי'[8] משמשת לנשמה אל התחיה החיצונה, אשר עינינו רואות אותה, עם אורותיה וצלליה. והדברים כולם אשר יתבררו ויתלבנו ע"י[9] כחות חכמי לב, טהורי דעה, דורשי ד' בכל לבבם, הם הם לשד החיים התאוריים של הסתדרותנו.

ע"כ[10] קרואים ללימוד ועיון, להעמיק ולהקשיב, הננו כולנו. וגדולה היא תקותנו על הכוחות היותר טובים, שבצעירי ת"ח[11] שבדור, שבתוכם ימנה ידידי. חזקו ואימצו, וצור ישראל יהי'[12] בעזרנו לרומם נס קודש על הרי ישראל, ולפאר הדרת תורת אמת, תורת ד' תמימה בכל עוז וכבוד. דבריו בד"ת[13] נאמרים הם בשכל טוב, וא"א[14] לי כעת להאריך מרוב הטרדא. אבל לאמתת הענין א"א[15] ליחש דין הוחזק כפרן לקיום דברי העדים, שהרי עיקר הדין של הוחז"כ[16] הוא כשאמר פרעתי אח"כ[17], שאין כאן הכחשה לעדים כלל, דאל"ה[18] הר"ז[19] בכלל כ"ה לא לויתי כאומר לפ"ד[20], וכדי הסמ"ע[21] במקומו, ופשוט הוא, ועיקר ד' הקצה"ח[22] ע"ד[23] הראב"ד[24] הוא מפני שבעסק זה גם בעדים הוחז"כ, ומה שצריכין שיהי'[25] דוקא בב"ד[26] הוא כדי שיהי' מוחז"כ[27] גם לעסק אחר, כמש"כ[28] בבי' הגר"א[29] דמש"ה[30] אי' בגמ'[31] דלא הוחז"כ לעסק אחר, אבל בעסק זה גם ע"פ[32] עדים הו"כ[33], ואין ענין של הוחז"כ נוגע כלל לפסלנות, וכלשון בעל המאור בפ"ק[34] דב"מ[35], שכ'[36] ואינו חשוד בכך לא על הממון ולא על השבועה, אלא צ"ל[37] שהוא תקנת חכמים, מטעם אומדנא, כשראו שהוא מתאמץ בטענות שקר על ממון זה, לטול ממנו את נאמנותו בזה הפרט דוקא ולא אמרו דבריהם כ"א[38] כשהוכחש בטענותיו,

ולא בענין גזילה קודמת שי"ל[39] שחזר בתשובה, ורוצה לתקן את מעוותו, אבל בטענות לא ראינו ממנו שמתחכם בשקר.

ואין דנין ד"ס[40] מד"ס[41]. זהו בירור הענין במהות הו"כ. וא"א לי בשו"א[42] להאריך כעת.

והנני בזה חותם בברכה וכ"ט[43] כנה"י[44] ונפש ידידו מוקירו ומכבדו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מ"ח - מרחשון
3. עטר"ת - השנה תרע"ט (1918/1919) - כתובה במילה "עטרת"
4. כ' - כבוד
5. החו"ב - החריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שתהי' - שתהיה
9. ע"י - על ידי
10. ע"כ - על כן
11. ת"ח - תלמידי חכמים
12. יהי' - יהיה
13. בד"ת - בדברי תורה
14. וא"א - ואי אפשר
15. א"א - אי אפשר
16. הוחז"כ - הוחזק כפרן
17. אח"כ - אחר כך
18. דאל"ה - דאי לאו הכי
19. הר"ז - הרב רבי שם שמתחיל באות ז (כגון זאב / זלמן / זכריה) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
20. לפ"ד - לפי דעתי
21. הסמ"ע - הסמ"ע - ספר מאירת עינים
22. הקצה"ח - הקצות החושן
23. ע"ד - על דבר
24. הראב"ד - רבי אברהם בן דוד
25. שיהי' - שיהיה
26. בב"ד - בבית דין
27. מוחז"כ - מוחזק כפרן
28. כמש"כ - כמו שכתב
29. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
30. דמש"ה - דמשום הכי
31. בגמ' - בגמרא
32. ע"פ - על פי
33. הו"כ - הוחזק כפרן
34. בפ"ק - בפרק קמא (הפרק הראשון)
35. דב"מ - דבבא מציעא
36. שכ' - שכבוד
37. צ"ל - צריך להיות
38. כ"א - כי אם

39. שי"ל - שיש לומר
40. ד"ס - דברי סופרים
41. מד"ס - מדברי סופרים
42. בשו"א - בשום אופן
43. וכ"ט - וכל טוב
44. כנה"י - כנפשו היקרה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אקמ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' מנחם אב תרפ"ב **נמען:** החפץ חיים (ר' ישראל מאיר הכהן) והרב חיים עוזר גרודזנסקי

הרב קוק מצטרף לתענית ציבור בערב ראש חודש אלול ויפרסם אותה בארץ. הרב קוק מבקש שיזהירו את עסקני 'אגודת ישראל' בארץ, הנסמכים עליהם, להיזהר ממחלוקת, מלשון הרע ומביזוי תלמידי חכמים.

עיקרי הדברים

- הצטרפות לתענית.
- הזהרת עסקני האגודה.

נוסח האגרת

ב"ה[1] יוד מנ"א[2] פ"ב

שלו'[3] וברכה לכבוד רחימי לבאי, הרבנים הגאונים הגדולים, פארי הדור כקש"ת[4] מו"ה[5] ישראל מאיר הכהן ומו"ה[6] חיים עוזר גראזינסקי שליט"א[7] אחדשה"ט[8] באה"ר[9]

הגיעני מכתב קדשם, בצרוף קול-הקורא, ע"ד[10] גזירת ת"צ ליום ער"ח[11] אלול הבעל"ט[12], והנני ג"א[13] מכאן מצטרפים לדבר מצוה רבה, ונפרסם בעזה"י[14], את הודעת התענית והתעוררות התשובה באה"ק[15] ובארצות הסמוכות, כדברי הדר"ג[16] שליט"א, והשי"ת[17] יאזין שועתנו, וישיב לב אבות על בנים, וכלנו יחד שכם אחד נזכה לשוב בתשובה שלמה לפניו, וימהר ויחיש לגאלנו ולקבץ נדחנו מארבע כנפות הארץ, ויתקדש שמו הגדול על עמו ועל נחלתו בב"א[18]. מידי דברי, אמרתי להזכיר לכ"ג, שראוי ונכון יהי'[19] אם יזכירו את אלה העוסקים פה, בענין אגדת-ישראל, שהם נסמכים הרבה על גדולי חו"ל[20], שיזהרו ממחלוקת, מלה"ר[21] וביזוי ת"ח[22]. ויהיו דבריהם כדברי חכמים בנחת נשמעים, אקוה שדברי קדשם יעשו רושם, וברכת ד' עליהם תבא.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ר, כנה"ר[23] ונפש ידי"ע[24], קשור באהבתם ודוש"ת[25] בכל לונ"ח[26], מהר הקדש מירושלים.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. מנ"א - מנחם אב
3. שלו' - שלום
4. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
5. מו"ה - מורנו הרב
6. ומו"ה - ומורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה
10. ע"ד - על דבר
11. ער"ח - ערב ראש חודש
12. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
13. ג"א - גם אני / גם אנו

14. בעזה"י – בעזרת השם יתברך
15. באה"ק – בארץ הקודש
16. הדר"ג – הדרת גאונו
17. והשי"ת – והשם יתברך
18. בב"א – במהרה בימינו אמן
19. יהי' – יהיה
20. חו"ל – חוץ לארץ
21. מלה"ר – מלשון הרע
22. ת"ח – תלמידי חכמים
23. כנה"ר – כנפשו הרמה
24. ידי"ע – ידידו עוז
25. ודוש"ת – ודורש שלומו ותורתו
26. לונ"ח – לנחמת ציון

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארסב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ה' חנוכה תרפ"ה **נמען:** 'צעירי ישראל' בניו יורק

עכשיו הישיבה המרכזית בראש; נוספו תלמידים יקרים, ויש להתחיל בבנייה. בלונדון נוסד ועד לבניין הישיבה, ובשווייץ יש הסתדרות. כחומר ספרותי: 'אגרות הראיה', 'אורות', 'אורות התשובה'. בקרוב יסודר עיתון.

עיקרי הדברים

- הישיבה המרכזית.
- ועדים בלונדון ובשווייץ.
- ספרות.

נוסח האגרת

ה' חנוכה ה'

יקירי לבבי חברי צעירי ישראל בנוייארק, הנאמנים לדגל קדשנו ירושלים, שלו'[1] וברכה מקודש. לשמחת לבבי קבלתי את מכתבם היקר, ומקרב לב נאמן אברכם על אמון רוחם לקדושת שאיפותינו הקדושות הקשורות בהסתדרותנו הקדושה "ירושלים". ועל דבר פעולות הדרושות לשעה, הנה תוכן הישיבה המרכזית הקדושה עומד הוא כעת בראש. מצאנו ב"ה[2] תלמידים יקרים נוספים, העתידים להיות בע"ה[3] גדולים בישראל, והננו צריכים להתחיל בעבודת הבנין. בלונדון נוסד ג"כ[4] ועד לבנין הישיבה וכלכלתה, והוא כמובן מקושר ביחוסים עם דגלנו ירושלים. במדינת שווייץ יש לנו הסתדרות סדורה. בתור חומר ספרותי ראוי להשתמש בספרים הנדפסים שלנו כמו אגרות ראיה, אורות, אורות התשובה, שישלחו לכם אי"ה[5]. ונקוה, שאורגן ספרותי יסודר בקרוב לבאר את תכונתה של תנועתנו הקדושה ותעודתה, לחדש בפאר הדרת קדש את כל ערכי התחיה הלאומית ובנין עמנו בארץ ישראל. חזקו ואמצו ועשו חיל, ודי יצוה עליכם את ברכתו, ממכון הקודש מציון וירושלים אשר אהב סלה. אחרי קבלת תשובה על מכתבי זה הקצר, - שהנני כותבו טרם הספקתי לנוח כהוגן מעמל הדרך -, וקבלת האורגנים שלכם, אקוה לכתב לכם ביתר ביאור.

והנני בזה חותם בברכת אחים מהר הקודש מירושלים.

אברהם יצחק הכהן קוק

1. שלו' - שלום
2. ב"ה - ברוך השם
3. בע"ה - בעזרת השם
4. ג"כ - גם כן
5. אי"ה - אם ירצה השם